

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ОСВІТНЬО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

2

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видає
Українська Видавнича Спілка

LIBERATION PATH

Ukrainian Political,
Social, Scientific & Literary
Magazine

Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.

A REFEREED

No. 2 (407), February, 1982, Vol. XXXV

Редагує Колегія

Відповідальний Редактор — Ілля Дмитрів

Заступник Відповідального Редактора — М. В. Поврозник

Члени Редакційної Колегії:

проф. д-р Г. Васькович, проф. д-р С. Галамай, Ю. Заблоцький,
проф. д-р М. Кушнір, інж. В. Олеськів, ред. Л. Полтава,
проф. Б. Романенчук, д-р Б. Стебельський, проф. П. Цимбалістий.

Редакція і Адміністрація

200, Liverpool Road, London, N1 1LF, Tel.: 607 6266/7

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1981-ий РІК

Країна	Річна передплата	Піврічна передплата	Чвертьрічна передплата	Окреме число
Австралія	30 дол.	15 дол.	8 дол.	3 дол.
Австрія	500 шіл.	260 шіл.	150 шіл.	55 шіл.
Аргентина	90.000 пез.	45.000 пез.	23.000 пез.	8.000 пез.
Бельгія	1,200 бфр.	650 бфр.	400 бфр.	150 бфр.
В. Британія	15 ф.	8 ф.	4.50 ф.	1.50 ф.
Канада	40 дол.	22 дол.	12 дол.	4 дол.
США	35 дол.	20 дол.	12 дол.	3.50 дол.
Німеччина	70 н.м.	40 н.м.	25 н.м.	8 н.м.
Франція	150 фр.	80 фр.	50 фр.	20 фр.
Швеція	150 кор.	80 кор.	50 кор.	20 кор.

В інших країнах — рівновартість американських доларів.

Передплату просимо ласкаво вносити наперед, безпосередньо на адресу
Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, якщо це Вам ви-
гідніше — на адреси наших Заступників як на стор. 3-12 обкладинки.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

Визвольний ШЛАХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 2 (407)

ЛЮТИЙ, 1982

Річник XXXV

Зміст II-ої книжки

У 90-ліття Патріярха Отця Йосифа

Богдан Лавра: 90 МОЛИТОВ (Вірш)	131
І. Дмитрів: В ДЕВ'ЯТДЕСЯТЛІТТЯ ПАТРІЯРХА ЙОСИФА І	132
о. Григорій Онуфрій: МОЯ ОСТАННЯ ЗУСТРІЧ НА РІДНИХ ЗЕМЛЯХ З БЛАЖЕННІШИМ ПАТРІЯРХОМ ОТЦЕМ ЙОСИФОМ (Спомин)	139

Матеріали VI ВЗ ОУН

Ярослав Стецько: СТАНОВИЩЕ У СВІТІ Й УКРАЇНА	147
*	
Л. Рихтицький: СІЧНЕВІ АКТИ І ВИСНОВКИ З НИХ	159

Матеріали й документи з пожевленої України

Степан Говерля: ДИСИДЕНТСТВО; Деякі заваги до суспільного явища. (До серії «Політичні уроки для української молоді»)	166
---	-----

Поезії з нескореної України

Зіновій Красівський (поезії): КАРГОПОЛЬЛАГ — 178; ЖУРАВЛІ — 178; ДОМОВИНА — 179; МАРЕВО — 179; ЗА БАРЕРОМ — 180. — ДВОХ ЧЛЕНІВ ОУН ЗАСУДЖЕНО НА РОЗСТРІЛ	180
--	-----

*

Леся Українка (поезії): ХВИЛИНА РОЗПАЧУ — 181; УКРАЇНО! ПЛАЧУ СЛІЗЬМИ НАД ТОВОЮ ... — 181.	
---	--

*

Яр Славутич: МОНОЛОГ ЮРІЯ ШУХЕВИЧА (Із збірки «Живі смолоскипи»)	182
— НОВІ ВИДАННЯ	183

Наука і дослід

Михайло Кушнір: СВІТОГЛЯДОВІ ОСНОВИ УКРАЇНСЬКОЇ ІКОНИ	184
Пилип Грін: ПАТРІОТИЗМ У ТВОРАХ ЛЕСІ УКРАЇНКИ	192
Іван Вергун: ХАРАКТЕРИСТИКА КОЗАЦЬКОЇ УКРАЇНИ ТА ЇЇ ГЕТЬМА- НІВ ФРАНЦУЗЬКИМИ ІСТОРИКАМИ І ДИПЛОМАТАМИ XVII, XVIII, XIX СТОЛ.	203

Творчість закордонних авторів

Ганна Черінь: УКРАЇНСЬКА КРОВ (Оповідання, продовження, 3)	214
І-КА: БУНКЕР (Присвята Матері-Героїні й погибшим друзям)	225
Іван Левадкий: Л. ПОЛТАВА — МАЙСТЕР РІЗНОМАНІТНИХ ЖАНРІВ (Продовження, 4)	229
Олекса Воропай: ЖИВЕМО В АНГЛІЇ (Уривки зі щоденника; продовж., 11)	237

Огляди, рецензії

Роман Кутар: ПОЕТ, МОВНИК, ГРОМАДЯНИН (Левко Ромен)	245
Іван Овечко: ГЛИБОКА СТУДІЯ МАРКСИЗМУ (Петра Валея)	247
Мирослава Ласовська-Крук: КОМПОЗИТОРИ ІВАН ВОНК, ІГОР ВІЛО- ГРУД, СЕРГІЙ ЯРЕМЕНКО — нагороджені ЗА МУЗИЧНІ ТВОРИ	248
Софія Наумович: І ДОКИ ЩЕ, КАТІЛІНО?	249
Космин Чорний: ІЗ ГАЛЕРІЇ УКРАЇНСЬКИХ МИСТЦІВ В АВСТРАЛІЇ	251

*

— ІЗ ХРОНІКИ УКРАЇНСЬКОГО КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ	252
Сл. п. І. К. ГВОЗДИК (Некролог)	255
— БІБЛІОГРАФІЯ	256

**ВИДАЄ «УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА»
ЛОНДОН**

ЇХ БЛАЖЕНСТВУ

ПАТРІАРХОВІ ОТЦЕВІ ЙОСИФОВІ

МНОГИХ І БЛАГИХ ЛІТ!

Зі щирого серця бажають:

Редакція і Адміністрація «Визвольного Шляху»,
Дирекція і Друкарня УВС.

Богдан ЛАВРА

90 МОЛИТОВ

На роздоріжжі віку, на розпутьті долі України,
В часинці тій, коли задніпрюється благовісна днина
І пісню пісень лунають материнські колискові,
В святині української сім'ї народилась дитина.

І тій дитині було суджено таки Всевишнім Богом
Каратись-мучитися за велику українську справу,
Хрестом в руці вести народ свій до безсмертя
і спасіння,
Навіки Україні дати волю, повернути славу.

Молімся, українці всі, за Йосифа Первоієрарха,
За Патріярха Києво-Галицького й всієї Русі,
І жиймо повсякчас, як Їх Блаженство нам
заповідає,
І віднайдім завжди помилування в Божім Слові
й Дусі.

Січень, 1982

І. ДМИТРІВ

В ДЕВ'ЯТДЕСЯТЛІТТЯ ПАТРІЯРХА ЙОСИФА І

В українському народі на Батьківщині і в розсіянні місяць лютий 1982 року стане часом масового відзначення Дев'ятдесятилітнього Ювілею Блаженнішого Патріярха Отця Йосифа І, Глави Помісної Української Католицької Церкви, Ісповідника Віри Христової, довголітнього Мученика в московських тюрмах та концтаборах, визначного Богослова, відданого Патріота Української Національної Справи й неустрашимого оборонця та промотора помісности Української Католицької Церкви під час її важкого положення під московсько-більшевицькою займанщиною в Україні та браку поглибленого і всестороннього розуміння до її потреб в розсіянні поза межами України.

Форми і зміст святкового відзначення Дев'ятдесятиліття Блаженнішого Патріярха Отця Йосифа будуть іншими в Україні, де Помісна Українська Католицька Церква діє у глибокому підпіллі, а іншими стануть вони на чужині, головню в некомуністичних країнах, де владики, монашество і миряни тієї ж Церкви розпоряджають кращими можливостями на це, щоб у день народин Патріярха Отця Йосифа дозволити своїм душам, почуванням і церковно-релігійним та національним переконанням вшанувати цей Ювілей Великого Сина української Церкви й українського Народу згідно з їхніми найщирішими побажаннями. Але, не зважаючи на ці подиктовані обставинами форми відзначення Дев'ятдесятиліття Блаженнішого Патріярха Отця Йосифа, весь український церковно-релігійний і національно-патріотичний світ буде об'єднаний духово в одному великому — в глибокій молитві до Всевишнього Господа Бога за те, що післав нашій Церкві й нашому народові в ці важкі та жорстокі часи безстрашного Ісповідника, що не тільки сам видержав без скази на стійці при кермі нашої Церкви, але який тією своєю поставою і словом Глави й Пастиря укріплював багатьох, весь український народ, у його безкомпромісовій поставі до московсько-більшевицького атеїзму, до уже традиційного московського імперіялізму та його націоциду на українській землі і на землях інших уярмлених Москвою народів, а рівночасно і в поставі до цих так наочних небезпек, що зависали над нашою Церквою та її вірними в чужому світі. Рівночасно в тій усенародній молитві до Всевишнього за післання Церкві й народові Мужа гідного часу й потреб буде і молитва за те, щоб Всевишній кріпив духово і фізично нашого Патріярха також тепер і на майбутнє, бо важкість часу, в якому дальше

розгортається змаг за краще Завтра української Церкви й народу. триває, а цим самим існує також велика потреба на гідних часові церковних і національних світочів та провідників.

Їх Блаженство Патріярх Йосиф народився 17-го лютого 1892 року від батьків-хліборобів Івана й Анастасії з роду Дичковських. Закінчивши успішно початкову і середню школу, Їх Блаженство поступив на виші теологічні студії в Духовну семінарію у Львові з виразним наміром віддатися служінні своїй українській і Вселенській Христовій Церкві. Восени 1912 року, коли над світом згущувалися хмари Першої світової війни, Митрополит Андрей Шептицький, князь Української Греко-Католицької Церкви, висилає Блаженнішого на високі богословські студії до Інсбруку. Дня 30-го вересня 1917 року, коли Україна була на шляху до проголошення своєї самостійности, Митрополит Андрей, у поворотній дорозі з московського заслання, висвячує Блаженнішого на священника.

Закінчивши університетські студії в Інсбруці докторатом Богословських наук, Їх Блаженство переїздить восени 1918 року до Риму на дальші студії в університетах Грегоріанум і Анджелікум. Там Блаженніший габілітується на Доцента Догматики та вдосконалює знання класичних і новітніх західноєвропейських мов. Габілітаційні праці Блаженнішого «Навчання Візантійського Патріярха Фотія про Пресвяту Трійцю» і «Розуміння життя згідно з Євангелією і Посланнями Св. Йоана» здобувають широке визнання в богословських колах Христової Церкви, а перша із них стала обов'язковою лектурою на Богословських університетах¹.

Після такої солідної інтелектуальної підготовки, Їх Блаженство повертається в 1921 році до Львова й одразу поринає із великим молодечим запалом у працю над розбудовою церковно-релігійного й національного життя розчехтованого та уярмленого українського народу. В 1922 році Їх Блаженство стає професором Богословських наук в Українській Греко-Католицькій Духовній Семінарії у Львові, а згодом її Ректором та співтворцем Богословського Наукового Товариства, яке — завдяки організаційній і науковій діяльності Блаженнішого — стало скоро справжньою Академією, згромадивши біля себе найкращі українські інтелектуальні сили з духовних і світських кругів. У цьому ж часі Блаженніший засновує при цьому Товаристві кварталник «Богословія» і стає його редактором. Як Ректор Духовної Семінарії, голова Богословського Наукового Товариства, редактор кварталника, науковець, педагог і душпастир, Їх Блаженство зосереджує усю свою увагу на те, щоб ці так рідкісні в нашому народі цих часів інституції стали справжньою кузницею молоді української церковної та світської еліти і палким вогнищем українського релігійного й національного життя.

¹) Першу габілітаційну працю Блаженніший завершив в Інсбруці 1929 р., а другу в Римі 1924 р.

Їх Блаженство заснував при Богословському Науковому Товаристві бібліотеку й музей, що також розрослися у велику інституцію з цінними скарбами творчого українського духа і розуму. Їх Блаженство оснував у цих часах великий видавничий концерн, що видавав «Аскетичну Бібліотеку», журнал «Дзвони» і бібліотеку «Дзвонів», журнал «Нива» та газету «Мета». З цих видань масово користали українські католики й православні та чужинці, які несли відтак у світ своє знання про українську духово-національну культуру, історію і змагання за державність, скеровуючи очі та увагу світу на Святий Юр та княжий город Львів, де в цих часах українська церковна й національна справи могли ще дихати.

Слідом за розвитком церковного й наукового життя при Митрополитичому Престолі у Львові в рух пішли церковно-унійні з'їзди, організатором і душею яких був Блаженніший Патріярх². У пов'язанні із цим Їх Блаженство виїздив із викладами до наукових осередків на Заході, а в цьому і до Оксфорду в Англії. Церковна й національна політика великого Митрополита Андрея Шептицького, знайомства і зв'язки Митрополита з високими церковними й світськими кругами Заходу, організаційна й наукова діяльність Блаженнішого підносили християнську Україну на високий рівень і кляли де-факто перші підвалини під цей екуменізм, який знайшов широкий відгомін у постановах Ватиканського Собору II. Екуменічна політика Ватикану на Заході після Ватиканського Собору II уже має певні позитиви у здобутках на полі зближення між християнськими церквами, хоч екуменічна політика Ватикану на Сході Європи обернулася радше проти Української Помісної Церкви, яка була головним ініціатором християнського екуменізму і його реалізатором аж до Другої світової війни. Але це вже наслідки політики іншого світу та інших людей.

За одно десятиліття організаційної і наукової діяльності Їх Блаженство піднявся на дуже високе місце в українському і чужинському церковно-релігійному й науковому світах. В 1930 році Їх Блаженство стає дійсним членом Наукового Товариства ім. Шевченка, а в 1935 році Преміяльним Крилошанином і Архидяконом Митрополитчої Капітули у Львові. З поміж усіх тодішніх світильників української Церкви, Блаженніший Патріярх став найближчим співробітником великого Митрополита Андрея, яких в'язала сердечна приязнь, що випливала з глибокої обопільної набожності і відданості рідній Церкві, а рівночасно і з глибокої уваги до державницьких питань і змагань українського нарсду. Тому абсолютно не дивно, що 22-го грудня 1939 року, коли світ був уже у вирі Другої світової війни, а на Західніх Українських Землях розгортався терор московського комунізму й імперіялізму, Їх Блаженство стає таємно висвячений Митрополитом Андреем Шептицьким на Архiepіскопа Сердайського з

2) Маємо тут на увазі Унійні Конгреси у Велеграді, Празі й Пинському, та Унійний з'їзд у Львові 1936 р., організований Блаженнішим.

правом наступництва на Митрополичому Престолі у Львові. Сама форма висвячення і пастирський жезл у вигляді палиці символізували майбутньому Митрополитові важкий шлях і терпіння, що і сталося.

Врятувавшись чудом 1941 року від московського нагана, Їх Блаженство взявся від перших днів німецької окупації за відбудову зруйнованих москвинами раніших здобутків, а головню за урухомлення цих установ та інституцій, які служили Церкві й народові. Дня 30 червня 1941 року Блаженніший бере участь у Національних Зборах у Львові, на яких проголошено Акт Відновлення Української Державности, стаючи рівночасно членом Ради Сеньйорів. Зараз після тієї події Митрополит Андрей Шептицький видає спеціальний Пастирський лист, в якому Глава Української Греко-Католицької Церкви повідомляє народ про відновлення Української Державности та про уряд під головуванням Ярослава Стецька, і закликає його віддати цій справі всю свою увагу, а зокрема — послух.

Ці перші радісні хвилини не тривали довго. Прилучивши частину України до Генералгубернаторства, ув'язнивши головних організаторів і творців Акту 30 червня 1941 р., гітлерівська Німеччина застосувала супроти українського народу пю саму політику, яку перед цим здійснювали інші займанці, а головню — большевицька Москва. Все ж таки Митрополитові Андрееві і Блаженнішому Патріярхові вдалося з великими трудами продовжити на кілька дальших років світлі традиції та здобутки з передвоєнного часу.

У другій половині 1944 року большевицька Москва поновню окупує Україну. Дня 1-го листопада 1944 р. вмирає у загадкових обставинах Митрополит Андрей Шептицький, а Їх Блаженство вступає на Митрополичий Престіл. З початком 1945 року большевицька Москва розгортає посилений наступ на Українську Греко-Католицьку Церкву, а відтак вночі 11-го квітня арештує Митрополита і Єпископат Галицької Землі. Трохи пізніше в тюрми попадають владики Помісної УКЦ в Польщі, на Закарпатті, в Чехо-Словаччині і в Східній Німеччині. Усі вони, за винятком Блаженнішого Патріярха і владики Василя Гопка, гинуть від московської руки. Блаженнішого Патріярха засуджено вперше на 8 років ув'язнення, а відтак удруге на 7 років. В цьому ж часі та пізніше Москва пограбувала, або знищила все майно Церкви, церковні храми збезчестила або закрила, монашество і духовенство стероризувала, або прямо фізично знищила, за винятком тих, що пішли в підпілля, а відтак шляхом незаконного уневаження Берестейської й Ужгородської Уній підчинила нашу Церкву московській патріярхії.

Не зважаючи на тортури, пониження, шикани і важку каторжну працю, Їх Блаженство видержав повних 18 років московських переслідувань і хоча підірваний фізично, але ще сильніший вірою

в Бога і в українську церковну та національну рачію, повернуv у лютому 1963 року, на доручення папи Івана XXIII до Риму, де відразу пірнув у працю Ватиканського Собору II.

На Заході Їх Блаженство застав велике число владик Помісної УКЦ та мільйони вірних розсіяних на кількох континентах і юрисдикційно підчинених Римс-католицькій Церкві. Зорієнтувавшись у небезпеках такого положення і маючи рівночасно на увазі ще і те, що в цьому часі Церква у підпіллію в Україні і церковні одиниці на Заході мусять становити одну цілість під оглядом обряду та юрисдикції, Їх Блаженство видвигнув на другій сесії Ватиканського Собору II домагання встановити в нашій Церкві самоуправну систему правління з рівночасним піднесенням тієї Церкви до рівня інших Патріархальних Церков Сходу. Це внесення Блаженнішого мало піддержку українського єпископату цих часів і українських світських кругів³.

У слід за цим Їх Блаженство звернув свою увагу на працю Комісії, яка з уповноваження Собору займалася підготовкою Декрету про Східні Католицькі Церкви. І хоча під натиском Москви та в обличчі пізнішого захитання кількох українських владик внесок Блаженнішого Патріярха не дійшов на пленарну сесію Собору, то все ж таки Соборовий Декрет про Східні Католицькі Церкви відкрив цим Церквам небувалі досі можливості.

Поява Блаженнішого Патріярха Отця Йосифа в Римі в 1963 році поширила і стократно скріпила позиції нашої Церкви у Святому Місті апостолів-мучеників Петра й Павла. Папа Іван XXIII, який вирвав Блаженнішого з московського ув'язнення, скоро помер. Папа Павло VI підтвердив прилюдно за Блаженнішим права Верховного Архиепископа, рівнозначного з правами Патріярха. Зараз після цього Блаженніший став членом Східньої Конгрегації, а пару місяців пізніше членом Колегії Кардиналів Вселенської Церкви і членом Комісії для кодифікації канонічного права для Східніх Католицьких Церков. Дня 5 березня 1964 р. папа Павло VI надав Блаженнішому окремою буллою титул Св. Атанасія міста Риму, яким столиця католицької Церкви нагороджує лише найвизначніших осіб, які входять відтак у Сенат Римської Церкви. В листопаді того ж року Їх Блаженство став членом Папської Комісії для кодексу канонічного права.

Величезних розмірів працю розгорнув Блаженніший після виходу на волю в лоні власної Церкви. Найперше відновлено діяльність Богословського Наукового Товариства і журнал «Богословія», а по упливі трохи довшого часу також журнали «Дзвони» і «Нива». Здвигнено в мозаїці Собор Святої Софії в Римі й Університет ім. Папи Климента; відновлено Чин Св. Студита у власному монастирі, привернено власність на церкву Свв. Сергія і

3) Коли говориться про світські круги, то мається на увазі Меморіал до Папи Павла VI з літа 1963 р., підписаного 36-ма представниками мирян, українського наукового і громадського світу.

Вакха та Митрополичу гостинницю, яка стала Патріяршою гостинницею. Засновано і розбудовано Український церковно-релігійний музей, а при університеті добірну бібліотеку й архів; підготовано і проведено ряд Синодів і Синодальних нарад та вирішено низку дуже важливих питань з ділянок дії і політики нашої Церкви під цю пору, а понад усе — видвигнено на властиве місце справу помісности й патріархального устрою в нашій Церкві, про що до прибуття до Риму Патріярха Отця Йосифа мало хто публічно думав. Їх Блаженство відбув ряд архиєрейських подорожей до Канади, США, Австралії і Західної Європи та брав участь у трьох Евхаристійних Конгресах — Бомбей, Богата, Мельборн.

На протязі свого побуту в Римі Блаженніший клопочеться найбільше Помісною Українською Церквою під московсько-більшевицьким ярмом, приналежністю до тієї матірної Церкви усіх церковних одиниць у світі, а рівночасно й українським народом та його майбутнім. Кожне послання Блаженнішого і майже кожен крок чи порух спрямовані в тому напрямі. У Блаженнішого Патріярха Церква й Народ, Народ і Церква — це поняття, які тісно пов'язані зі собою. Дуже часто термін «народ» стоїть попереду терміну «церква», що має свою глибоку вимову. Церква може існувати там, де є народ, бо перша підвалина церковного життя — це миряни, а шойно тоді йдуть душпастирі і владика, хоч у завершеній церковній структурі церковна влада розпочинається від єпископа. Під цим оглядом Їх Блаженство становить великий контраст між майже всіма владиками нашої Церкви.

Чергова глибока турбота Блаженнішого — це єдність у Христі на церковно-релігійному полі і рівночасно також єдність національна. Їх Блаженство заініціює декілька разів простягнення братньої руки православним українцям, відбуває зустрічі з українськими політиками, інтелектуалістами і мистцями, вдержує співпрацю зі Східними Патріярхами і розгортає працю в дипломатичних колах Ватикану і Риму, як також і з державними мужами інших країн. Їх Блаженство дивиться у майбутнє української Церкви й українського народу з великим оптимізмом. Цей оптимізм унаявлений найвиразніше у всіх закликах Блаженнішого до владик і духовенства, до мирян своєї Церкви й до українського народу, а зокрема під час зустрічей і в закликах до української молоді. Церковна і національна єдність у Блаженнішого Патріярха — це не щось, що треба досягти за всяку ціну, а головню не за ціну того, що нашому народові і його Церкві належне природню, з волі Творця. В церковно-релігійному питанні єдність необхідна на базі помісности, а в загально-національному — на базі соборности і державництва. Хто в цьому напрямі наставлений і змагає ділами, той завжди має у Блаженнішого Патріярха зрозуміння і піддержку. Хто, одначе, цими основними принципами нехтує, той не має що робити біля чи поблизу Їх Блаженства.

Відзначаючи сьогодні Дев'ядесятліття Блаженнішого Патріярха Отця Йосифа та пригадуючи собі розлогі сторінки творчого життя Великого Сига українського Народу, Ісповідника Віри і Мученика за Христову Віру й Церкву, ці сторінки життя, що у великій частині ще окутані серпанком нам незнаного й нами незбагненого, ми відчуваємо глибоку логічність і послідовність в усьому тому, що Патріярх Помісної УКЦеркви бажав досягнути і що досягнув. Перше, що Їх Блаженство досягнув — це те, що поставив українську церковну й рівночасно національну справу на карту світу там, де донедавна ця справа не мала ясного та вірного окреслення. Кардинал Євген Тіссеран написав свого часу такі слова: »Немає жодної історичної бази для того, щоб єпархіям Києва і Галича давати якісь особливі титули. Україна не є традиційним терміном також у політичній історії«⁴. Цей погляд кард. Тіссерана не був самотнім. Тверде слово Патріярха Отця Йосифа і конкретні діла не тільки сказали, але і підкреслили з усією рішучістю і достоїнністю, що Україна була, є і буде, що була, є і буде також Помісна Українська Церква. Торжественне осудження Синодом Владик тієї ж Церкви т. зв. Львівського Синоду з 1946 року та закулісна реакція московської патріархії, а впарі з цим публічний виступ Блаженнішого Патріярха в обороні синодальної постави владик — це лише частина діл і потягнень, які розрізують цю гнилизну та квієтизм, якими була окутана наша церковна справа у певних ватиканських кругах. Створення де-факто Українського Католицького Патріярхату і введення в дію уряду Патріярха — це акти, яких не зітрється з документів, хоч за офіційне визнання тієї реальності ще треба змагатися. Але зовсім легше змагатися за визнання існуючого, а ніж за щось, що є ще в теорії. Потрактували серйозно наведений раніше вислів кард. Тіссерана, до вибору не залишалося нічого, крім того, щоб власними руками взяти те, що морально, історично й правно нашої Церкві приналежне.

Український народ і українська Церква католицького і православного віровизнання можуть бути тільки вдячні Всевишньому за те, що післяв нам на ці бурхливі та жорстокі часи таку сильну особистість, якою став і стоятиме вівки Їх Блаженство Патріярх Отець Йосиф. А наша скромна спроба насвітлення здобутків і заслуг Їх Блаженства перед нашою Церквою і народом в цей Дев'ядесятлітній Ювілей хай стане нашим висловом глибокої пошани, респекту й побажань Їх Блаженству на Многії Літа!

4) Повний текст цього листа є у праці о. І. Нагаєвського — «Патріярхати, їх початок і значення в Церкві та український Патріярхат», Лондон 1976.

о. Григорій ОНУФРІВ
Абсолювент Богословської
Академії у Львові.

МОЯ ОСТАННЯ ЗУСТРІЧ НА РІДНИХ ЗЕМЛЯХ З БЛАЖЕННІШИМ ПАТРІАРХОМ ОТЦЕМ ЙОСИФОМ

(Спомин)

1944-ий рік в історії України був і залишиться одним із найбільш жорстоких років в історії українського народу. Україна ще ніколи не була так сплюндрована й зруйнована, навіть за Андрія Боголюбського чи Джінгіс-хана, як за новітніх визволителів, які зі своїм неперевершеним, жорстоким НКВД принесли «волю» підбитим народам. Свідками їх злочинної роботи залишилися зруйновані ними наші спалені села і міста, згарища наших осель на рідній землі, які є німими свідками колишнього процвітаючого життя. Скільки погинуло в тому році невинних людей, старців, дітей та жінок, то це тільки один Бог знає, який записав їхні імена в небесних книгах. Гадаю, що в нашій історії ще такої різни не було. Після втечі одного окупанта приходив другий, а після нього приходив знову той самий і кожний з них безпощадно винищував нещасний український народ.

Червона Москва, втікаючи перед брунатною Німеччиною, забрала до своєї армії всіх молодих хлопців. Нищила все, що тільки могла знищити. У всіх тюрмах залишила гори трупів, винищуючи нашу інтелігенцію і свідомий елемент. На її місце прийшов другий не менше жорстокий окупант з гітлерівською свастикою та прусацьким садизмом...

Замість волі прийшло Гестапо, розстріли, шибениці і концераційні табори, невольничий вивіз молоді до Райху на тяжкі непосильні під бомбами роботи. Він теж, втікаючи перед напором большевиків, нищив усе, що ще залишилось незнищеним, забираючи зі собою найкращий цвіт українського народу — молодь, хочаби рятувати вже знеможену Німеччину.

Червоні орди, вернувшись назад, чинили знову свої розгули й криваві жнива. Найперше розправлялись із т. зв. «зрадниками родіни», себто тими, які обороняли волю України. Одних розстрілювали, інших

запроторювали в концентраційні табори в Сибірі, а ще інших, переважно здібний елемент, забирали до своєї армії і без жодного вишколу й зброї гнали на німецькі міні. Таким способом хотіли знищити українську молодь, знаючи, що молодь це майбутнє українського народу.

Наш свідомий елемент, переважно молодь, йшов до УПА або до Дивізії «Галичина». Західня Україна лишилась майже пустою, залишились старці й німечні та жінки з дітьми.

В той час я був у найбільшому селі Перегінсько з 10 тис. населення, далеко в горах на Бойківщині, як катехит семикласової школи і як сотрудирик о. декана й пароха Петра Патрила, який дуже боявся вивозу, а, приїхавши до Станиславова під час другої большевицької окупації, помер на удар серця на вулиці. Це була незвичайно інтелігентна та розсудлива людина. Він був великим українським патріотом.

Я часто відвідував свого о. пароха й декана, як свого настоятеля. Одної днини, а було це в місяці липні 1944 року, застав його в доброму настрої, що рідко коли траплялося. Він подав мені листа, якого дістав з Митрополичої Консисторії, куди писав в якійсь справі деканату. Під тим листом виднів підпис *о. мит. Йосиф Сліпий*. Для мене це не було несподіванкою, бо я знав, що мій бувший о. Ректор є митратом і є пресвітером і архидияконом у Митрополичій Консисторії і має право підписувати документи, які виходять з Консисторії. За кілька днів о. декан П. Патрило показав мені знову письмо з Митрополичої Консисторії за підписом вже не о. митрата Йосифа Сліпого, але з підписом Архiepіскопа Йосифа Сліпого, коадьютора з правом наслідства на Галицький Митрополичий престіл у Львові. Між іншими урядовими справами, наприкінці Автор листа повідомляє, що виїжджає на кілька тижнів на відпочинок до Підлютого, до Сестер Василянок, які мали там свій монастир ще задовго до війни.

Після прочитання листа, ми обидва з о. Деканом дискутували на тему обидвох листів. Отець декан твердив, що напевно, коли Архiepіскоп Йосиф писав до нього першого листа, то ще не мав з Ватикану підтвердження про своє важне свячення, бо був висвячений під час першої большевицької окупації, а тоді зв'язки з Ватиканом були перервані. Тепер Рим підтвердив його свячення і рівночасно назначив його наслідником на Галицький Митрополичий престіл після смерті Слуги Божого Андрея Шептицького. З таким твердженням я також був згідний. Розійшлись ми з надією, що вскорі побачимо нашого найдорожчого гостя.

Сподіваюсь, що кожний з вас, чув про місцевість *Підлюте*, де кожного року на два-три місяці приїжджав наш св. п. Слуга Божий Андрей на відпочинок для виздоровлювання зі своєї зтяжної хвороби паралічу й атрайтизми. Ця місцевість була далеко в горах, близько до Карпатської України і належала до парохії Перегінсько. Підлюте це були добра Львівської Митрополії, з яких Митрополити, а зокрема Андрей, допомагав усім тим, хто приходив до нього, будучи голодним на, розу-

міється, знання і науку. В тій місцевості Слуга Божий Андрей заложив монастир і під час вакацій приїздив сюди на відпочинок, де ним опікувались Сестри Василіянки.

Місцевість Підлуте відома також кожному пластунові, розуміється старшому, де він щороку приїжджав на пластовий табір. Напевно з того Підлутого не один виніс найкращі спомини зі свого життя, де на тій поляні між високими горами і прудкою, гірською рікою Лімницею гартував свій характер і заправляв його до боротьби за визволення своєї поневоленої Батьківщини.

Одначе не треба забувати, що цей маленький »рай на землі« пода-рував Митрополит Андрей українській молоді зорганізований в Пласті, бо тоді не було іншої молодечої організації, крім Пласту. Отже, щороку наш Митрополит Андрей проводив вакації в Підлутім з нашою молоддю, яку дуже любив.

Саме Підлуте прекрасна, тиха місцевість на відпочинок серед високих, лісистих гір над річкою Лімницею, яка відділювала Гуцульщину від Бойківщини. До Підлутого можна було доїхати залізничкою, або як її там називали »колейкою«, що возила дерево з митрополичих лісів до станції Рожнітів, яка лежала між Стриєм а Станиславовом (сьогодні Івано-Франківськ), куди також простягалася державна дорога. Від Рожнітова до Перегінська було яких 40 км, а до Підлутого ще з 20 км далше в гори.

До тої тихої, спокійної місцевости, далекої від страшних подій, що діялись в Галичині, від тих розстрілів, від тих вішань безборонних і невинних людей, від тих нещасть, що діялись по селах і містах нашої вужчої батьківщини, від тих терпінь, переживань, тюрем і концентраційних таборів, від того що діялось на фронтах чи в запліллях, задумав наш Архиепископ Йосиф приїхати на відпочинок. Видно так зарядило Боже Провидіння, щоб наш майбутній Ісповідник Віри і Мученик набрав сил і, хоч може не був свідомий того сам, приготувати себе до тих грядучих подій, до тих переживань, до тих терпінь, тюрем, фізичних знущань-понижень та концтаборів, що Його чекали. Він мав бути свідком Голгофи, де розпинатимуть його Церкву і його любий рідний Народ, де Він не міг заломитися, де не міг віддатися диявольським спокусам і зрадити свою Церкву і свій Народ. Не могла ця скала Української Церкви і Народу розколотись, чи розлетітись в порошок. Він мусів залишитися Петром-Скалою для Української Церкви і Народу. Він, хоч сам був у горю і в критичному та безнадійному положенню, мав »утверджувати« і потішати своїх братів.

Кілька днів пізніше я читав листи в о. Декана, що до Перегінська приїжджає дорогий гість Архиепископ Йосиф. Чим він приїхав і коли — того не знаю, бо я був мабуть у школі або на похороні, а коли вернувся, то застав Високопреосвященнішого Йосифа в резиденції о. декана Петра Патрила. Це мене дуже здивувало, але й заразом вразувало. Привітавшись зі своїм бувшим о. Ректором, я побачив на його лиці усмішку, якої, здається, в житті не бачив. Це мене заскочило, бо

в особі о. Ректора я, як студент Академії, бачив великана і потентата, світової слави теолога, до якого я мав величезний респект і пошану, як до ініціатора й виконавця заложення Української Богословської Академії у Львові, себто найвищих богословських студій на цілім Сході. Перший промовив Високопреосвященніший: «Ну, як там, брате?!» Це мабуть перший раз в житті я відчув якусь близькість зі своїм бувшим вихователем, до якого, як я вже сказав, я мав великий респект і пошану, а рівночасно без причини боявся його. Зараз ця людина видалась мені близькою і дорогою та прихильною до мене. І тоді я спитав себе: чому я колись так боявся? Таж ми всі називали нашого о. Ректора «татуньом». Видно він мав до нас те батьківське серце, але не вмів, чи не міг його показати.

Під час обіду почалась розмова. Високопреосвященніший Архископ говорив про війну, большевиків, німців та хто виграє сучасну війну, про фронти, та що буде з нашою Церквою і народом, коли знову вернуться оті азійські орди. Видно, що хотів від нас почути слова потіхи, яких ми не могли йому дати, бо ми самі боялись свого майбутнього. Дальше він говорив про спустошення, яке зробили в нашій Церкві большевики.

Тому, що вже була пора йти до «колейки», якою приїхав Високопреосвященніший Владика до Перегінська і мусів назад від'їхати до Підлютого. Під час подорожі ми обговорювали справу празника Митрополичої каплиці, яка була в монастирі Сестер Василіянок під покровом «Положення Риз Пречистої Богородиці». Цей празник мав відбутись за два тижні, в неділю в половині липня. Високопреосвященніший Владика просив о. декана П. Патрила, щоб він повідомив своїх кондеканальних отців, щоб вони проголосили по церквах про цей празник та заохотили вірних до участі в ньому. Архиерейську Літургію відправить сам Владика.

Опісля ми перейшли на тему нашої Богословської Академії, яка так гарно розвинулась на протязі 10 літ, та її професорів, ряди яких так зрідли. Владика жалів за двома визначними професорами: за о. д-ром Миколою Конрадом та о. д-ром Андрієм Ішаком, яких большевики замордували. Зі смутком продовжував свою розмову про зруйнування Семінаріїної церкви Св. Духа, яку знищила німецька бомба, та й не тільки церкву, але й бібліотеку та музей, де були дорогі цінні й незаступимі унікати. Згадав також про богослова зі зеленої Буковини, який тоді загинув під румовищами. Зі слів Високопреосвященнішого можна було здогадуватися, що там пропав дорібок його життя. Говорив також і про деяких професорів, які, крім своїх викладів, могли б багато дечого дати, але чомусь отягаються. Не поминув також студентів-богословів, число яких дуже змаліло, а на деяких розчарувався. Уболівав над тим, що багато наших священників большевики порозстрілювали, вивезли на Сибір, як також велике число вірних. Зараз небагато абсольтентів Богословської Академії голоситься до

свячень, знайшовши собі різні інші заняття. Відчули ми також, що Їх Високопреосвященство бідкається майбутнім станом нашої Церкви...

В тракті нашої розмови я відчув, що Владика в'яже з о. Деканом якесь давнє знайомство, бо Архієпископ Йосиф був дуже одвертий в усій своїй розмові з о. Деканом, мимо моєї присутності. Забув я, що це знайомство походить ще з Тернополя, де обидва Достойні Мужі ходили до Тернопільської гімназії, і що о. П. Патрило був настоятелем і катехитом бурси в Тернополі.

Ішли ми, — Високспреосвященніший Архієпископ, о. декан П. Патрило, я, і ще, здається мені, о. Роман Телішевський з Красного, — сінсжатами. Було надзвичайно мило і приємно. Часто нас зустрічали німецькі пограничники і коли переходили попри нас, побачивши маєстатичну постать нашого Архієпископа в чорній рясі з фіолетними гудзиками і поясом та хрестом на грудях, кожний з них, навіть офіцери, «били в дах», себто салютували, віддаючи честь нашому майбутньому Митрополитові і каторжникові. На станції в Перегінську ми попрощали Високопреосвященнішого Архієпископа з тим, що незабаром зустрінемося в Підлютім на празнику.

Був погідний, гарячий, літній день. Надворі душно, тільки холодний гірський вітрець відсвіжував повітря...

Врешті прийшла очікувана неділя. Ми відправили у своїх церквах св. Літургію рано о 8-ій годині, бо на 9-ту ми мали бути на станції в Перегінську, звідки мала нас забрати «колейка» до Підлютого. Отець декан ввєднав спеціальний дозвіл на неї в неділю до Підлютого. І дійсно о 9-ій годині приїхала очікувана залізничка, а на її платформах вже було багато людей з Рожнітова, Князівського, Дубів, Ріпного, Душтари, а в Перегінську чекав уже народ з Перегінська, Небилова, Сливки і Ясіня, так, що всі платформи були переповнені молоддю, старшими і матерями з дітьми. Всі вони в прекрасних українських строях, одні в гуцульських, а другі в бойківських, бо це якраз границя двох племен. Як звичайно, молодь весела, щаслива, жартівлива, але рівночасно й побожна. В руках майже кожного чи кожної молитовник. Направду, який я був гордий, коли глядів на цей прекрасний цвіт українського народу, бо тоді молодь в краю була ще дуже побожна, не зіпсута й мала респект до своїх батьків та старших.

Під час цієї подорожі молодь не тільки жартувала і була весела, але також співала пісні зі своїх молитовників на славу Пречистої Небесної Неньки та Її Сина. За нею також підтягали старші. Ми навіть не замітили, як прибули до Підлютого.

Приїхавши сюди, застали кілька соток народу з довколишніх присілків. Думаю, що це був один з найбільших празників у Підлютому. Народ приїхав не тільки на відпуст чи висповідатись і прийняти св. Причастя, але щоб побачити також нового Єпископа, як там говорили «біскупа». Бачимо, що вже деякі священники сповідають, а між ними капелян монастиря в Підлютім о. Білик.

На доручення Високопреосвященнішого Владики, всі священники пішли сповідати вірних, а св. Літургію правитиме сам Архiepіскоп з о. Григорієм Онуфрiвим, як дияконом. Ще до сьогодні брeнить в моїх вухах той прекрасний спів нашої св. Літургії, яку ми правили під голим небом в тіні дерев. Стівали цю св. Літургію самоїлкою наші дяки з сусідніх сіл з участю всього народу. Це було щось таке величаве, таке будуюче, таке взнесле, що цього не можна переказати словами. Ця щира молитва народу і ці сльози, що лились по їхніх поораних журбою лицах, плили разом з тужливим шумом карпатських смerek і ялиць, з журчінням неспокоїної Лiмниці, з розспіваними гірськими птицями та жайворонками, що виводили свої трелі в небесах. Сюди кожний прийшов з якоюсь просьбою до Небесної Неньки, а через Неї до Її Сина. Батьки молилися за своїх синів-дочок, які пішли до УПА і до Галицької Дивізії, а також за тих, яких забрано на невільничі роботи в Німеччині. А передовсім народ молився за кращу долю України. . .

Прийшов час св. Причастя. Маємо тільки одну Чашу, а стільки народу хоче причаститися, а тут ще великі черги стоять до св. Сповіді. Замало ми взяли Частиць до св. Причастя. Забрало нам св. Причастя. Кінчимо співану св. Літургію і відразу починаємо читану, щоб усі могли прийняти св. Причастя.

До глибини зворушливу проповідь виголосив сам Високопреосвященніший. Говорив Він про ті страшні часи, які грядуть, які нас чекають та які ми будемо переживати. Наша надія в нашої Небесної Неньки, якої празник ми сьогодні святкуємо. Ми не можемо заломитися чи впасти на душі. Мусимо вистояти при нашій прадідівській вірі. . .

Народ щасливий, задоволений, що побачив свого «біскупа», відбув празник-відпуст, заніс свої благання до Небесної Матері і зложив їх у Її стіп, розійшовся в тінь попід дерева, щоб там покріпити своє змучене тіло. Ми священники також разом з Високопреосвященнішим пішли до їдальні монастиря, щоб пообідати. Під час обіду ми розмовляли на різні теми й проблеми, які отці мають на місцях. Після обіду дехто з отців від'їхав, а дехто пішов до своїх вірних, але добре пригадую, що ще залишився Владика, о. Декан і я, мабуть тому, що я абсолювент Богословської Академії та вихованок нашого бувшого о. Ректора. Тоді Владика звернувся до мене такими словами: «О, Брате! Знаю, що в Семінарії ви дуже любили «пакати» (курити). Ви знаєте, що я не курю, а всі цигарки, які дістаю на картки, складав для Вас і хочу Вам сьогодні дати».

Своїм вухам я не хотів вірити, щоб сам Архiepіскоп пам'ятав про мене, складав для мене цигарки і цей великий в ті часи дар віддав мені. Не мав я слів подяки для Владики, і це ще більше мене переконало про його любляче серце, та ще дехто з нас в Академії мав мильне поняття про о. Ректора.

Опісля Високопреосвященніший Йосиф запропонував вийти на веранду. Був дуже гарний, теплий, соняшний, літній день. Манастир був побудований над гірською рікою Лiмницею, яка крутилась між камін-

ням і спадала з нього й робила шум. Ця прудка річка була раєм для пстругів. Рівночасно шум лісу наносив якусь тугу на душу. Ми розмістилися на веранді і знову пішла та сама розмова про війну, що буде з нашою Церквою, що буде з народом та взагалі про непевність і той страшний поворот большевиків...

Коли ми так сиділи і розмовляли, то охолоджуючий, гірський вітерець доносив до наших вух вибухи, немов бомбардування чи гарматні стріли. За кожним вибухом наш Владика ніяковів, а врешті не витримав і запитав: «Що то властиво є? Чув я дещо, але годі повірити». Я відповів, що це стріли з гармат або бомб. В Калуській, непрохідній Чорній лісі кишить від УПА, яка має там свої вишкільні табори. Німецьке Гестапо і поліція не можуть собі дати ради з нашими повстанцями й пробують їх розбити. Тому безугавно бомбардують. Ці виразніші стріли, це стріли УПА. Вона оточила в горах недалеко від Підлютого (біля Поргів) большевицьку партизанку Ковпака і там її викінчує. Ця партизанка прийшла з Волині й Полісся, перейшла через Галичину, наробила величезних шкод, вимордувала тисячі нашого народу, а між ними і багатьох священиків. Ось в Станиславівщині, недалеко Надвірної, замордувала двох священиків — о. Шевчука зі Станиславова і того пароха, до якого він приїхав.

Моя розповідь пригнобила Високопреосвященнішого, хоч я старався його потішити, що ковпаківці сюди не прийдуть, бо вони майже розбиті. Вони хотіли продістатись через Карпатську Україну до Мадящини, але УПА зробила на них засідку і тепер їх викінчує. Тому тут чути ті гарматні стріли. Помимо мого запевнення, я зауважив на лиці нашого Владика якусь тривогу і непевність. А через хвилину додав: «Прийдуть і вимордують нас і ніхто не буде знати», — відтак продовжував, — що він смерті не боїться, але боїться того, щоб не повторилась історія, яка відбулась на подвір'ї св. Юра у Львові під час відступу большевиків. Усіх священиків поставили лицем до стіни до розстрілу і так вони щось дві години чекали, коли большевицька куля перетне нитку їхнього життя.

Я звернувся до Високопреосвященнішого, кажучи: «Ексцеленціє (тоді ми вживали такого титулу), чому ж Ви не рятуєте свого життя, чому не виїжджаєте як інші?»

Владика відповів: «Брате, як я можу лишати Ексцеленцію Митрополита в такому стані? Таж я назначений на його місце! Що сказав би мій народ, якщо б я залишив його в ті найжорстокіші часи його історії? Мені вже пропонували інші, кажучи, як буде потрібно, то вони мене виведуть за кордон. На це я не погодився. Хочу бути з моїм народом, хочу з ним терпіти і йти разом з ним на Голгофу і разом з ним вмирати, але не зраджу ані своєї Церкви, ані свого Народу!...»

Тоді я побачив в особі нашого Архієпископа Мойсея з поеми Івана Франка, того неustraшеного провідника свого народу і героя, який має випроводити нашу Церкву і Народ з дому неволі. Ось зараз це помалу сповняється. Вже на церковному полі, завдяки впертим ста-

ранням Блаженнішого Патріярха, маємо величезні успіхи. Маємо затверджену Апостольським Престолом — Помісність!..

Тому, що вже була пора від'їздити, бо чекала на нас «колейка», ми з великим жалем мусіли попрощатись з Високопреосвященнішим Архiepіскопом. Він відпровадив нас на станцію, яка була може 300 метрів від монастиря. Просив нас, щоб ми ще заглянули до нього. Ніхто з нас не сподівався, що це вже буде моя остання зустріч тут на рідній землі, що зустрінемося аж за 20 років на чужині, що мої життєві шляхи підуть на Захід і я опинюсь в Канаді, а шляхи Високопреосвященнішого підуть через тюрми, катування, суди, Сибір і мордовські табори протягом 18 літ...

Коли ми прощались, я бачив в його змученім лиці стурбовання і тривогу, а очі гляділи десь в далечінь, немов у майбутність його життя і його Церкви і Народу.

Так, від останньої зустрічі проминуло 20 літ. Коли до Канади приїхав наш Патріярх Йосиф й відвідував майже всі парохії, я був тоді парохом в Ніягара Фолс. Приїхав Він також до Ніягари Фолс з Преосвященним Ізидором та з кількома отцями, щоб подивитись на це одне із 10-ох чуд світу, на цей водоспад, при чому відвідав також монастир Сестер Християнської Любові в Квінстоні й після обіду, сходячи сходами на торода, Блаженніший Патріярх промовив до мене: «Знаєте, Брате! Нікого я не впізнав зі своїх питомців, тільки Вас».

Я відповів: «Мабуть тому, що мали мене забагато в Семінарії». Його відповідь була також щира — «Та часом!» А далі запитав мене: «Скажіть мені, — як там мої бувші студенти і вихованці справуються?» Я відповів: «Той хто вийшов з-під руки Вашого Блаженства, то не треба ним встидатися. Ми горді і щасливі, що мали такого о. Ректора в особі Вашого Блаженства». Видно, що моя відповідь подобалась Блаженнішому Патріярхові, бо я побачив на його обличчі усмішку і задоволення, і почув таку відповідь: «То добре!».

Ще раз ми абсолювенти Богословської Академії можемо повторити ті слова, які я сказав вище. *Ми горді і щасливі, що вийшли з-під залізної руки Їх Блаженства Йосифа, який не тільки вимагав від нас дисципліни, послуху і знання, але, будучи основником і першим Ректором Богословської Академії, був для нас також і зразком!*

Боже Провидіння зарядило, проти людських сподівань, що цей український Мойсей, честь і гордість українського народу та вірний син Вселенської Церкви, вернувся хоч не до княжого Львова на свій Митрополичий Престіл, а до Риму, де від останнього Синоду Єпископів ПУКЦ, скликаного папою Іваном-Павлом II, той престіл буде тут доки Україна і Львів не стануть вільні.

Нехай цей мій скромний спомин пригадає всім Отцям, Абсолювентам і Студентам, які студіювали в Богословській Академії у Львові, щоб вони в її 50-ліття не забули пом'янути в своїх молитвах основників тієї Академії — Слугу Божого Андрея та Блаженнішого Патріярха Отця Йосифа, який був її першим Ректором.

Ярослав СТЕЦЬКО

СТАНОВИЩЕ У СВІТІ Й УКРАЇНА

Боротьба ідей і етичних вартостей

Світ знаходиться у Третій світовій війні. З боку російської імперії вона ведеться наймодернішими методами психологічної, політичної, диверсійної і саботажної війни, воєн периферійних, проксі-воєн з інспірації, при організації й усебічній допомозі Москви. Підтримка т. зв. національно-визвольних рухів, соціальних револют, організування плянового тероризму — зокрема в країнах Західної Європи — за поміччю лівих бригад та нацистських терористичних груп, що виконують, як і комуністичні «фракції червоної армії», пляни Москви: розкладу, деморалізації, підривання державного авторитету, анархізації життя, безладдя, стараючись довести до захоплення влади комуністичною меншістю й уведення диктатури терористів, яка зможе втриматися лише за підтримкою Москви. Штаб КГБ розпрацював цей плян упродовж десятиріч. *Центр міжнародного терору червоної чи брунатної барви — це Москва.*

Рівночасно обезцінено всякі традиційні національні, релігійні, моральні, правні і суспільні вартості, введено релятивізм вартостей, моралі, культ гедонізму життя, матеріялізм, масовий ужиток наркотиків, зниження в школах наукового рівня, систему виховання зведено до культу фройдизму, повалено всюди і усякі авторитети, потоптано Бога, Батьківщину, Націю, Родину, гідність людини. Принижено людину до тварини, згідно з тезою — «ліпше червоний ніж мертвий», чим обеззброєно суспільство, зокрема молодь, яку зроблено імунною супроти всяких великих, благородних ідей, самопосягати, альтруїзму, праці за Друзі своя. Схаотизовано життя поваленням усіх величних цінностей і всяких авторитетів за поміччю брутального використання усіх масових медій, які плакують виключно культ гедонізму, вигод, матеріялізму, гангстерства, сексуалізму, співжиття молоді обох статей в окупованих домах ради нового стилю життя — в комунах, повне обезморальнення одиниці. Боротьбу, посвяту і смерть за Батьківщину зогиджено, висміяно, потоптано, а найвищі відзначення за хоробрість у бою за Вітчизну обкидано болотом; героїв війни зроблено гангстерами насилля тоді, коли червоних гангстерів і масових убивців представлено як національних героїв. Христа ехидно зрівняно з Марксом, Фройдом, Мао, Леніном — до однієї категорії зведено Божественне зі злочинним. Народи поставлено перед руїною їхніх

духових святинь, а на це місце запрезентовано їм пустку з «велферстейтом» для неробів коштом праці трудолюбивих. Словом, — світ зрушено в його основних релігійних, національних, етичних і культурних підвалинах.

Процес розкладу й дегероїзації, гедонізації охопив навіть Церкву, яка почала йти назустріч людським слабостям, послаблюючи суворі етичні вимоги, потураючи «власнотам», нехтуючи покритими й поневоленими, не раз стаючи Церквою пануючих, а не поневолених народів і людей, спроневерюючися ідеалам Христа. Більше того, — Західня Церква ввійшла у співіснування, а далі й у співпрацю, детант та діалог з воюючими безбожниками, народовбивцями й поневолювачами. Режимову Церкву поставлено понад Церкву катакомб. Замість екуменізму з катакомбним християнством і катакомбними Церквами, є екуменічний діалог з церквою російського імперіялізму, колябруючою з безбожницьким, народовбивчим, окупаційним режимом коштом катакомбних Церков. Церква імперіялізму засуджена на упадок з хвилиною упадку імперії, а з тим Ватикан і Світова Рада Церков оправдано виявляється силами реакції, які своїм діалогом і співпрацею стали помічниками імперіялізму й поборювачами визвольного націоналізму. Об'єктом того діалогу з церквою імперіялізму зокрема стає християнська Україна, її обі Церкви, визнання яких партнерами в екуменічному діалозі московська церква імперіялізму вважає «нарушенням і захитанням структури» російської «церкви». Це вимовно ясно: це є *нарушенням імперії*, якої знаряддям є явно Загорська церква. Ватикан і Світова Рада Церков незабаром не матимуть партнера для екуменічного діалогу, бо імперія валиться, а з нею її церква, а національні Церкви інтересу для діалогу з тими чинниками Заходу не мають і не збираються кооперувати з тими, які допомагали закріплювати над ними кайдани!

Ідейно-моральна, релігійна, політична, соціальна, а також культурна криза огортає вільний світ в одному відношенні, а творчі, здорові первні серед болів з трудом народжуються, отримуючи свою життєдайну силу з джерел власних націй, стимульовану світлом з підпільного українського Орієнту, з національних і релігійних катакомб. Домінуючі у вільному світі сили лібералізму й соціалізму виходять з одного коріння: з культу егоїзму одиниці, байдуже чи під маскою культу маси чи необмеженої одиниці. В основному це зводиться до культу гедонізму, матеріалізму з обезціненням ідеалістичного й героїчного. Для ні одного із них не існує нація як осередок прямувань одиниці чи народньої маси. І Церква не стоїть осторонь цього суспільного процесу. Визвольний націоналізм знецінено, під впливом Москви фальшиво утворюючи його з націонал-соціалізмом і фашизмом, хоч ані націонал-соціалізм ані фашизм націоналізмами не були, але були імперіялізмом і тоталітаризмом, і ніколи навіть не окреслювали

себе націоналізмом. КПСС свою політику окреслює соціалістичною, сучасний етап її соціальних перемін соціалізмом, отже чому цей ярий тоталітаризм з геноцидом не окреслюється західними чинниками соціалізмом, а чому націонал-соціалізм називається націоналізмом? Москва своєю психологічною війною добилася, щоб єдину ідейну й моральну силу, яка спроможна переможно протиставитися большевизмові й оновити розкладений Москвою, лібералізмом і соціалізмом Захід, здискредитувати й угробити, а через те внеможливити остаточну перемогу над большевизмом. Хоча Церква на Заході з погляду опанування її світською владою не є цезаропапистською, проте ідейно-морально, через проникнення в неї ідей ліберал-соціалізму, вона є секуляризована і в ідейно-моральному сенсі цезаропапистською. Так звана церква в російській імперії є цезаропапистською з усякого погляду — політичного й ідейно-морального. Вона повністю на службі світської влади, веде її політику, в комплекс своїх ідей суспільного порядку включила комунізм і імперіялізм російської нації. Майже увесь комплекс православ'я є в засягу російської імперії. Екуменічний Царгородський Патріарх мабуть єдиний з християнських патріархів, що найдалі стоїть від цезаропапізму й папоцезаризму, не має достаточної сили й бажання стати осередком, орієнтиром для катакомбних Церков, бо також уплутав себе в екуменічний діалог з цезаропапистською церквою імперіялізму й коляборантства з народовбивцями та воюючими безбожниками. Ватикан став світською владою, а мало бракувало, щоб Павло VI не підписував з Брежневим гельсінських домовлень, які стверджують ненарушність імперії й її кордонів. Чи Ватикан не бачить, що папа, як голова специфічного типу спільноти 700 мільйонів католиків, у духово-релігійній площині не має права підписувати договорів, проти яких стоять десятки мільйонів, якщо не сотні мільйонів католиків, хібащо Ватикан уважає себе державою урядовців і духовників, які мають громадянство Ватиканської держави. Ватикан не є Андоррою ані Монако, чи Ліхтенштайном. На всякий випадок українці-католики не уповажнювали його підписувати гельсінські домовлення, ані Папу приймати Подгорного чи Громика. Авторитет Ватикану — це духовна сила 700 мільйонів вірних, яких волі він не респектує. Без огляду на те, чи Ватикан зараховує себе до теократичних держав типу Тибету, або Ірану Хомейні, чи звичайних світських держав типу Монако, чи якоїсь посередньої форми — підписувати Гельсінські чи інші того роду домовлення, якими укріплюється рабство націй — Ватикан не смів. Ватикан, як центр християнства католицького засягу, не може підписувати домовлень, виторгуваних між російською тюрмою народів і альянтами з Другої світової війни. Мусить бути ідейно-моральний орієнтир правди і справедливості, безкомпромісового захисту її, а нею повинна бути Церква й релігія. Коли

вона не є на Заході для вільного світу, а тим більше для поневолених народів і людей у царстві російських тиранів, то ним мусить стати антигитоталітарний, народовладний, визвольний націоналізм і катакомбна Церква, яка принесе оновлення і відродження християнства у вільному світі. Сила Церкви у терпінні і мучеництві за Божу правду! І тільки завдяки їм Церква Христа перемогла. І з цих вартостей вона відродиться на прикладі катакомбних Церков, які стоять своїми ідеалами життя героїчного, мученицького, терпіннями й боротьбою за правду у протиставленні до церковного ватиканського естаблішменту чи Світової Ради Церков. Нічого нам не сподіватися від офіційних Церков Заходу, бо вони йдуть із сильними того світу, а не з тими, які борються проти сильних, що при владі, за правду, яка завтра переможе.

За тривалу розв'язку універсальної світової кризи

Це є центральне питання, навколо якого обертається вся світова політика. Суть справи не в тому, як хвилює перетривати й на декілька років відсунути світовий катаклізм, що наближається, а у вісімдесятих роках знайде свій апогей, але як розв'язати цей гордіївський вузол. Відповідь можлива, коли визначити головного спричинника, корінь лиха. Хто прагне завоювати світ? Хто стосує усі можливі засоби розкладу, включно з тероризмом міжнародного характеру та проксі-війнами? *Московщина* з її способом життя і системою володіння над світом — комунізмом. Усі дотеперішні спроби розв'язати кризову ситуацію завели: коли немає єдності й тотожності цілей, тоді не може бути ніякої формули розв'язки. З боку Росії є одна вимога: капітуляція всього ще вільного світу — це є її мета етапно здійснювана. Тут немає погодження й не може бути. Відповідь можна відтягати, відволікати, але її треба дати. Дотеперішні пальятиви Заходу завели. Рівнобіжно до пізнання *знехтєваної потуги*, як єдиного шляху до знищення первозла і спричинника її, включно з нечуваним зброєнням, треба волелюбним націям і Церквам світу висунути в осередок процесу оновлення: ідею нації, героїчну етику, героїчний гуманізм, героїчну релігійність, першешство спільного над егоїстичним, відродження рідних, питомених націям культур, здійснювання ідеї соціальної справедливості з елімінуванням ліберал-капіталістичного супра-зиску, культу зиску за всяку ціну й усякими шляхами, включно з торгівлею з московськими канібалами, актуалізацією християнства перших віків, моралі Церкви катакомб, словом — духово-етичного, ідейного, культурного, соціального відродження, культу героїв, героїчних епох історії власної нації, як передумову *політичного* оновлення. Передумовою ідеологічного оновлення є етичне в сенсі героїки життя, а передумовою політичного є ідеологічне, проте ж усе це йде паралельно. А

рівночасно з цим процесом *мілітарне озброєння* вже духово, ідейно, морально озброєних борців. *Примат духового первеня мусить запанувати*, щоб знайти вихід із світового тупика й добитися остаточної перемоги, бо цей бій це не бій минулих сторіч: це є бій між світом універсального зла і світом добра, волі й неволі, антихриста з Христом, руїною і творчістю, Духа над матерією в метафізичному сенсі. Це є бій культур, етик, двох уявлень життя. Отже, рівнобіжно з духовим відродженням мусить іти політичне озброєння і розуміння того факту, що ми живемо в ідеологічній добі, в добі боротьби ідей і різних уявлень життя, передусім в добі боротьби першинства Духа над матерією з протилежною тому концепцією — в боротьбі ідеї нації з ідеєю світової імперії, в боротьбі світу Києва зі світом Москви, св. Софії і св. Юра зі світом Кремля. У цей великий ідейний, етико-моральний, теїстичний, соціо-політичний, політичний, національний бій проти протилежних тому вартостей нам треба було й ми включилися не лише на поземі урядів і парламентів, але не менше міжнароднього, громадського форуму, різного типу й характеру. Це не лише проблема офіційних чинників держав, але мобілізації прилюдної думки. Йдеться про бій концепцій, про видвигнення й поширювання нашого уявлення життя й порядку у світі серед широких кіл громадської думки світу включно з нашою політичною, стратегічною й не менше ідео-моральною концепцією, бо усі ці елементи нерозривно пов'язані зі собою.

Російський світ життя — це протиставне уявлення нашому в суцільному відношенні. Бій не йде тільки за саму ідею свободи, але не менше за зміст її, бо свобода — це рамки для виповнення означених етичних, суспільних, політичних і інших вартостей, це змога *вибирати і здійснити* означені вартості. Справедливість — це вища якість за свободу, яка тотожна зі спроможністю рішення людини вибирати одну чи іншу вартість, справедливе, чи не справедливе, добре чи зле, гедоністичне чи героїчне, альтруїстичне чи егоїстичне. Цей бій ведеться і серед західного суспільства, де вже починається процес пробудження й відродження, самоусвідомлення власних питомених традиційних духових, культурних, національних і соціальних вартостей та поворот до культу героїки життя, національного етосу, національних героїв і рідного стилю і змісту життя. Те, чим досі був сильний Окцидент, *noblesse oblige*, — *navigare necesse est, vivere non!*

Збанкрутовані політичні концепції Заходу стосовно російської імперії

Сучасна світова політична ситуація визначається:

1) Банкрутством дотеперішньої політики вільного світу супроти російської імперії у всіх її варіантах — від концепції контайн-

менту («стримування») до детанту і рівноваги сил з формулою про роззброєння на можливо найнижчому поземі. Концепція детанту довела до моральної демобілізації вільних народів, скріплення пацифістичних настроїв, обеззброєння Заходу і створення ілюзій про можливість існування поруч себе на базі статус кво російської загарбницької імперії з завойовницькими цілями світового засягу ще вільної частини світу, який прагне зберегти себе ненарушним, не турбуючися долею поневолених російським імперіалізмом і комунізмом народів. У періоді детанту Московщина, згідно з виразно задекларованими своїми завойовницькими цілями в новій конституції про всяку допомогу т. зв. національно-визвольним рухам і соціальним револютам по цей бік залізної заслони, опанувала нові країни в Азії, Африці, Латинській Америці і тим чином та тотальною мілітаризацією усіх ділянок життя в імперії, а особливо зосередженням свого зброєвого зусилля на термоядерну й ракетну зброю та морську воєнну флоту — завадила також у тому відношенні т. зв. рівновагу сил.

2) Рівновага сил є неможлива, коли немає узгідненої мети, обопільних тотожних цілей політики, яких лише наслідком є мілітарна рівновага. Без обопільно тотожних політичних цілей є виключене всяке реальне домовлення щодо мілітарного капітету договірних сторін. Основна теза російських загарбників — це вимога гарантії кожночасних кордонів їх завоювань під претекстом забезпеченості кожночасного засягу імперії перед «агресією», що є тотожне з апіорним погодженням Заходу з їхньою остаточною метою: большевизацією всього світу, бо шойно тоді російський ненаситний імперіалізм не буде уважати себе загроженим. Отже, концепція рівноваги сил також з цього погляду була засуджена на провал.

3) По своїй суті ця концепція є реакційна й у принципі протиставна національно-визвольним процесам у світі, будучи (злою) імітацією регіональної британської, меттерніхівської чи бісмарківської концепції давноминутих часів, перенесеної у світовий діапозон. *Поневолені нації є об'єктом торгу. За них фактично йде світовий бій.* Чим більше зростає російська імперія — тим більше кількість уярмлених націй. З уваги на окрему світову потугу — поневолені нації, які не існують для західньої суперпотуги — НАТО, концепція рівноваги сил і детанту апіорно засуджена на провал як реакційна, яка стає проти визволення поневолених націй і силами вільного світу закріплює їх неволю.

4) В основі цієї концепції лежить ідея зберігання російської імперії й повне заперечення права поневолених націй на їх національно-державну незалежність. Брак визнання з боку США і НАТО СССР як російської колоніальної імперії, а трактування СССР як гомогенної держави, або облудне розуміння її як «союзу

республік», включає США і НАТО в комплекс найбільше реакційних сил у світі, бо захисників ненарушності статус-кво поневолення численних народів у російській імперії й інших мініімперіях, що доведе НАТО до підтримки поневолювачів-імперіялістів у всьому світі проти визвольних сил народів, які ще є уярмлені. Це дає змогу москалям, яких імперії НАТО і США не визнають колоніальною найгіршого типу в історії, виступати у світі по цей бік заслони «визволителем народів» та представляти США і НАТО як імперіялістичні сили, коли ці не мають відваги розкрити правду про СССР та зробити висновки — зміни політики детанту й рівноваги сил на політику визволення поневолених народів. Передумовою цього мусіло б бути прилюдне розкриття й натаврування на усіх міжнародних форумах СССР, як колоніальної імперії російського народу. Чому могли існувати імперії англійського, французького, бельгійського, голландського, італійського й інших народів, а немає для Заходу імперії російського народу?!

5) Наслідком відсутності в НАТО розуміння суті СССР як російської імперії і відмови ведення політики визволення стосовно поневолених народів в російській імперії, може створитися ситуація, що США і НАТО будуть допомагати здавлювати повстання поневолених народів у різних мініімперіях світу, коли СССР буде допомагати їм визволитися, з метою уярмити їх після «визволення», як це сталося з усіма досі «визволеними» москалями країнами. США і НАТО виступлять як реакційна сила, а Московія як (облудно) революційна.

6) З хвилиною практичного і дійового визнання з боку США СССР як російської колоніальної імперії, США перетворюються на революційну силу у світово-політичному відношенні стосовно національного принципу організації світу проти імперіального й автоматично створюють основу для нового порядкування світу на національній засаді для усіх народів світу, навіть не ангажуючись практично у розв'язку льокальних чи регіональних національних проблем, коли стають фронтом проти найбільшої реакційної антинаціональної імперіальної конструкції, російської тюрми народів — СССР з її сателітами. У протилежному випадку США і НАТО залишаться реакційними силами у світі, які зберігатимуть статус-кво рабства не лише в російському імперіальному комплексі, але в універсальному засягу, захищаючи перестарілі державні конструкції й соціально-політичні порядки. Закономірністю розвалу російської імперії буде розв'язка інших національних проблем інших більшенациональних комплексів у різних частинах світу, де ще існують більшенациональні штучно створені державні конструкції як наслідок — реманент адміністративного порядку завалених імперій на їх руїнах, чи як наслідок їх зовнішньо-політичної концепції регіональної рівноваги сил у протиставленні до іншого імперіального конкурента.

Усі ці реманенти минулого імперіяльного ладу й укладу сил між імперіями будуть розв'язувані власними силами покривджених народів, якщо їхнім поневолювачам перестануть допомагати США і НАТО, які є вманевровані у комплекс захисту старих залишків імперіяльного ладу й перестарілої рівноваги сил регіонального типу тим, що Московщина зручно й ехидно підтримує там, де їй потрібно, де даний більшенациональний комплекс не є в засягу її впливів, покривджені народи як їх «визволитель».

7) Перед США і НАТО і перед усіма вільними націями світу стоїть дилема: стати революційною силою у світі, яка підтримує революційні національні визвольні процеси в російській імперії за її розвал і тим чином уже об'єктивно сприяє аналогічним процесам у різних інших частинах світу, або залишитися реакційною силою, що зупиняє процес розвитку людства в напрямі національного визволення поневолених, особливо в російській тюрмі народів, а тим чином і у решті світу, і залишити за Московщиною по цьому боці залізної заслони облудний німб революційної сили, що сприяє національному й соціальному визволенню народів.

8) У соціальному відношенні Захід мусить сприяти усуненню страхітливої несправедливості, яка існує у низці країн Третього світу, узалежнюючи свою допомогу їм від здійснювання соціальних реформ з боку правлячих верств. Одночасно сприяти повстанню і скріплюванню націоналістичних рухів, які в осередку уваги ставитимуть добро народу як цілості, добро нації, а не інтереси капіталістичної чи феодалістичної класи й каст, що визискує своїх власних співземляків. Усяка інтервенція з боку вільних націй світу у користь поневолених народів і визискуваних соціальних верств є доцільна, щоб рятувати відносні нації від большевицької допомоги й загрози уярмлення їх комунізмом, імпортованим і збройно підтримуваним Московщиною. Не є доцільним ані правильним прагнення соціальних реформ і перемін окреслювати апріорно як комуністичну затію, але треба ввійти в саму суть проблеми і сприяти негайній, а коли треба, то і радикальній розв'язці в національному сенсі й під національними гаслами, щоб покращити соціальну долю в душі справедливої національної солідарності принижених і визискуваних соціальних верств.

9) Є неправильним і облудним окреслювати конфесійними визвольні рухи, коли вони є виразно національними і мають своє коріння в національному прагненні до волі й незалежності, а конфесійний чинник є лише складовим національного. Таке приховування правди унеможливорює розв'язку наболілої проблеми і вможливорює большевизмові зловживати ці рухи для своїх цілей.

10) Єдність релігійної й національної ідеї у визвольній боротьбі сучасного відіграє вирішальну роль для даного поневоленого народу, даючи боротьбі ще й метафізичне цілеспрямування і теж

мотивування. Епоха національно-релігійних воєн стоїть перед нами й уже розгортається, бо російський окупант наступає на цілість життя нації, на їхню духову й релігійну суть включно. Афганістан не єдиний, хоча він найвизначніший показник цього. І не менше Польща.

Вирішальний чинник розвитку історії людства

11) Два вузлові пункти в актуальній ситуації російської імперії — Афганістан і Польща, де стосуються дві різні стратегії революційної боротьби, які взаємно себе доповняють і самовиправдують. Вони є прологом до остаточного розвалу імперії. Суть революційної боротьби польського народу в уявленні протиставлення того, що здебільша є тепер ще пасивним спротивом у країнах поневолених в СРСР, — згідно з гаслами: працюйте поволі, саботуйте працю на окупанта, забирайте власне майно, яке окупант загарбав тощо, — поруч страйків і відкритих явних заворушень тощо. Польща розгорнула протинаступ з польських позицій у різних ділянках життя на російські позиції, з позицій польського способу життя проти російського, комуністичного. Комуністична система — це форма і спосіб окупації підбитої зброєю країни. Характеристичним елементом російської окупації є не лише збройні сили, але накинений (і втримуваний) ними російський спосіб життя; комуністична система, комуністична партія, всякого варіанту КГБ, воююче безбожництво, соцреалізм у культурі, русифікація — все це елементи російської окупації. Навіть без російського війська може бути російська окупація, коли народові є накинена російська система життя й утримувана терором її вислужників. У Польщі тепер зустрілися відкрито дві системи життя. Одну уособнює польська Церква і «Солідарність» як суспільний рух, а другу компартія. Профспілки й їхнє досягнення на різних ділянках життя, розгорнуті ними й Церквою визвольні процеси — це є сила, — це інтегральний елемент влади. Компроміс між окупантом і поневоленим на довшу мету неможливий. Поділ прерогатив — консенс між цими двома силами є теж неможливий. Російська система, комунізм — це суспільна монархія без усякого поділу влади типу тривластя: судової, законодавчої і виконавчої. Всю владу як єдиновладдя завжди має компартія, виконавець влади окупанта, безподільної влади. Остаточно мусить прийти до збройного зіткнення між силами окупанта й поневоленого народу, що підняв відкриту боротьбу. Спроба збройного здушення повсталого польського народу може мати в наслідок ланцюгову реакцію зрушень у інших уявлених країнах і суцільну комплікацію міжнародної ситуації для імперії. Залишення вільно розвиватися визвольним процесам, що вже уявлялися, доведе до остаточного видалення й ліквідації окупаційної комуністичної системи з монархією партії, КГБ-УБ і до банкрутства імперії в цій країні з

усіма з цього наслідками, бо консенс, тобто поділ влади між силами волі й силами тиранії, між поневоленням і поневолювачем, є неможливий. Нездецидованість Москви — свідectво її безсилля. Вісімдесяти роки принесуть кінець імперії.

Коли існує фронт в Афганістані і його закінчення не видно, то москалям трудно починати нову війну в Польщі, де армія ставитиме спротив і усі консеквенції з цього в комплексі поневолених народів, які не є до передбачення. Афганістан висотуватиме з імперії все нові сили й мобілізуватиме ісламський світ у середині й поза ССРСР та усі поневолені в ССРСР народи.

Рівнобіжно до протиставлення національно-ісламського змісту життя російсько-комуністичному в усіх ділянках життя, йде збройна боротьба народу проти чужого наїзника. Московщина є в безперервному стані війни у різних формах з поневоленими націями з модифікаціями форм визвольної протиросійської війни поневолених націй, залежно від кожночасного стану революційної ситуації у даній поневоленій країні. Методи боротьби польського народу треба зарахувати до революційних метод, бо суть революційного процесу лежить не тільки в збройній боротьбі, але в зударі-боротьбі двох протиставлених уявлень життя, двох протиставлених культур, соціальних ладів, політичного порядку, триподілу влади проти монархії, релігійної концепції життя проти антирелігійної, що в сукупності творять систему окупації наїзника, підперту збройною силою ворожої армії, чи КГБ і компартії. Кожне досягнення революційної боротьби є стартом до дальших намагань суцільної ліквідації наїзницької системи і прогнання збройною силою окупанта та завалення його системи панування. Реформами керує чужа влада, підметом революційних перемін є поневолена нація, яка бореться. Перенесення метод боротьби польського народу на інші поневолені країни — буде революціонізацією цих країн так, як здійснювана за почином українських політв'язнів найперше в концтаборах, а згодом в Україні метода страйків і вимога вільних профспілок з Донбасу — була перенесена в Польщу, де знайшла пригожий ґрунт з уваги на сприятливе, близьке до Заходу, геополітичне положення країни, ролю Церкви як патріотично-релігійного чинника, відсутність русифікаційного тиску тієї натури, що в країнах поневолених у ССРСР, і загальне становище Польщі з мобілізацією народу за поміччю вільних радіопередавань зі Заходу без державної цензури напр. США.

Посилення визвольно-революційної боротьби в Україні, Грузії, Вірменії, Литві, Туркестані, Естонії й інших уярмлених країнах, створює новий чинник у нашій зовнішньо-політичній дії, унаслідок чого перед вільним світом існування окремої бойової і дійової визвольної, суверенної сили, яка не приймає статус кво, його поборює разом з концепцією детанту, гельсінськими домовленнями включно до рівноваги сил, а змагає до доосновної революційної зміни порядку у світі через розвал російської імперії на національні дер-

жави поневолених народів у їхніх етнографічних межах.

Ця знехтована потуга — поневолені нації, є вирішальним чинником майбутнього розвитку світової історії. Вони — ключ розв'язки світової політичної кризи, бо розвалюють її джерело — російську імперію з її комуністичною системою і комунізмом, як знаряддям російського імперіялізму.

12) Розвал зсередини російської імперії й комуністичної системи створює можливість уникнути термоядерної війни за поміччю національно-визвольних революційних зривів поневолених націй, підтриманих вільними націями світу.

13) У випадку зудару ССРСР з Китаєм — наша позиція: творити свою власну незалежну повстанську силу з українців, сибіряків, членів інших поневолених націй, УПА, повстанські армії інших народів, також з бійців советської армії, закликаючи їх переходити в лави повстанців й не воювати за інтереси імперії. Одночасно наша позиція не є пропекінська, як і не була пронімецька, бо наші цілі не є тотожні з цілями червоного Китаю. Боротьба між російською імперією і червоним Китаєм іде за володіння над чужими землями. Сибір не є ані російська, ані китайська земля. Наша позиція є за суверенність неросійських й некитайських земель. Нам є корисний кожний конфлікт з російською імперією, але це не означає, що кожен ворог нашого ворога є нашим приятелем. Війна проти Китаю не буде конвенціональною, як і війна Китаю проти російської імперії не буде партизанського типу на російській території з расових, мовних та інших причин. Цей тип війни може вести Китай в Азії й на своїй власній території як оборонну війну. Партизанка не лежить у пляні офензивних воєн червоного Китаю серед нежовтої раси. Москалі можуть вести проти Китаю атомову війну, яка є також двосічною бо Китай має водневу зброю, але іншої війни їм вести буде неможливо. Тому імперія є дійсно в оточенні ворогів також ззовні — Китаєм, Японією, США, що прямо граничать з ССРСР, котрий має спільні кордони з країнами НАТО.

14) Претенсії Японії до загарбаних москалями їхніх територій під час Другої світової війни завжди треба підтримати.

Національний Китай

Національний Китай важливий, як держава з найкращим в Азії справедливим соціально-політичним устроєм, зі зрозумінням ваги української справи й як важливий стратегічний причілок вільного світу проти російської, а не лише червонокитайської агресії в тому геополітичному просторі. Національний Китай потенційно послаблює червонокитайську агресію з погляду стихійного навалу китайських мас на чужі землі, бо соціальним реформаторством задовольняє потреби широких народніх мас. Тому не є доцільно знецінювати Національний Китай як силу, яка своїм національно-політичним і зокрема соціальним устроєм займе місце ко-

муністичного ладу на континенті. Національні традиціоналістичні конфуціянські кількатисячолітні питоменні нації уявлення і спосіб життя зустрілися з накиненим китайському народові марксо-ленінізмом. Наростаюча перемога китайського світу ідей на різних ділянках життя слідна уже сьогодні. Промінування національного Китаю на континент є наявне. Не маоїзм є в наступі, але національно-китайський конфуціанізм, ідейний комплекс Сун Ят-Сена, китайський культурний та соціально-політичний спосіб життя, соціально-політичне реформаторство є в наступі на континенті. У бою ідей перемагає вже сьогодні Китайська республіка, а не народня червона республіка. Перемагає Конфуцій і Сун Ят-Сен, а не Мао, Ленін та Сталін. Національний Китай як майбутня сила, яка буде включена в збройну боротьбу проти російської імперії, і як демократична сила, не буде тією мірою загрозлива для оточення. Без плянів світових завоювань під претекстом комуністичної революції та пролетаріату, ознайомлена з українською проблематикою і з проблемами інших поневолених в СРСР народів, національний Китай буде мусити рахуватися з нашими визвольними змаганнями. Йому ж сприятиме в перемозі на континенті співзвучна революційна сила українського народу й упадок з розвалом імперії комуністичної системи в СРСР, що матиме вирішальний вплив також на упадок цього (пекінського) уже модифікованого комунізму, який мусить поступатися під тиском конфуціанізму Сун Ят-сенського реформаторства й природніх прагнень волі та індивідуальної творчості китайського народу!

Проте ж, не можна не рахуватися з можливістю за певних умов договорення між Пекіном і Москвою, коли, наприклад, Москва дасть Пекінові вільну руку в марші на південні простори, гарантуючи термоядерну парасоль проти США. У кожному разі, національний Китай треба вважати з геостратегічної точки зору не лише заборолом проти еventуальних плянів Пекіну, але не менше антиросійським bastіоном у цьому геополітичному просторі, якого не треба позбуватися.

(Далі буде)

Чи Ви вже вирівняли передплату »В.Ш.« на 1982 рік? Пам'ятайте, наш журнал ступив у своє 35-річчя! Допомогайте його розбудовувати і розповсюджувати в усіх країнах поселення українців!

Л. РИХТИЦЬКИЙ

СІЧНЕВІ АКТИ І ВИСНОВКИ З НИХ

В житті кожного народу є періоди різного насилення національного життя, національної свідомості і національної наснаги. Є часи зросту, але є й часи падіння, а то й повного занепаду. Це ствердження відноситься також і до нашого, українського народу, і саме ніщо так не допомагає зростові розуміння української історії, як чітка, глибока аналіза так темних, як і світлих її сторінок.

Безперечно, яскравим маяком в історії України горять часи Визвольних Змагань, тобто того періоду, який позначився створенням Української Центральної Ради в Києві 17 березня 1917 року, в місяці всенародного святкування Шевченківських роковин, і закінчився Другим Зимовим Походом та героїською смертю 359 українських вояків під Базаром на східному Поділлі.

Цей період відкриває неначе нову книгу історії українського народу і на цей час припадають три найважливіші історичні дати, а саме: проголошення постанови вільної і незалежної Української Народньої Республіки IV Універсалом Української Центральної Ради з датою 22 січня 1918 року, проголошення постанови Західньо-Української Народньої Республіки 1 листопада 1918 року, започатковане збройним повстанням у Львові, і Акт Соборности всіх Українських Земель, проголошений святочно в Києві на Софійському Майдані 22 січня 1919 року. Ці три історичні документи визначають завершення і закриття попереднього періоду історії України та початок нового часу, який кинув весь український народ у нову фазу боротьби, поставив Україну назад на мапу світу, зокрема Східної Європи, і зробив *постулат* незалежності України наріжним каменем нового порядку і стабілізації відносин в цій частині світу.

Не треба сьогодні пригадувати, якою трагічною, драматичною і кривавою є історія українського народу. Зокрема з часу народження української козаччини, яка радше інстинктом ніж політичним передбачуванням підняла зброю в обороні прав й самого життя українського народу. Українська земля стала одним колосальним побоевищем від лемківської землі на найдальшому заході до надволжанських степів на сході, від Дорогичина і Новгороду Сіверського на півночі до берегів Чорного моря та Кавказьких висот на півдні. Козаччина і Гетьманщина мали свої величаві і світлі хвилини, українська зброя блистіла на Сході Європи в беззастанних війнах і боях. І коли сьогодні українська людина заглибиться в деталі цього величного періоду, то її стає просто моторошно в обличчі цього океану пролитой національної крові, в обличчі цього величезного цвинтарища козацьких та ворожих армій, що своїми білими кістями встелили плідючий український чорнозем — який може й тому такий плідючий, що зрошений таким морем крові. Але, як воно не дивно, це колосальне, надлюдське зусилля української

зброї не вибороло українському народові ані тривкої державности, ані свободи, ані навіть повного визнання в тодішньому політичному світі. Мимоволі кожен думаючий українець мусить поставити собі питання: Чому ані Хмельницький, ані Виговський, ані Дорошенко, ані Мазепа не змогли досягти наміченої мети — і якою, власне, була ця мета?

Не можна сказати, що українські гетьмани не мали державницьких аспирацій. Навіть найгірші з них бажали все таки волі Україні. А вже цілком ясно українську козацьку державу будував Богдан Хмельницький, відстоював її існування Іван Виговський, великі пляни мав Іван Мазепа і гетьман Петро Дорошенко також заступав виразно державницькі змагання української Козаччини. Чому ж тоді не вдалося їм всім закріпити цієї державности, коли на цей період припадають такі славні історичні хвилини України, як перемоги Хмельницького, який дослівно тримав долю тодішнього польського імперіяльного королівства у своїй дужій козацькій долоні, і перемога Виговського над москалями під Конотопом, яка могла стати для московського царату цим, чим потім стала Полтава для українських державницьких намагань?

Це дуже велике питання «чому?» і правильна відповідь на це питання може дати нам сьогодні велику політичну лекцію минулого — і майбутнього. Українські історики, як Михайло Грушевський та Іван Крип'якевич, а зокрема цей останній, присвятили цим питанням багато уваги. «Історія Русів» Григорія Полетики була спробою історичної аналізи українських державницьких невдач. Дати сьогодні просту і ясну відповідь на це питання не є так легко, а при цьому може не всі на одну відповідь погодяться. Але завданням української політичної думки є таку відповідь знайти, зрозуміти причини і суть невдач і змінити курс думання українського народу у правильний бік.

Такої розв'язки, однак, не знайдено за всі 142 роки від остаточного знищення Запорізької Січі в 1775 році до часу вибуху революції в російській імперії в 1917 році, а тому українська політична думка ввійшла в новий період історії України без ясних дороговказів, без вивчених лекцій минулого і без великого політичного плану на майбутнє.

В цьому місці треба відмітити, що не українські історики і не українські політики XIX стол. знайшли відповіді на палючі питання долі українського народу. Це зробив за них своїм вищим духом та здоровим інстинктом саме наш національний поет Тарас Шевченко. Може тому в нашому національному житті таку велику роль навіть в найновіших часах грають українські поети і письменники, які краще відчували духом потреби України, ніж численні політики. Але поети і письменники не творять політичних розв'язок і навіть здоровий національний дух Шевченка не зміг зарадити бездоріжжям Драгоманова, Винниченка і всієї решти політичного проводу українського народу напередодні великого національного пробудження, яке спалахнуло таким вульканічним вибухом в 1917 році. Я хочу виразно сказати, що Драгоманів, Винниченко, Костомарів, Антонович і, очевидно, Симон Петлюра, були в різній мірі українськими патріотами, як був ним Іван Франко, але

саме на історії наших Визвольних Змагань показалося, що сам патріотизм ще не вистачає, що треба чогось більше, щоб вивести народ з дому неволі і повести його у світле, вільне і самостійне майбутнє.

Наші історики і наші політичні провідники залюбки вияснюють всі наші невдачі двома шляхами: на одному стоять величезні ворожі Україні сили, які роблять все можливе, щоб Україну поховати в історичній могилі, а на другому, як вони кажуть, традиційний брак єдності серед українців, що не дозволяє усім нам стати разом в один час на одному фронті і вибороти перемогу. Безперечно, воно так справді було і є, але тільки тому, що ми аналізуємо наслідки пост-фактум, а кожна невдача зіштовхує нас більше і більше вниз. Нещасну філософію такого думання відчув Григорій Сковорода, коли говорив своєму народові, що підставою національного оздоровлення мусить стати гасло «пізнай себе» і коли він знайшов синтезу, ґрунтовну підвалину нового політичного думання у своєму ствердженні, що «щасливий, хто зв'язав свій приватний збов'язок із громадським». Це був перший крок до оздоровлення українського національного думання і якби слова Сковороди були стали гаслом того часу, то 1917 рік виглядав би напевно інакше. Імпортований в Україну і в легковірну душу української інтелігенції міжнародний соціалізм, космополітизм, а далі й комунізм — не були б знайшли ґрунту в Україні, так, як не знайшли його серед польського народу, серед якого навіть польські соціалісти і марксисты заявляли, що вони спершу поляки, а тоді вже всякі »-істи«.

Але й слова Сковороди були тільки першим кроком на правильному шляху. Щасливий, хто зв'язав свій приватний обов'язок з громадським, але борцем і провідником свого народу в боротьбі за волю повинен стати тільки той, хто кладе громадський, або ще краще — національний обов'язок на першому місці, перед усім іншим.

Цього бракувало українському народові, в усіх його суспільних шарах під час Козаччини-Гетьманщини, і під час Визвольних Змагань 1917-1922 рр. Тільки тому така замотана, навіть незрозуміла поведінка українських гетьманів, кошових, полковників і сотників того часу; тільки тому такою непевною силою виявилася тодішня т. зв. «українська чернь», тобто широкі народні маси українського народу; тільки тому так багато було тоді ганебних актів видачі своїх провідників полякам чи москалям на муки; тільки тому існували тоді Іскри і Кочубеї. Батурин впав тоді, коли зрадник показав москалям таємний прохід до фортеці. Символічно в тому ж змислі Скрипник, Затонський і Юрко Коцюбинський, син українського письменника, показали російським більшовикам таємний доступ до новітньої української фортеці — української національної душі.

З перспективи історії сьогодні можна сказати, що вся кривава епоха Козаччини і Гетьманщини була епохою великої боротьби перш усього всередині самого українського народу: боротьби українського національного духа з темними силами всіх хиб звичайної людської, а в тому й української вдачі. Така сама боротьба проходить сьогодні в усьому світі, така боротьба йде мабуть від самого зарання людства, але це аж

ніяк не оправдує нас від історичної відповідальності за те, що ми самі, своїми власними руками, допомогли »з матері свитину здирати«. Але, якраз на тлі цього минулого я ставлю тезу, що саме цей український національний дух, помимо двофронтової боротьби проти поляків, татаро-турків і проти росіян з одного боку, та проти чорних сил української анархії з другого, — все таки не здався, не склав зброї і не погас на історичній сцені. Цьому духові завдячуємо такі світлі постаті як гетьман Пилип Орлик і його син Григорій, гетьман Павло Полуботок, кошовий Січі Кальнишевський, гетьман Данило Апостол і нарешті граф Василь Капніст, які після смерті гетьмана Мазепи плекали українську національну політичну думку і з гарячим словом Тараса Шевченка та Лесі Українки передали її наступним поколінням.

Якби ці наступні покоління були прийняли цей єдиний правильний шлях до оздоровлення українського народу, ми не сиділи б сьогодні на чужині і ворог не окутував би і не нищив би нашу батьківщину. Але саме в тому й вся трагедія, що з крові і костей кривавої та zarazом славної і неславної доби Козаччини та Гетьманщини не встали мільйони борців за волю України. Встала тільки жменя. Показується сьогодні, знов же з перспективи історії, що жменя віруючих не завжди відносить фізичну перемогу, що потрібно прищепити національне думання широким масам, що треба довести до такого стану, в якому кожен українець і кожна українка знали б, хто вони, який їх шлях і в що їм вірити, що говорити і як діяти. Показалося, що патріотизм, народництво, вареники і шаравари, народні пісні і кооперація — ще не все. Кирило-Методіївське Братство, Просвіта і весь етнографізм XIX стол. не вистачили, щоб в 1917 році поставити на ноги український народ під свідомим своїх завдань українським проводом. В той час, коли доля давала нам в руки чи не одноразову нагоду збудувати велику і сильну українську державу, і цим самим змінити історію Сходу Європи та світу — українська стихія, після свого вибуху, станула на половині дороги.

Я не є песиміст, а навпаки, твердо вірю в сили українського народу. Думаю, що чим твердіша школа життя, то тим більш загартованим стає наш народ до своїх майбутніх завдань. Услід за цим приймаю прояви нашого політичного життя оптимістично, з вірою в нашу остаточну перемогу. Кожна ріка вертиться і крутиться місцями безцільно, місцями знов же котиться стрімголов, як Дніпро на своїх колишніх порогах, заки досягне глибини і ширини свого призначення у великому морі нашого світу. Епоха Визвольних Змагань — це українська політична ріка стрімголовних порогів, це вияв невичерпних сил української національної енергії, це запорука, що запас нашої національної сили просто безмежний, це — тим самим — підстава нашого політичного думання на майбутнє.

Скалося так, що українська національна стихія, оця бурхлива ріка нашої національної енергії, вилилася на десяти різних фронтах, знов же в боротьбі не тільки з ворогами України, але і з внутрішніми ворогами здорового українства. Цілком оправдано, що щойно відроджений дух України не зміг перемогти і чужих і своїх ворогів в один час. Тому

сьогодні в Києві панує Росія. На маргінесі цього факту я хочу привести коротку історичну аналогію. Після падіння Української Гетьманської державности (фактично від битви під Полтавою, а правно від гетьмана Кирила Розумовського) Росія створила спеціальну, своєрідну українську політику. Ця політика була скерована не на абсолютну окупацію України російськими військами і російською адміністрацією, як це люблять робити прості і вперті німці, а на забезпеченні російського панування спершу всіма можливими мирними шляхами, спертими на військову і поліційну силу, як остаточну гарантію проти евентуального українського повстання. Це політика поступеного опановування території і його народу шляхом надавання паперових прав і свобод, шляхом так званої «опіки і допомоги» перед зазіханнями чужих сил, шляхом розподілу опанованого народу на групи і класи при допомозі надавання матеріяльних користей одним і закріпощування других, шляхом надавання медалів і військових почестей... в російській армії, і, нарешті, шляхом забріханої співпраці в адмініструванні України при допомозі так званої Малоросійської Колегії, в якій поруч себе засідали українці і росіяни при одній важливій передумові: росіяни адміністрували, а українці виконували. Гетьманщину після смерти царя Петра І касовано і відновлювано так часто, що накінець вона втратила всяке значення для самого українського народу. А коли це досягнуто, тоді Росія скасувала Гетьманщину взагалі, «попросивши» гетьмана Кирила Розумовського «зрезигнувати». Українська гетьманська державність не була знищена одним помахом руки якогось російського Гімлера чи Коха, але тисячами царських указів і доручень, з яких одне, переслане царицею Анною в січні 1734 року начальникові Малоросійської Колегії, москалеві Шаховському, просто наказує йому сприяти всіма засобами мішаним українсько-російським подружжям! Такими і подібними засобами вже у XVIII стол. Росія старалася зрусифікувати Україну. Нищення української культури, заборона української мови, «Емський указ» і Валувеське «не було, нет і не будет нікакой Украины», крадіж усієї української історії княжої і королівської України, вивіз українських історичних клейнодів і документів до Москви та Петрограду, присвоєння навіть літопису Нестора, а далі, у фізичному розумінні, — нищення живої субстанції українського народу, як ось смерть цілої козацької 100.000 армії при будові петроградської столиці російської імперії на багнах і мочарищах Неви, колонізація Сибіру та винищування українських козацьких військ у війнах і походах проти ворогів Росії, про що цифрово інформує «Історія України» М. Грушевського — це поодинокі, тисячні етапи продуманого до найменших подробиць російського пляну зрусифікувати Україну і прив'язати її навіки до Росії.

Цю саму політику супроти України повела так зв. пролетарська Росія, тобто Росія робітників і селян, ця Росія, з якою такі рожеві пляни щодо України снував Микола Скрипник, Микола Хвильовий та інші українські комуністи того часу. За даними, зібраними інж. Омеляном Тишовницьким, в цілому Советському Союзі на кожних сто подруж десятиє є мішаних, але в самій Україні це число зростає до п'ятнадцяти від-

сотків, а в самому Києві в 1972 році на 10,102 зареєстрованих вінчань було аж 4.000 мішаних! Із щоденних звідомлень нашої преси знаємо, яка доля української мови в сьогоднішній Україні. Вистачить тут зареєструвати факт, що самотнім медичним журналом у світі на українській мові є... »Вісник« Українського Лікарського Товариства Америки і Канади на далекій чужині, бо в Україні вся професійна література друкується на російській мові!

Між російським царатом і російським пролетаріатом всунувся ще дев'ятимісячний час політики російських демократів під проводом Олександра Керенського, який недавно помер в США. Ці російські демократи навіть не хотіли серйозно розмовляти з українцями про якісь свободи для України ще тоді, коли перші три Універсали Української Центральної Ради проголошували федерацію із демократичною Росією!

Таке було історичне тло і поле цього величного зриву, що настав в Україні 1917 року. Не краща ситуація панувала і в Західній Україні, де австрійська імперія йшла цілковито на руку польській шляхті і польським державницьким аспіраціям коштом українських земель й українського народу. На такому тлі треба сьогодні склонити голову в пошані перед цими українцями, які все таки здобулися на IV Універсал, на Крути, на похід на Крим і прилучення його до України, на Берестейський мир, на Листопадовий Зрив у Львові, на Чортківську офензиву, на Акт Соборности Українських Земель і на похід об'єднаних українських армій на Київ та здобуття столиці України 30 серпня 1919 року.

Акти 22 Січня і 1 Листопаду 1918 р. — це неначе завершення всього попереднього періоду історії України і започаткування нового. Все, що зв'язане з цими актами — це квінтесенція української політичної думки того часу із всіма її негативами і позитивами. Це неначе фільмова стрічка, що перейшла перед очима розбудженого українського народу заки він отямився, що дійсно діється і схаменувся, коли це вже скінчилося. Аналіза цієї стрічки розпочалася зразу ж після закінчення цього велетенського, історичного, трагічного, драматичного й одночасно славного українського фільму.

Цими актами Україна ввійшла в модерну історію світу і цими актами наш народ започаткував великий процес відродження українського національного духа, української національної політичної думки і розуміння української національної рації.

І ось саме тут захована вся тайна того часу, тайна наших славних боїв, великих перемог — і кінцевого неуспіху. Українська національна рація до того часу не була усвідомлена всім українським народом. Про неї навіть не було мови. Хоча як ми шануємо історика Михайла Грушевського, але вся описана ним історія України не видигає і не акцентує української національної рації і державницького думання. Народ — це колосальне і важливе поняття, але народ без візії свого національного призначення, своєї національної рації, без проводу із повним зрозумінням історичної місії — це тільки маса людей, дезорієнтованих, збаламучених, несвідомих і неефективних. Триста спартанців під Тер-

мопілями затримали всю перську імперіяльну потугу, бо знали, чого вони там стоять. Триста Крутянців сколихнули душами всього українського народу й української молоді, бо зрозуміли, що їм відвороту нема, що їм треба стати смолоскипом національного відродження. Українських сил було досить, щоб поставити відроджену Україну на мапу світу, але замало, щоб її там втримати.

Я хочу сказати, що сьогодні, з перспективи 62-ох років, ми не критикуємо наших Визвольних Змагань, а навпаки, — ми глибоко клонимо голови перед нашими батьками і їхньою великою жертвою, що вможливила нам стояти сьогодні на шляху до повного національного відродження України. Завдяки їм ми не потребуємо сьогодні починати з цього першого кроку в новій епосі. Ми можемо продовжувати наш похід. Події на українських землях після Визвольних Змагань чітко показують, що наш народ розбуджений, що наш народ росте і, як каже Симоменко: «Народ мій є! Народ мій завжди буде! Ніхто не перекреслить мій народ!.. Народ мій є! В його волячих жилах козацька кров пульсує і гуде!»

Безперечно, народ наш є. Але продовжувати життя народу для самого продовжування — це замало. Ціллю великого, свідомого українського народу не може бути само фізичне існування, байдуже під яким окупаційним чоботом. Ціллю українського народу є вибороти собі волю і збудувати велику, сильну, самостійну українську державу, бо тільки вона забезпечить йому повний розвиток і сповнення його національних мрій. І це ще не все. Ціллю українського, свідомого своєї величі народу, *мусить бути також перебудова Сходу Європи, тобто тотальна зміна відносин на цьому просторі, де нас поставив Бог та історія.* Ціллю українського народу є забезпечити самостійну українську державність не тільки в кордонах України, але в перебудові цілого комплексу сьогодишнього Советського Союзу. Україна *мусить стати гарантом волі і незалежності* всіх інших поневолених народів, які на неї кладуть свої надії, бо український народ розпоряджає найбільшою людською силою, найбільшою енергією і найбільшим історичним досвідом сусідкування з Росією.

Тому український народ повинен засвоїти нове політичне думання, згідне з безумовними потребами української національної рації, згідне з візією української історичної місії на Сході Європи. Тому український народ мусить навчитися думати великими категоріями, але не парохіяльними і провінційними потребами на малу скалю. Майбутні українські армії мусять відновити великопростірне думання Володимира Великого і Святослава Завойовника, бо їхнім завданням буде забезпечити кордони України в стратегічному розумінні українських національних інтересів в союзі з приязними Україні поневоленими народами цього простору. Так нам треба думати сьогодні і до таких завдань готуватися, якщо наш V Універсал у Києві має утриматися як основний акт майбутньої української держави. До такого думання нам треба готуватися вже сьогодні і саме сьогодні — напередодні нового світового політичного і мілітарного землетрусу.

МАТЕРІЯЛИ І ДОКУМЕНТИ З ПОНЕВОЛЕНОЇ УКРАЇНИ

Степан ГОВЕРЛЯ

ДИСИДЕНТСТВО

ДЕЯКІ ЗАВВАГИ ДО СУСПІЛЬНОГО ЯВИЩА

(До серії «Політичні уроки для української молоді»)

Від Редакції:

Редакція «Визвольного Шляху» одержала від УЦІС працю Степана Говерлі, довголітнього політв'язня і визначного культурного діяча в Україні. Ця праця, як це вже видно з підзаголовків, написана для української молоді, яка, виростаючи в московсько-більшевицькій дійсності, може мати об'єктивні труднощі в належному зрозумінні складностей певних суспільних явищ, а зокрема того явища, що носить популярну назву «дисидентство». Цей твір поширювався самвидавним способом в Україні й один примірник надістався до нас на чужину. Автор підписаний псевдонімом.

«Дисидентство» — це перша спроба об'єктивної аналізи цього явища з української національної рації та потреб визвольної боротьби за волю і державність. Автор вносить чітке розмежування між українським національно-визвольним рухом і російським дисидентством, що виступає лише проти окремих сторінок комуністичної системи, але в основній своїй масі заступає великодержавні, імперські інтереси російської нації. Нарис друкуємо з незначними правописними корективами та з малими подекуди скороченнями.

*

На Заході поняттям «дисидентство» об'єднують значну, проте не однорідну силу, що заявила про себе у винятково складних процесах суспільного буття російської імперії і відчутно впливає на формування думок та поглядів усього імперського населення, суспільну свідомість і заангажованість інтелігенції — як російської, так і поневолених націй, на гуманістичні тенденції в культурі, тяжіння її діячів до відкритого протистояння режимові та їх єдність з опозиційними силами імперії.

Дисидентство значною мірою спричинилося до всебічного викриття правової та етичної аморальності тоталітаризму, його агресивної психології і цілей. Дисидентство за два десятиліття діяльності і власного становлення здобуло беззаперечне визнання потужної ідейної сили, що особливо прислухилося в постановці проблеми прав людини як однієї з найвищих цінностей сьогодення та універсального засобу впливу на тоталітаризм. Воно сприяє консолідації західних країн перед загрозою Москви й відчутно впливає на ті процеси, що викликали відомий та далеко-

сяжний у наслідках поворот справи в усьому західному світі. Одне слово від Берліна, Варшави і Праги до Києва, Вільнюса, Москви і Єревана — явище безпрецедентне за силою впливу на формування і розвиток національних та світових суспільних тенденцій.

Джерельні витoki сьогоденних форм цього Демократичного Ренесансу сягають двох десятиліть, а дисидентство й дотепер у процесі становлення, росту потужности, якісних змін. Це свідчить водночас і про глибинність, могутні потенції та часову фундаментальність і неперехідність Відродження, і про несамовитий опір режиму становленню, ростові та суспільному впливові цих сил, про постійні погроми. А в наслідок цього ще відносно нечисленність і неспроможність організуватися до сих пір у загально-національні організми та вийти на повний і широкий контакт з масами. З цього погляду поняття дисидентство, інакодумство, як окреслення суспільного явища, є адекватним до його структури — національної і організаційної, тобто адекватне з точки зору національної неоднорідности, неорганізованости, різноманітности ідейних течій, рівня їх теоретичної розробки та суспільної вартости. Але щодо змісту й задач усіх імперських сил, що виступають під назвою »дисидентство«, назва надто загальна, абстрактна й часто об'єднує несумісні, колізійні течії: дисидент — український націоналіст, борець за державність України і »дисидент« — російський шовініст, який виступає лиш проти окремих сторін комуністичної системи.

Загально же дисидентство, інакодумство — це послідовна, чітко сформована, а часто й стихійна світоглядність людей, несумісна (повністю чи частково) з офіційно проголошеною комуністичною ідеологією, а також розбудованою на основі цієї ідеології політичною системою однопартійної тоталітарної диктатури панівної імперської нації і веденою нею політикою — зовнішньою, внутрішньою національною, соціальною, економічною, в сфері релігії, культури, науки, освіти і т. д. Ця заявлена активно (чи пасивно) система поглядів людей, приналежних до різних націй, суспільних верств, груп, прошарків, що живуть в умовах тоталітарного режиму, як безпосередньо в межах російської імперії, так і в системі її сателітної орбіти. Дисидентство цих неоднорідних за своїм статусом націй знаходиться й на різних щаблях становлення, загальної кількості активних учасників Руху, їхнього інтелектуального й соціального місця, практичних результатів діяльности, а отже й впливу як на власні народи, так і на світову громадськість, на її реакцію щодо нуртуючих процесів.

Дисидентство таким чином є водночас і суспільним явищем, породженим усією большевицькою системою, і продуктом загальноімперським і суто національним. Вміщаючи в собі субстанціальну єдність та ряд спільних ознак, воно разом з тим відбиває

неоднорідну складність національного буття багатьох народів, що живуть у різних умовах тоталітаризму. Рівнож воно відбиває і різний ступінь уярмлення цих народів в наслідок різновеликої міри утисків, що їх спроможний застосувати безпосередньо режим до кожного окремого народу, так і приналежності дисидентства до націй поневолених, сателітних чи панівної. Отже, навіть цими окремими, правда, найсуттєвішими ознаками, кожне національне дисидентство відбиває і відмінність та автономність власного статусу і глибину та повноту засилля режиму, і тягар та тривалість колоніального ярма, і міру винесених національних трагедій, і величину та масштаби людських жертв, і об'єм плондрувань культури, а звідси — стан національних сил опору як міру їх вольових потуг у поступі нації до свободи. Таким чином, відбиваючи усім тим різний вимір постужности активного дисидентства та ще цілий комплекс національних особливостей, тобто відбиваючи специфіку життя власного народу і в наслідок цього розбудовуючи різні «дерева національних задач», дисидентство, як назва суспільного явища, загально відбиває сутність цього явища, не відбиваючи в той же час суперечливих внутрішніх процесів, які відбуваються в ньому, зокрема між нерідко конфронтуючими складниками явища — опозицією панівної імперської нації і Національно-визвольними рухами поневолених.

Існують і інші аспекти, що нівелюють якісний зміст цього явища. Наприклад, поняттям «дисидентство» охоплюють:

Опозицію в Чехо-Словаччині, яка за масовістю, загально-народною активністю, структурною оформленістю й координованістю дій, теоретичною обґрунтованістю й розробкою методів ведення визвольної боротьби та розбудови зразкового демократичного суспільства не має собі рівних серед народів Східної Європи;

українські, вірменські, литовські, грузинські націоналісти, що ставлять собі метою ліквідацію колоніального ярма, самовизначення своїх народів і утворення національних, суверенних держав;

російські демократи й просто російські противники большевицької диктатури, що, як і перші, шукають альтернативних тоталітаризмові моделей майбутніх політичних систем, проте на відміну від демократів, (котрі значною мірою усвідомлюють вагу національного питання як фактора) розробляють своє «дерево національних цілей та задач» виключно з шовіністичних імперських позицій і вороже настроєні до Національно-визвольних рухів («дисидент» Огурцов: «Любое сформированное украинское правительство будет уничтожено нами в течении двадцати четырех часов»);

десятки мільйонів віруючих, оскільки атеїзм є ланкою офіційної ідеології й держава не тільки не забезпечує свободи віроісповідань, а люто переслідує за віру;

є десятки мільйонів людей, що не належать до панівної нації, зневажають і ненавидять окупанта й визискувача, мріючи в гли-

бині душі про національну свободу (їхня мрія і сподівання є, звичайно, пасивними, як були й сподівання більшості людей землі);

десятки мільйонів незадоволених і обдурених робітників усіх без винятку націй, народностей, етнічних спільнот, що їм держава нав'язала злиденне животіння, визиск, безправ'я через несправедливо низьку оплату праці, втиснувши їх у гнітючо вузькі рамки комуністичних профспілок, позбавивши права на власні організації та свою пресу;

мільйони селян, що вже півстоліття животіють у цих тугіших ніж робітники лежачах економічної експлуатації та політичного безправ'я;

за незначними винятками, дисидентами можна вважати ці мільйони інтелігентів та службовців, нещадно визискуваних економічно й позбавлених можливостей вільно самоорганізуватися.

Враховуючи, що майже кожному людину гнітять водночас декілька з окреслених вище комуністичних лежач, а вона відповідно реагує на це, то беззастережне право називатися дисидентом має по суті все населення імперії (не рахуючи, звичайно, тих кількох мільйонів, які належать до привілейованої касты більшовицьких функціонерів, політичної жандармерії, адміністративної та господарської еліти і т. п.). Для усіх тих верств і груп людей існує ще один притаманний усім їм засадничий аспект. Комуністичні можновладці та адепти тоталітаризму вимагають самовідданої праці («во ім'я строїтельства комунізма»), а комплексом механізмів примусу змушують до цього людей. Населення ж поспіль ухиляється від такої праці, стремить до якнайменшої віддачі, й таке уникання, а по суті своєрідна симуляція стали філософією життя, лінією поведінки мас. Комуністичний режим забороняє розкрадання соціальної власності, люто караючи за порушення цієї «заповіді». Проте навряд чи в імперії знайдеться людина, яка систематично не присвоювала б максимально можливої кількості матеріяльних цінностей, державної продукції сировини, інструменту, словом усього, що можна взяти з місця праці й чим можна скористатися самому в родинному житті або продати як товар. Таким чином комуністи мають водночас 200 мільйонів крадіїв і стільки ж бізнесменів. І це стало не лише продиктованою необхідністю з точки зору елементарного виправдання в наслідок злиднів, мізерної зарплатні та визиску, але й звичною нормою, потребою душі, відповідь населення імперії на утискування власності, прояви захисного імунітету на жорстоку експлуатацію. Зайве говорити, що насамперед комуністи, як можновладні функціонери всього бюрократичного апарату, є найбільшими розкрадачами суспільних цінностей і не тільки показують приклад, а й солідно морально розбещують маси; подібна мораль (з усвідомленням можливості в будь-яку хвилину знайти за

ґратами, виразивши політичну форму протесту, чи проявивши свободу думки) — одна з найнадійніших підвалин, з допомогою якої вдається утримувати населення імперії від інших, радикальніших форм протесту, зберігати *status quo*.

Отже, враховуючи, що окреслена психологія й лінія поведінки має є прямою реакцією на соціальну політику та суспільну мораль комуністів, а сама реакція — закономірним результатом цієї політики, водночас неприйняттям, глумом населення над комуністичною доктриною, доказом її життєвої непридатності як не-сумісної з природою людини, як вірусом аморальності й насильства — враховуючи сукупність цих чинників можна вважати, що поведінка, психологія, світоглядність має є безперечно дисидентськими, а більшість населення поневолених народів, мільйони віруючих, цілі суспільні верстви, тобто переважаюча маса людей імперії — дисидентами.

Існує думка, що така поведінка і психологія має не є дисидентськими і їх слід відносити до процесів, які в науці мають усталену назву «традиційне народне невдоволення». З тією думкою можна погодитись лише при такому уточненні: «наростаюче народне невдоволення», що передусе великим суспільним зрушенням. А [...] * історія не знає суцільного розкрадання державного майна усім населенням та масового ухиляння від продуктивної праці як форми протесту в період громадського спокою й стабільності (зовнішньої) політичних систем. Ці чинники не творять, звичайно, революційної ситуації, проте друга форма стала невід'ємною частиною суспільної моралі, яка, без сумніву, стоїть значно ближче до саботажу, стихійних проявів опору й протесту, ніж до аморальності й розкладу. Що в масах іде бродіння, свідчать і загальне, ледь не стовідсоткове зацікавлення імперського населення програмами радіопересилань «Свободи», «Німецької хвилі», «БіБіСі», «Голосу Америки», і широкий інтерес до Самвидаву, і разюче збільшення діяльності віруючих, і часті прояви невдоволення робітництвом та інтелігенцією з поступовим втрачанням ними психології страху, і особливо зухвала по відношенні до режиму поведінка молоді. Тому відповідаючи елементам «традиційного народного невдоволення» окреслені поведінка й психологія є в той же час і явно дисидентськими, опозиційними.

Якщо така позиція правильна, тоді виникають питання:

А чи Захід, називаючи дисидентами активних діячів опору тоталітаризмів, мимоволі не зменшує їх загальної кількості, зводячи її до десяти-двадцяти тисяч людей, тим самим не збіднює дисидентські сили, зміст та об'єм опору має, зокрема національного опору, спрямованого проти окупанта, чужорідного елемента та русифікації, проти привілеїв зайд, виселення людей за межі їх національної території, політики в сфері релігії та віроісповідань?

* [...] нечітке слово або слова.

Чи, перебільшуючи конформність мас, Захід не спрощує суспільної ситуації, сприймаючи її як безнадійно затишну й стійку?

Чи десятиліттями недоцінюючи, а по суті ігноруючи національний фактор, Захід помилково не нехтує ще низкою потужних і дійових важелів впливу на зміну внутрішньої та зовнішньо-політичної ситуації, загального баянсу сил, отже, відчутною поміччю як собі так і нам (у Львові загинув композитор Івасюк. Його повісили. Ця смерть викликала загальний, буквально масовий зрив людей у самому Львові і по всій Західній Україні. Відбулися стихійні демонстрації з багатьма десятками тисяч учасників, особливо молоді. Вони продовжувалися тижнями). Народ не спить! В ньому все нуртує! Потрібна хороша іскра!

Та, якщо уся ця вищеокреслена маса людей, не зважаючи на своє специфічне, властиве в тій чи іншій мірі кожному соціальному організмові інакодумство, є інертною і без свідомо заявленого протесту дозволяє себе експлуатувати, то виникають ще й такі питання:

А чи правильно об'єднувати під однією дисидентською «шапкою» українських, вірменських, литовських, грузинських націоналістів — людей одержимих священною ідеєю, натхненних такою ж метою й почуттям відповідальності за долю власних народів, людей — подвижників, що самовіддано борються, готові покласти й покладають життя за свободу та державність своїх націй — чи правомірно ототожнювати їх із загальною інакодумною але пасивною масою населення?

Чи об'єктивно ставити в один ряд єврейських ідеалістів, що присвятили свою енергію, інтелект, організаторський хист ідеї демократизації Росії й без жалів та скарг роками страждають за цю ідею в російських тюрмах і концтаборах — чи об'єктивно ототожнювати цих людей з мільйонами «дисидентів»-росіян, що лише нишком слухають «Свободу»?

Аналогічні питання можна б продовжувати. Для кращої орієнтації і точнішої подачі інформації, а головне глибшого усвідомлення кожного з факторів, на нашу думку, суспільне явище, об'єднане загальною назвою дисидентство ще в період зародження та становлення цього Демократичного Ренесансу, слід би розмежувати за основними його цілями та задачами. Процеси і бродіння, що відбуваються в масах, називати інакодумством, дисидентством. Носіїв національних ідеалів, активних громадських діячів поневолених народів — віднести до Національно-визвольних Рухів і твердо зафіксувати це в пам'яті зокрема зарубіжного читача (а головне державних і політичних діячів та редакцій засобів масової інформації!), що такі рухи існують, що вони повинні бути сприйняті як важливий фактор при визначенні власної стратегії щодо імперії. Росіян та євреїв, що підняли свій голос на захист прав людини, вважати учасниками Правозахисного Руху. В «чистому»

виді не існує жоден з цих опозиційних напрямків, проте кожен із них має власні цілі, прагне паритетних принципів в існуванні взаємовідносин і як західний читач, так і слухачі, кому адресуються радіопересилання на російську імперію, повинні це знати.

Рух сьогодні в тій стадії розвитку, коли назріла потреба чіткішої градації його ідейної спрямованості та характеру практичної діяльності. Власне це диктує сам стан суспільного явища і в останні роки загальний ріст активно діючих опозиційних сил народів імперії спричинився до розгалуження діяльності дисидентства. Розширюється не лише основа основ нашої праці — спадкоємна традиційна боротьба за самовизначення, урізноманітнюються форми діяльності в напрямку щораз вужчої спеціалізації, зокрема з постановкою питань, що їх об'єднує формула «захист прав людини».

А Москва, абсолютизуючи насильство та почуття страху, звикнувши протягом десятиліть до беззастережної покори та цілковитого панування над суспільною думкою, суспільним життям в цілому, у той же час параноїчно боїться й не терпить опозиції. Демократичних рішень і терпимості вона не знає у своїй практиці й не визнає їх навіть теоретично. Тож реакцією режиму на власну моральну поразку знову стали (й ще повторюватимуться!) численні репресії, тисячі невинних жертв, а отже нові злочини проти людяності, нові особисті драми дисидентів-подвижників. Але саме така ціна кожного кроку до свободи в цьому покищо «загратованому вертепі» всездозволеності й зла, де шаленому насильству протистойть (як у перших християн доби Нерона) лиш безмежна віра й жертвовність синів України, Литви, Ізраїля, Вірменії, Грузії, Росії та інших народів.

Режим, без сумніву, ще повністю контролює становище, проте швидко й неухильно втрачає позиції. В той же час Національно-визвольний і Правозахисний Рухи, маючи вже міцне коріння та власні традиції, неухильно здобувають їх, набирають сил, зростає їх потужність, змінюється, тіснішає їхній зв'язок з масами. І це не спонтанні, не стихійні процеси. Вони — закономірні. Причин, які сприяли активізації й ростові двох напрямків Демократичного Відродження в країнах комуністичного блоку стільки, що об'єм цих нотаток не дає змоги повно і всебічно їх вияснити. Зупинимось коротко лише на деяких.

Першою і універсальною з них є вічність і незнищенність устремління людського духа до свободи — як національної, так і особистої.

Другий винятково важливий фактор — це настільки високий рівень розвитку продуктивних сил, що російська комуністична верхівка вже не спроможна повторити практикованих нею в 30-40 роки бандитських у прямому значенні цього слова масових зло-

чинів проти людяности, в результаті яких мученицькою смертю загинуло десятки мільйонів невинних людей і що вдвічі (а напевно й більше!) перевищує жертви нацизму. Сьогодні суспільство і його продуктивні сили в тій стадії розвитку, коли російський імперіялізм, що здатен і готовий задля своїх глибоких цілей спровокувати й розв'язати третю світову війну, однак у мирний час, до початку війни, не спроможний повторити тотальний терор 30-40 рсків. Спроба «вилучити» (в концтабори для ізоляції й підневільної праці) навіть відносно невелику частку з тієї духової, інтелектуальної та виробничої сили повністю розладнало б функціонування колосального імперського (по-бюрократичному, правда, відрегульованого) господарського механізму й на десятиліття загальмувала б хоч і спазматичний та все ж прогрес в економіці й науці. А зупинити наступальний рух у науці, технології, господарюванні загалом означало б самознищитись: доба екстенсивного, опертого на бюрократичній організації та почутті страху способі ведення величезної економічної машини давно минула. Імперський режим, хай із запізненням, але зрозумів це (покищо не зрозуміли цього, не усвідомили своєї сили й не перебороли психологічного бар'єру страху продуктивні сили, бо, усвідомивши до кінця свою могутність, були б активнішими та рішучішими). Саме тому російська верхівка інтенсивно шукає в середовищі своєї нації ширшої бази для власної опори. І керуючись такою заданістю, московський бюрократичний апарат досить поміркований до шовіністичної »фронди«, що в різних формах і виявах фрондує в метрополії. Навіть більше активно здійснюючи свою стратегію масової асиміляції та переселення народів, Москва через високий розвиток продуктивних сил вимушена терпіти зараз уже вихолощений, але ще донедавна крамольний і неприйнятний для неї етнопатріотизм поневолених націй.

Таким є стан суспільного буття в даний час. Проте суспільна ситуація, що її маємо — це результат не трансформації тоталітарного в більш демократичний устрій; це наслідок не добровільної відмови від большевицького насильства й агресивної природи большевизму чи лояльнішого ставлення імперського режиму до процесів, що нуртують в суспільному житті поневолених націй. Національний характер росіян і природа їхнього продукту — тоталітаризму — неспроможні на таке. Суспільна ситуація, що її маємо сьогодні — результат дії науково-технічної революції. Саме вона й бурхливий розвиток продуктивних сил сприяли щораз повнокровнішій пульсації Національно-визвольних рухів. Притому як безпосередньо у межах імперії, так і державах-сателітах. В більшості з них, зокрема в Чехо-Словаччині, Польщі, Румунії, Угорщині, вони значно потужніші від внутрі-імперських. І це — природно. Але показано, що їх устремління до незалежності розвиваються і знизу і зверху: суспільною працею опозиції

та урядовою верхівкою. Така багатоповерховість є не лише ката- лізатором визвольних змагань. Вона — і вищий щабель руху, і водночас удар по лейбористській теорії нації щодо класового характеру її структури: нація єдиний організм із загальнонаціо- нальними цілями, а не сума конфронтуючих класів. Прояви устремлінь до незалежності, що розвинулися як знизу так і зверху в 60-ті роки, мали місце (скромніших, правда, масштабів ніж у Чехо-Словаччині) також в Україні та Грузії. Як і в Чехо- Словаччині вони були пригальмовані погромами та репресивною з боку Москви заміною «націоналістичної» й трохи ліберальної адміністрації (тепер на її місце поставлено відданих Москві ко- ляборантів типу Щербицького, Федорчука і т. п.). Погроми прове- дено, верхівку замінено, проте устремління нації до незалежності не вбито. Відцентрові процеси поглиблюватимуться й набирати- муть прискорення. В державах Центральної Європи темпами особливо високими. З кожним наступним кроком у русі до реалі- зації повного суверенітету цими народами, щораз більше визріває- тиме й актуальність українського питання як європейської гео- політичної проблеми.

По-третє, російський большевицький ленінізм з його державним механізмом — тоталітарною диктатурою, і понад півстолітньою суспільно-політичною практикою самовикриває і розвінчує себе вже до кінця. Тепер він відкрито скинув маску утопічної моделі витвореного колись «соціального ідеалу» і трансформувався в оголений і грубий насильницький інструмент імперської політики панівної нації. Маску скинуто. Але через відверто злочинні, репре- сивні методи втілення власних цілей викликав страх та ненависть народів світу. Тому тоталітаризм уже не відповідає духові доби і з погляду росіян, дискредитує російську націю і, отже, опинив- шись у глухому куті власних протиріч, неухильно втрачає опору навіть серед тих російських суспільних верств, які ще донедавна підтримували його. Зараз і в цьому середовищі він генерує про- гресуючу протидію. А мав же всебічну й доволі широку опору в десятиліття поширення большевицької демагогії.

Правда, найсвітліша найбільш зріла й далекоглядна частина російського суспільства ніколи не признала ленінізму. Значний її відсоток був знищений або емігрував, але уціліла частка все таки забезпечила російській нації постійне пульсування й спадко- емність опозиційної боротьби, хоч, як правило, неорганізованої, не завжди активно заявленої, однак пронесеної через найчорніші роки сталінської реакції й вираженої в різних формах ідейних течій її бродінь, групових протестів та індивідуальних акцій. Саме ця частина російської еліти, перебуваючи на найпередові- ших суспільних позиціях, сприймає прогресуючу ерозію росі- ського комунізму як закономірний процес. Вона усвідомлює не- минучий розвал імперії в її нинішній структурі — політичний,

територіальний, національний. А усвідомлюючи водночас чи не стовідсоткову можливість глобальної воєнної катастрофи, до якої веде російський тоталітаризм і намагаючись не допустити таких наслідків, уберегти насамперед імперію від неминучого й максимального розпаду, ця частина російської еліти наполегливо, не шкодуючи зусиль і жертв, шукає альтернативних комуністичних рішень, а також демократичних, принаймні окремими гранями наближених до вимог часу взаємовідносин між патріциєм і рабами (Москва і Україна, Литва, Вірменія і т. д.), сюзереном і васалами (Москва і Чехо-Словаччина, Польща, Угорщина, Румунія і т. д.), Росією і рештою світу.

Таким чином назріла продиктована суспільним буттям потреба демократизації системи: розробка ймовірних моделей суспільного устрою, синтез яких замінила б у майбутньому тоталітаризм; пошуки й торування доріг до терпиміших взаємовідносин між націями як у середині імперії, так і в зовнішній сфері є основними спонукальними мотивами російського опозиційного руху. Його рушійною силою став тісний союз передової російської еліти й імперського єврейства, що, будучи поставлене перед загрозою знищення як національна спільнота на території імперії й обурене агресивною і небезпечною політикою Москви на Близькому Сході, активно включилось в боротьбу з комунізмом. Усе це разом узятє не лише спонукує, прискорює, розширює базу для бурхливого росту російського, а й гарантує успіх обом рухам.

До окреслених вище причин слід додати ще один безперечно дуже важливий аспект у тому, що ні українська, ні російська, ані інші національні опозиції, без огляду на систематичні й жорстокі репресії, не тільки не були повністю розгромлені, а динамічно розвиваються, набирають в своєму наступальному русі і кількісної і якісної потужності, в чому винятково велика заслуга міжнародної громадськості, її дійова солідарність з рухами наших націй. Мотиви цих широких акцій моральної підтримки й захисту дисидентів слід вбачати насамперед у глибинних і сильних демократичних традиціях Заходу, в ролі громадської думки та впливі її рупора — засобів масової інформації на політику урядів західних країн.

Разом з тим існує й «прозаїчний», прагматичний мотив: витріюється еuforia зухвалої певності в непереможності Заходу, наступає прозріння, пекуче усвідомлення небезпеки й реальної можливості поневолення, що його несе Європі російський імперіалізм. Скомпромітувавши себе як соціальний ідеал, тоталітаризм, хоч і не відмовляється від своєї ідеології як пропагандивної ширми, покладається проте не на неї. Розбудувавши за тією заслоною, в наслідок нечувано жорсткої експлуатації трудящих та мільйонів рабів у концтаборах, колосальний військовий потенціал, Москва розраховує сьогодні тільки й тільки на фактор

сили і тиском цього чинника поступово здійснює свої експансіоністські цілі. В результаті цього в Європі витворилась така ситуація, коли далі відступати нікуди. Страх перед агресією змушує західного обивателя позбутись колишньої зарозумілості «нездоланного бастиону», й, готуючись до оборони, бачити в опозиційних силах імперії ще одного надійного союзника. І що небезпечною ставатиме загроза — а вона з кожним роком тільки наростатиме — то більший захист, ширшу та щирішу підтримку діставатимуть наші рухи. А загалом Захід надто просто катастрофічно (отже ж ганебно) довго був пасивним, байдужим до внутрішніх проблем імперії, дозволяючи імперській адміністрації безкарно займатись політичним розбоям, винищити або розсіяти по безмежних просторах Сибіру й Півночі десятки мільйонів людей — найкращих і найсвідоміших представників поневолених націй. Це — стратегічна помилка Заходу такого значення, як його союзництво з Москвою під час Другої світової війни.

У формуванні стратегічних цілей та практичній політиці відповоєнних років і по суті до наших днів західні держави допустились ще одного стратегічного прорахунку: за «тихою згодою» між Москвою й Заходом, останній свідомо замовчував національні проблеми імперії. Цю позицію можна було ще зрозуміти до доби ліквідації колоніалізму, до масового народження нових державних організмів в Африці та Азії. Але зараз! Замовчувати або не ставити на міжнародних форумах державного рівня такі драматично невідкладні проблеми, як питання про необхідність утворення суверенних держав України, Литви та її сусідів, Вірменії, Грузії і т. д. на основі Деклярації ООН про деколонізацію від 1960 р. і не порушувати питання про встановлення з ними дипломатичних відносин у рангах послів і про акредитацію кореспондентських пунктів провідних газет та інформаційних агентств у столицях поневолених Москвою народів;

не обурюватись на весь світ і не протестувати авторитетним голосом Об'єднаних Націй проти політики етноциду та переселення величезних мас людей на чужі їм території — замовчувати ці проблеми або не ставити їх, не обговорювати на Генеральних Асамблеях ООН, у Європейському Парляменті та на інших міжнародних форумах, а також дипломатами міністерств закордонних справ і на найвищому державному рівні, означає прикривання злочинця, солідаризуватись з бандитом, з практикою політичного розбою і винищення народів. Це також політичний інфантилізм, страх перед непоступальним окупантом, позиція, спрямована на шкоду власним національним інтересам.

А винятково драматична національна проблема імперії — такий чутливий і потужний політичний інструмент: «дуга нестабільності» може проходити не лише через Азію та Африку... Існують реальні передумови ще принаймні однієї «дуги»: Прибалтика, Україна, Закавказзя...

Замовчуючи, а по суті ігноруючи широкі потреби Національно-визвольних рухів імперії, а впершу чергу Українського як Руху нації великої і спроможної разюче змінити балянс сил в Європі, Захід зосередив свою увагу на підтримці в основному російської опозиції. Сказане не означає інкримінації в тому, що «поставлено не на того коня». Росіяни — нація-гегемон і така увага зрозуміла. Проте ставити «тільки на одного коня» — черговий стратегічний прорахунок. Доля українців, литовців, вірменів, грузинів, естонців може стати долею французів, шведів датчан, еспанців і т. д. Не змінивши своєї нинішньої позиції, вони в майбутньому змушені будуть з таким же самозреченням боротись за волю і суверенність, як боремось ми — українці. А зберегти незалежність без сумніву легше, ніж знову здобути її!

Щодо підтримки й допомоги Україні, то її ніколи не було. «Ми, українці — народ-мученик. Нашим героїзмом можуть захоплюватись, довго оплакувати, становищу — співчувати. Та на поміч нам ніколи не приходили. Боротись і гинути за волю — нашу і їхню — ми завжди мусіли самі». Так споконвіків. Отже, мусимо розраховувати тільки на себе. Це знало героїчне покоління борців сорокових років. Це знає покоління сучасне. Цю заповідь мають пам'ятати ті, кому адресовані ці рядки — покоління української молоді, що включається нині й включатиметься в нашу подвижницьку працю в майбутньому.

Таким чином вічні устремління духа до свободи, науково-технічна революція й бурхливий розвиток продуктивних сил, викриття злочинної сутності й оголеність агресивних цілей тоталітаризму, усвідомлення небезпеки Заходом та активна солідарність і моральна підтримка дисидентства міжнародною громадськістю — це ті найосновніші причини, що особливо благотворно вплинули на динамічний розвиток Демократичного Відродження, в якому чітко зодінуються два основні напрямки: Національно-визвольний рух поневолених народів російської імперії і Правозахисний рух демократичних сил російської, єврейської і, безперечно, тих же поневолених націй. Найбільше свавілля панує саме на національних територіях.

(Далі буде)

«Утотожнення московського комунізму з московським імперіялізмом розкриває не тільки саму суть політики сучасних володарів російської імперії, а й демаскує всі ті ідеї, гасла і засоби, з допомогою яких московські більшовики панують над поневоленими народами. Захальна література в основному — це гострий наступ на московський імперіялізм і розкривання його злочинної істоти, як за царських часів, так і тепер...»

(З матеріалів IV ВЗ ОУН: «Революційні процеси в Україні», БУП ч. 10, стор. 114)

ПОЕЗІЇ З НЕСКОРЕНОЇ УКРАЇНИ

Зіновій КРАСІВСЬКИЙ

КАРГОПОЛЬЛАГ

Згадую наче з тамтого світу
Передзвін вишок, гавкіт собак,
Злочином тайним увесь сповитий,
Богом проклятий Каргопольлаг.

Як нині бачу низькі бараки,
В два яруси нари і тьму блощиць,
Бачу як душиться в сопусі мряки
Людина нещасна повалена ниць.

Бачу в помийниці людські тіні,
На лісоповалі кров на пеньках,
Бачу як гинуть раби на колінах,
Впустивши у душі тваринний страх.

Спогад кошмарний, кров леденіє,
Ятріє у серці надломлений штик,
Незгоєна рана болить і жевріє
І рветься на волю поранений крик

Годі! Доволі!

Прокляті тирани!

Гряде на вас кара!

Розплата!

Суд!

Чуєте, з брязкотом рвуться кайдани,
Встає за свободу пригноблений люд.

ЖУРАВЛІ

Ви мене, журавлі, не маніть,
Не для мене замріяна даль.
Вже мою піднебесну блакить
Затуманила чорна вуаль.

Ви свої переможні ключі
Віднесіть на чужий небосхил,
Мое місце зімкніть у ключі,
Бо я нині в неволі, без крил.

І летять, і курличуть мені,
І ворують на серці жаль.
На мої казематні пісні
Розлилась журавлина печаль.

ДОМОВИНА

Домовина моя кам'яна, бетонна
Хто збагне катастрофи глибинь?
На свідомість знесилену, вбогу, сонну
Кажан розпростер зловісну тінь.

Я пручаюсь, та виснуть брили холодні —
Це звалився на плечі тягар віків!
Захлинаюсь! Кричу!

Та не чути з безодні
І в серці купаються леза мечів.

Я застряг по коліна у людське горе...
Пробі! Впала позлітка з віч!
Спопеліли доценту кремлівські зорі,
Корчиться в спазмах темрява-ніч.

Не надія, не віра —

Мене тут горне
До студеного лона моя тюрма.
На мою арештантську долю чорну
Лягає і душить тюремна стіна.

МАРЕВО

У мареві у напівсні
Я вгледів човен і вітрила,
Неначе розпростерті крила
На зшерхлій від часу стіні.

Мені хтось подавав весло,
З човна до мене щось гукали,
А парус вітром напинало
І човен в синю даль несло.

Схопився я, немов побіг,
Та вмить кайдани задзвеніли,
Вогнем вп'ялися в моє тіло
І морок знов на очі ліг

На дворі випав чорний сніг
Блукають полем білі тіні
І десь ятріють смуги сині
Моїх несходжених доріг
На дворі випав чорний сніг.

ЗА БАР'ЄРОМ

За бар'єром пустоти
Лягла сувора тінь
На цвинтарі та на хрести
Злочасних поколінь.

Немає міри мукам там,
Та все залиже час
І не поклониться кісткам
Замучених прогрес.

За бар'єром пустота
Прогрес? Стрибок? Розмах?
Ні, там не було пустоти,
Там божеволів жах.

ДВОХ ЧЛЕНІВ ОУН ЗАСУДЖЕНО НА РОЗСТРІЛ

Київська «Радянська Україна» з 14 листопада 1981 року помістила статтю — нібито репортаж В. Лівенцева, спеціального кореспондента РАТАУ п. з. «Немає прощення».

У Городенківському районному будинку культури відбувся політичний процес колишніх членів боївки СБ, керівником якої був провідник місцевого проводу ОУН Климюк-«Шрам».

Перед судом відповідали «Бурлака» — Юрко Бутницький, знаний як син Івана Білого. Бутницький народжений у селі Роги́ня, кол. Гвоздецького, нині Городенківського району в 1942 році. І. Румига в осени 1944 дезертирував з червоної армії в селі Сороки біля Львова і вступив в ОУН. Їм обом, як пише В. Лівенцев, приписано різні «злочини», пов'язані з убивствами комуністів, сексотів та коляборантів.

Судова колегія Івано-Франківської області засудила обох підсудних до «найвищої міри покарання», тобто до розстрілу.

І. Румига останньо жив у Долині, де працював покрівельником житлово-експлуатаційної контори. Передше жив під прізвищем Анюка у Кривому Розі на Дніпропетрівщині, слюсарював на хлібокомбінаті. В боївці ОУН він мав псевдонім «Сокіл».

Леся УКРАЇНКА

ХВИЛИНА РОЗПАЧУ

О, горе тим, що вроджені в темниці!
Що глянули на світ в тюремнеє вікно.
Тюрма — се коло злої чарівниці,
Ніколи не розіб'ється воно.

О, горе тим очам, що звикли бачить зроду
Каміння сіре, вогкий мур цвілий!
Ім сірим здасться все, як небо у негоду,
І світ, немов тюремний двір малий.

О, горе тим рукам, що звикли у неволі
Носить кайдани ржаві та важкі,
На волю вирвуться і там бридкі мозолі
Ім нагадають, хто вони такі.

О, горе тим усім, кому судилась слава
Героя у тюрмі, та слава соромна!
Там перемога низька і кривава;
Герой в тюрмі — собака потайна.

О, горе тим, що мають душу чесну!
Коли вони ще вірять у богів,
Благати мусять силу ту небесну:
»Пошли нам, Боже, чесних ворогів!«

О, горе нам усім! Хай гине честь, сумління,
Аби упала ся тюремная стіна!
Нехай вона впаде, і зрушене каміння
Покрие нас і наші імена!

16. IX. 1896

* * *

Україно! плачу слізьми над тобою . . .
Недоле моя! що допоможе ся туга?
Що вдію для тебе тяжкою журбою?
Гай, гай, невелика послуга!

Чи я ж би такої бажала роботи?
Чи я ж би терпіла бридкі твої пута?
Багато у серці моїм і одваги й охоти . . .
Та й я ж у кайдани закута!

Ось, сльози палкі — вони душу палили,
Сліди полишили огнисті навіки.

Ті жалі гіркії — вони мені серце зв'ялили!
Даремні для нього всі ліки.

Чи ж мало нас плаче такими сльозами?
Чи можем ми, діти, веселими бути,
Як ненька в недолі, в нужді побивається нами?
Де ж тут веселого слова здобути?

От знову ридання оті навіснії
У грудях мені закипають.
Ой доле! невже ж сі ридання тяжкі, голоснії
Отак надаремне лунають?

Говорять, що матері сльози гарячі
І тверде, міцнеє каміння проймають;
Невже найщиріші кривавії сльози дитячі
Ніякої сили не мають?

(Із «Палкі Блискавиці», СУБ, Лондон, 1971)

Яр СЛАВУТИЧ

МОНОЛОГ ЮРІЯ ШУХЕВИЧА

(Із збірки «Живі смолоскипи»)

Далеко, тату мій, ти спочиваєш
Серед смerek, на похилі Карпат,
Але близький мені твій войовничий,
Повитий славою, безсмертний дух.

Я не забуду радісну хвилину:
Мій рідний батько, генерал УПА,
Рукою вказує пругким колонам,
Що йдуть пліч-о-пліч на тривожний схід.

Я біля нього став, дев'ятилітній,
В малій мазепинці на голові —
Сяйний Тризуб, як сплетене проміння,
Мене голубить, надихає в бій.

На рукаві — привабливий лев лапатий,
Золототілий перемоги знак.
І сяє усміх на ясних обличчях,
А на вояцьких грудях — автомат.

Ідуть і йдуть колони легіону,
Ступають певно, а широкий шлях
Веде й веде, минаючи руїни,
Москвою лишені, — на дальній схід.

О не забути радісну хвилину!
Рясні ромашки нахилялись нам,
Готові скращувати пелюстками
Смертельну крицю піднятих цівок.

Зійте, жерла, месники суворі!
Жадане вогниво палких відплат
Карало з'юрмлені навали з Кремлю,
Які скеровує на південь кат.

Це був не сон. Гримів похід стодзвонний —
І скоро знову загримить похід.
Пліч-о-пліч підуть бойові колони
На кривдоносний і московський схід.

Надходить день, рокований Тарасом,
Відплатний день, рокований Франком,
Коли, окрилені Господнім гласом,
На кривду вдарим не одним полком.

О судний дню, благословенний гніве,
Засяй над нами тисяччю вогнів!
Повстаньте, гнані! Серце бунтівливе
Клекоче й кличе предків і синів.

1981

НОВІ ВИДАННЯ

В Українському Видавництві в Мюнхені появилися під кінець 1981 року два книжкові видання особливої вартости, що їх поручаємо українському й англomовному читачеві, а саме:

— повість «ПРОМЕТЕЙ» Олеся Бердника, довголітнього українського політичного в'язня московських тюрем та концтаборів і автора багатьох поем та літературних творів. Літературну сильветку Олеся Бердника опрацював відомий український літературознавець Ігор Качуровський, а редактором і впорядником тієї повісті являється Андрій Гайдамаха;

— автобіографічне оповідання «МІЖ СМЕРТЮ І ЖИТТЯМ» Оксани Мешко, довголітнього в'язня московських концтаборів, переклад з української мови на англійську Григорія Мошинського. Це оповідання було серіалізоване на українській мові в журналі «Визвольний Шлях» (англійська назва твору BETWEEN DEATH AND LIFE by Oksana Meshko). Співвидавцями тієї книжки стали Жіночі Організації УВФ США, Канади, Великої Британії й Австралії.

Радимо замовляти ці найновіші книжки, пишучи на адресу:

The Ukrainian Publishers

8000 München 80, Zeppelinstr. 67, West Germany.

НАУКА І ДОСЛІДИ*Михайло КУШНІР*

СВІТОГЛЯДОВІ ОСНОВИ УКРАЇНСЬКОЇ ІКОНИ

Однією з духових цінностей України, яку вона вносить у культурний храм людства — є українська ікона. Тому її основне вивчення — таке важливе для представників української культурної місії у вільному світі.

А втім українська ікона майже незнана в світі. На неї кидає зловісну тінь Москва, яка не тільки поневолює Україну, але й обкрадає її культурне добро.

Московська атеїстична пропаганда, доводячи вільному світові велич російської культури, а навіть представляючи московський народ в давнині як «Святую Русь» (та доводячи, що, мовляв, в СРСР є повна релігійна свобода) — засипає західний світ виданнями «Русская Школа», нарисами з візантології та церковного мистецтва. Це мало б визначати увагу атеїстичних функціонерів СРСР до творчості й почувань «Святої Руси». Для цієї репрезентативної мети використовується святині всіх неросійських народів СРСР.

З'явилися незнані досі Церкві та науці імена антикварних закладів та ентузіастів-дослідників, які влаштовують виставки, музеї, видання ікон, релігійних картин та альбомів для наукової пропаганди «русской ікони». Московсько-советська пропаганда вживає при цьому дезорієнтуючої термінології. Беручи царську общеперську нівелюючу термінологію «русский», «южно-русский» тощо, вона намагається представити цю термінологію «етнічною» і звести її до єдиного російського пня. Пізні датовані небажаних москалями українських явищ, зроблене дослідниками в старий час на закритих перемалюванням пам'ятниках, замінює перспективу та генезу явища. Нехтування московськими дослідниками легенд та церковних традицій відриває пам'ятку від історичного ґрунту (наприклад: ікони «Микола Мокрий», Божя Мати «Ігоровська» тощо).

Висновок із цих фальшивих спостережень прищеплює науці неправдиве знання про речі та їхню історію, що й є завданням московської пропаганди. В наслідок такої методи, Росія-Москва — навіть під сучасним атеїстичним режимом — стає перед побожним християнином та християнським дослідником як оригінальний центр Христової Віри. Завданням української науки є не тільки розкрити всю московську брехню, але й устійнити розміри грабежів та ревіндукувати пограбовані Москвою пам'ятки.

Після такого вступу — повернім до ікони.

Ікону можемо розглядати як мистецький твір і як предмет культу. Мої міркування будуть відноситися до цього другого аспекту. Душа української людини виявляється в св. Літургії її

рідної Церкви. Тут і є одна зі стежок, що веде до її розуміння. А другою стежкою — це ікона, при чому зразу треба зауважити, що ікона є одною з істотних складових частин св. Літургії. І це треба теж відмітити, що ікона протиставна до святого образу, який за-хідня Церква знає й величає.

Щоб одним словом окреслити цю різницю між святим образом і святою іконою, послужуся терміном Одо Каселя — “das erfüllte Bild”. Свята ікона: »здійснений образ«, справжній образ, образ сповнений присутності об’єктивної Божої могутності. Святий образ: вираз чисто людського пережиття. Ідейне підложжя і теологічну основу св. ікони найчіткіше окреслює Іван Дамаскин (690-754). Він виводить її з навчання Східної Церкви про спасіння й освячення світу Христом. В наслідок воплощення всі речі стали освяченими. Вони набули цінне значення, стали іконами Бога. Але це все стало лише тому можливим, бо сам Бог у глибині свого життя носить образ божеського Логосу, який є іконою Батька. Але цей Логос став людиною, воплотився, став видимим між нами. Але через Нього — цілий християнський космос, святі писання, історія спасіння, святі тайни, празники Церкви — стали змисловим і духово дійсним відображенням небесного, Божого. Навіть цілий світ, зформований Логосом і знову у ньому оновлений, є відображенням вічного. А це живе в освяченому образі, в святій іконі. Ікона є виразом Богом благословленого і переміненого світу, останньою запорукою тісного зв’язку природи і надприродности. Ікона є тому прибоєм таємниці воплощення, видимим знаком переображеного світу. Ікона як інкарнація Божого, як сходження неба на землю, як спільнота Бога і святих з людиною, покликаною до досконалости й переображення.

Ще глибше входить в істоту ікони, ще чіткіше визначає теологічну основу святої ікони — Максим Ісповідник (580-662), який у своїх писаннях сполучує містику Логоса — Оригінеса (185-254) — з містиком Діонісієм Ареопагітом († 539).

В інтерпретації Максима Ісповідника, до речі — надхненника нашого філософа Григорія Сковороди — в святих іконах живе відображення неба: І це не тільки в переносному змислі. Ікони не тільки вказують на вічне. В них захований справжній прастосунок до Божого. Ікона є, в платонівському змислі, образом невидимої дійсности неба. Отже, образ означає тут більше ніж вказуючий натяк. Образ означає здійснену присутність утаєної сили. Містична спільнота, сполучення, комунія — пов’язує ікони з потойбічним світом. Це, очевидно, не треба розуміти магічно: тільки обдарована ласкою, освячена покірною людиною бачить, споглядає на Божу таємницю. Для неї образ стає виглядом у другий світ. З образу, чи в образі, споглядає на неї обличчя Вічно-утаєного. Хто завжди спрямовує свої віруючі погляди на ікону, то і його сповиває присмеркова світлість Божого, і він теж стає в своєму найглибшому нутрі образом, іконою Бога.

Вже студіюючи твори Івана Дамаскина («Πεγε Γνωσεος»), можна ствердити, що вся теологія пронизує святу ікону. Вже Дамаскин бачить в іконі застав воплощення. Тільки тому, що сам Бог взяв на себе людський кшталт і розсвітився на обличчі Ісуса Христа, тільки тому ми насмілюємося зображувати в іконі Його, Ісуса Христа та Його святих, які посіли Христа, як зорі своє світло від сонця. Як слово святого писання сповнене ласки, як утаєне в святих тайнах Христове діло спасіння охоплює душу, так у ширшому змислі — ікона є могутнім засобом ласки, що облегує людину здобути внутрішній зв'язок із небесним світом. (Погляд на рівнобіжність святого письма й ікони особливо обґрунтовує візантійський теолог Симеон з Тесальоніки: в обидвох утаєна «Божя ласка» — *Dialogus contra haereses Capit. XXIII Magna Patrologia Graeca T. 155 col. 113 D.*). Також форма й краса, речовина й матерія стають носіями небесних сил. І в цій могутній сполуці природи і надприроди, речовини і ласки оснований велична перемога духа над мертвотою матерії. А в цій сполуці і сам світ стає великою іконою Бога.

В іконі розкривається нам світ прояснення, світ переображення. Форми й краски мають трансцендентний вираз. Сильна, шляхетна лінія форми висловлює потойбічну, Божу дійсність. Оформлення простору й руху не є ілюзіоністичне. Плоскість і відвернена перспектива кажуть нам, що ми тут в понадпростірному. Простірно плястичне, все пов'язане законами думки — тут переможене. Небесна «гесихія» (спокій, тиша, концентрація) променює з усіх постатей. Тільки очі, брами внутрішньої людини, говорять про духовий жар і динаміку. Ці краски золота й бірюзи, синяви й червоности, та ціла ширяюча музика красок видихає ніжний, тихий «пневматичний»* подих переображення. Тут людина не показана у своєму земному світі, але в її істотному відношенні до Бога. В цих іконах живе антропологія обоженної і христологічно вивещеної людини. До тієї в новості вічного життя перебуваючої людини стосується і створіння. І воно теж вступає в коло спасіння. Воно одержує з Божої повноти, через Христа і його спасених, нове обличчя. Також створіння є прославлене. Тому ті стилізовані цвіти, ті райські звірі на деяких старих іконах. Те, що висказують великі догматичні синтези від Орігена (185-254) до Максима Ісповідника (580-662), те живе в іконі, дихає в ній і її оживляє. Вона дозволяє людині, що в покірній вірі на неї поглядає, поглянути через заслону. Людина бачить тоді оцю єдину, правдиву дійсність нового світу, яка вже це земське, змислам приречене існування, наново формує, підносить до нової дійсності, яка хоч ще захована, але і є вповні реальна.

Так живе в іконі старохристиянський реалізм, для якого надприродні факти, дійсності нового світу, є правдивіші й реальніші

* Пневма — засадничо означає: вітер, повітря. В переносному значенні: дух, у багатьох відмінних значеннях, як Святий Дух, Боже життя, життя ласки, дари воскресіння освяченого сторіння.

ніж ця уява дійсність змислів. В іконі живе реалізм літургії. Що тільки культ Церкви драматично не зображував би і *не здійснював би* — це в іконі у грі форм і красок знаходить свій відзвук. Ікона є виразом могутньої переміни тієї змислової, масивної дійсності в нове небо і в нову землю.

На цьому тлі хочу сказати кілька слів про іконостас.

Три особливі моменти знаменують нашу св. Літургію. Це є, в першу чергу, широко розбудована підготовка до святих дарів, Проскомидія. Вона є церемонією, наснаженою глибоким символічним образом, глибоко символічною формою виразу. Вона зображує, узмисловлює, велику спільнотність у найвищому священику Христі і представляє саме на початку св. Літургії потрясаючу містерію боголюдської жертви. Приготування до жертви стає жертвною молитвою. А далі маємо чудові сцени входів і процесій. В них відображений змисл процесії з агнцем Божим, посеред небесних воїнів, з драматичною і гієрархічною гідністю. Глибоке, культове тремтіння перед Киріосом, який появляється в слові св. Письма (в малому вході) і в містерії жертви (в великому вході). В зв'язку з цими входами була раніше вживана занавіса, опісля заступлена іконостасом, що відділяв «святая святих» від народу. Найсвятіша містерія є захована від очей народу. Не до схоплення змислами, вона спочиває в незбагнених глибинах Божества. Таким чином іконостас є виразом глибокої культової пошани. З тією поставою пошани сполучується теж багате знання про пов'язання з небесним світом. Під час св. Літургії не тільки відкриваються царські й дияконські двері в зв'язку з урочистими входами, але теж ця велична стіна, вираз потрясаючої таємниці, є оздоблена іконами Христа, Марії, святих. Потойбічний світ є між нами. Таким чином іконостас не є вже бар'єром, він став прозорим. Бо ікони в релігійному світогляді України є великим вікном, що відкриває погляд на Боже царство. В іконах бачимо «небесні намети». В іконах українець відчуває за поруку близькості Бога. Ікони є для українця брамою небесного світу. Тому іконостас є більше близькістю ніж далечинню, більше єдністю ніж розлукою. Він дозволяє громаді, лицем в лице зі святими, величати святу жертву, а рівночасно є символом і виразом великої та всеобіймаючої спільноти в Христі. Величність і близькість, піднеслість і злука, пишнота і спільність, сповнене жаху тремтіння і кохаюча захованість — обумовлюються і перекликаються.

А тепер від загального окреслення теологічної основи ікони перейдім до особливостей українського відчуття, що, очевидно, знаходить свій вираз і в українській іконі. Основою української ікони є візантійська ікона, що є гієрархічна, суворая, сильная композиційно, пронизана інтелектуалістичною ясністю, вповні на службі догми, деколи зимна.

Все це стосується здебільша й української ікони, яка не зрікається основних прикмет візантійської особливо статичного елементу, але українська ікона є менше гієрархічно суворая, м'якша

й свободніша в композиції. Але що особливо відрізняє українську ікону від візантійської — це містичний жар захопленої душі, що випромінює з неї, це внутрішнє хвилювання в зустріч з Божим і Святим, — риси, які ніколи не зустрічаємо в такій чистоті й насильстві у візантійській іконі.

Св. Літургія була для середньовічного українця найглибшим і найживотнішим виразом зустрічі з Богом. В ній він дізнавав могутність Божого і пізнавав світ віри. Українці прийняли св. Літургію від греків із глибоким розумінням. Ця Літургія постала в перших сторіччях на почві східної містики. З надхнення і молитовного жару Василя Великого, Івана Золотоустого і Єфрема Сирійця — літургія Богослуження стала може найвеличнішою і найглибшою драматичною поемою всіх часів, в якій зображена містерія воплощення, життєвого шляху, земського перебування і відкуплюючої смерті Бога та які щоденно наново здійснюються для вірних у культі. Обставина, що українці з таким зрозумінням прийняли саме візантійську літургію, вказує на це, що для українців, народу, особливо вивінованого мистецькими здібностями і вражливого на красу — вирішальним пережиттям стало не так теоретичне зформулювання релігійної системи догм, але радше зображення релігійної містерії мистецтвом у змислово переживаній формі. Тому теж літургія задержала живе й центральне значення для дальшого розвитку староукраїнської культури; особливо літургія Богослуження стала центральною точкою для пишного розвитку цілого староукраїнського мистецтва, церковної архітектури, писання ікон і релігійної літератури.

Східне християнство вважає переображення не щойно потойбічною дійсністю, яка щойно має прийти. Переображення є вже тут. Так голосять батьки Церкви, які в воплощенні добачують освячення світу, початок нової, вічної ери, які визнають Церкву Киріосом, розгорненим у часі й просторі, і які обоження ставлять в центрі теології. Ворожий світ може шаленіти, на долю християнина можуть впасти тут страждання і переслідування — Христос уже побіджує в своїх вірних. Їх життя виростає з містерій, що дають Божу спільноту, вони вже стоять у колі блаженних і звеличують у св. Літургії небесні й життєдайні таємниці. Ця релігійна постава дає східному християнству спокійний, Богом освячений небесний стазис, спокій. Погляньмо тільки на візантійські ікони з їх непорушним жаром. Тут є цілком здійснений спокій, вповні чисте життя. Цей спокій не є непорушністю тільки небесною, себо відземненою, потойбічною, пневматичною схвилюваністю.

Коли візантійський світ відкриває велич переображеного в божеському спокої буття, то ця спокійна схвилюваність набуває в Україні сильнішого, палкого, можна навіть сказати — пристрасного напруження. І тут релігійне пережиття є істотно це саме: ми є в Божому царстві. Але це царство Бога, що вже є постійно тут, треба все ж таки невпинно наново схоплювати, треба безперервно глибше й частіше втілювати в життя. Могутній есхатологічний

гін пронизує українську побожність, зневолююче прямування до абсолютного, кінцевого, істотного. Ця есхатологічна постава середньовічного українця — це не тільки вижидання майбутньої слави й величі. Небесна слава вже є серед нас. В її осліплюючому сяйві всі земські значення й вартості стають релятивними, а навіть примарними й неповажними. Таким чином есхатологічна постава переходить в апокаліптичну, яка, хоч вже передчуває новий Єрусалим, святий Сіон, небесну Літургію, але водночас свідомо трагізму земського. Посеред розвалу світу на тлі драматизму загибелі виринають нове небо й нова земля.

Український середньовічний християнин почуває себе на основі вдачі й історії в більшій мірі ніж якийнебудь інший поставлений між небом і землею. Цим позначена вся історія Руси-України. Безмежним горем і стражданням просякнута українська земля, а українську людину, що перенесла жахливі напади монголів, поневолення, володіння брутального насильства — завжди оточував змінливий сценарій людських пристрастей, які тут завжди панували. І тому українець так же глибоко відає про силу пекла, як і про непоборні сили святости. Але тому, що він не заперечує зла, він його перемагає тому, що знає оманливу вартість світу, він освячує його. Він пориває теж зі собою земське до неба, а серед темряви пристрасно вірить у переображення. З глибин темряви звучить вічний славень. Тому й віра його така правдива. Тому й молитовний, містичний жар української середньовічної ікони такий зневолюючий, такий непохитний.

У тій вірі в сили правдивого буття, Божого світу, лежить для українця джерело живої перемоги. Він стоїть глибоко в драматичній розгрі між Богом і світом. Але навіть глибоко заплутаний у демонічне, він врешті-решт ставить себе по боці Бога. Зло є для нього — не в собі, очевидно в освітленні вічного, в освітленні величі й могутности Бога, вкінці тільки епізодом, тільки проминаючим вогником. Посеред цього демонічного оточення стоїть тиха, покірна терпелива людина, всеобіймаюча любов якої видимо не перемінює світ, але все ж таки благословить і дець глибоко внутрі — освячує. Все залишається по-старому, але все ж таки стає іншим під поглядом Святого.

Основою сили перемоги наших предків — була покірна любов. Предивне сяйво, подих пневматичної лагідности випромінює з тієї української розмоленої душі, з духу українського релігійного життя, а разом із тим і з української ікони. А передусім випромінює з них віра в нову дійсність, що дає силу переносити цей світ ілюзії і насильства.

Вже над колискою українського християнства стоїть ідея лагідности. Нею сповнені староукраїнські легенди й літописи. Обидва перші українські святі, Борис і Гліб, сини великого князя Володимира, йдуть на смерть, що її вони приймають з рук братів, покірно й сповнені лагідности, щоб своїм терпінням наслідувати

»Агнца Божого«. Лагідність, ця велика українська чеснота, надає духової фізіономії обличчям великих українських святих, від Бориса і Гліба до слуги Божого — Андрея Шептицького.

Ми відчуваємо, як тією лагідністю, покірною лагідністю сповнені, як нею дишуть українські святі ікони середньовіччя. Коли в візантійській іконі живе урочистий, святковий маєстат і святість Бога, гідність і велич трансцендентного світу — то Україна надає цій святості й величі риси покірного, лагідного нахилу. Якої тільки переміни зазнає в українському релігійному відчутті — візантійська Панагія, ікона пресвятої і пренепорочної Богородиці. Глибока тиша й покора, подув надземської лагідности окрилює, пронизує українську ікону Богоматері. І навіть Пантократор, володар світу, у своїй грізній величі й славі, — для порівняння нагадаймо тільки візантійську мозаїку на склепінню в Дафні, — в українській іконі являється лагіднішим, опанованим, пронизаним пневматичним духом. Українська ікона відкриває світові — світ святої лагідности й лагідної святости.

В цій лагідності та любові українець знаходить свого Бога. Але він аж ніяк не є »шукачем Бога«. Він має Бога. Фавстове прагнення і порив є йому так само чужі, як і релігійний тип Кіркегора. Глибоко віруюча українська людина не відчуває жаху перед останнім вирішенням. Вона не глядить, завжди сповнена тривоги й жаху, в глибоку й мрячну прірву між нами і Богом. Ні! Вона є радше людиною, для якої релігійні справи не є жодним ризиком, жодним скоком в абсолют. Скоріше абсолют є її істотною власністю. Ризик середньовічного українця в цьому, що він відчуває візію небесного Єрусалиму, як самотню вирішальну дійсність. Небо є для нього реальніше ніж цей примарний, ілюзорний світ. Український середньовічний християнин має свою духову батьківщину в новому Єоні, в новій вічності. Він є людиною, що кожночасно залишає землю, щоб подихати в новому світі. Він є великим мандрівником, паломником до вічного міста.

В українській релігійній людині живе тихо жевріюче полум'я містичного відчуття. Коли релігійна Візантія є осяяна блиском ясного пізнання, коли грек вважає єдністю пізнання і життя, то в українському містичному пережитті ніжно тремтить зустріч із Богом у преглибокій тиші й ніжній тайні серця. Українець не прагне апіорного пізнання, він прагне дізнання Бога, він прагне освячення, він прагне бути сповненим Бога. Коли греки змагають до обожнення шляхом пізнання — для них пізнання є суттєвою, істотною участю у вічному — то українець намагається здобути Бога в глибині кохаючого серця. І це дізнання Бога спливало на нього із св. Літургії, з ікони, з молитовної тиші. Це є особливе дізнання Бога в змислі цього делікатного ніжного духового дотику душі, що викликає в серці віруючого незбагненний, невимовний спокій. Українська містика, українська ікона мають в собі і розливають чудові пахощі Христового миру. Вона називає зустріч душі з Богом »тремтінням серця«, »спалахом до Бога«, »звучанням ду-

ші» або теж »запиранням духу«. Це є духові стежки до сповненої радості й миру божеської зустрічі — в лагідності й любові переработаного світу.

*

Мої міркування добігають до кінця. Хочу закінчити кількома історичними ствердженнями. XVII століття на Московщині привело до стандартизації іконописання. Найвидатніші майстри московського іконописання, щоб позбутися ризику обвинувачення їх у інновації, приступили до колекціонування »прорисів«, до переписування іконописних збірників з чужих манускриптів, з яких вони потім виготовляли ікони без розуміння їхнього змісту та без духовної наснаженості іконописця.

На цьому сталося повне розходження в ідейних прямованнях України та Москви. Українське малярство продовжувало користуватися старими зразками і західною богословською наукою, пристосовуючи ті зразки, відповідно українському православному християнському надхненню, в практиці.

Коли в Московщині стандартизацією була похована свята ікона в своїй ідеї та відштовхнена на шлях поклоніння золоту й самоцвітам, то українська ікона продовжувала тим часом свій розвиток шляхом створення символічних і психологічних образів у всіх ділянках пізнання ідей християнства. Доказом тієї вірності християнській ідеї є творчі зусилля майстрів нової доби дати в старій психіці і в старих формах нові коштовні композиції християнських ідей.

Це радісне ствердження, бо мабуть одинока цінність, яку завидують нам правдиві християни Заходу — це та гаряча й глибока віра наших предків, яка випромінює з української ікони.

Ця віра і молитовний дар — неначе сильний есхатологічний вир — пронизує всю староукраїнську побожність. Вони є захоплюючим, могутнім гоном до Абсолюту, до Істотного.

І коли сьогодні ми, спадкоємці цих духових, хоча не завжди належно оцінюваних скорбів України, дивимось на тисячолітній лет українських душ до неба — то ми самі стаємо заскочені силою тієї віри, яка піднімалася понад оманний блиск світу, яка поривала земське за собою до неба, яка посеред темряви пристрасно вірила у воскресіння.

І коли сьогодні спостерігаємо стільки дорогоцінних духових самоцвітів на шляху боротьби наших предків за святість — то чи пронизує нас гаряче прагнення піднести цю покинуту спадщину наших предків, очистити її від плісні і грязі останніх століть і, сіяючи райдужними блисками, достойну і могутню — понести на порятунок потопаючому в безбожності сучасному світові? І чи не пронизує нас нестримне бажання самим вступити на цей шлях до святості, на шлях пристрасної віри у воскресіння, що його так настирливо мостили колись українські ноги в глибокому переконанні, що цей шлях — це непомильний шлях до відзискання незалежності України?

Пилип ГРІН

ПАТРІОТИЗМ У ТВОРАХ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Леся Українка (Ляриса Косач), одна з найвидатніших поетес України, яку безперечно ставимо поряд Тараса Шевченка і Івана Франка. Біографія її походження надто цікава. Останнім часом на еміграції появилася капітальна праця хронології життя і творчості поетеси. Автор цієї праці — її рідна сестра Ольга Петрівна Косач-Кривинюк (1877-1945). В досить обширній книжці «Леся Українка, хронологія життя і творчості», Ольга Косач-Кривинюк навітлює багато маловідомих даних про життя і творчість поетеси, особливо про походження її предків.

Не зважаючи на мішане походження предків Лесі Українки, для українського самобуття вона, як і Тарас Шевченко і Іван Франко, дала незгасаюче полум'я стремлінь нашого народу до незалежності, соціальної справедливості і рівноправності в європейській сім'ї народів.

Народилася Леся Українка 25 лютого 1871 р. в місті Новгород-Волинському на Волині. Походить вона з родини, яка цікавилася літературою, бо вже її мати (літературний псевдонім Олена Пчілка) була відомою українською поетесою. Її батько, хоч був службовцем, з великим захопленням читав дітям казки, різні твори українських письменників та вміло їх пояснював; часто влаштовував з дітьми літературні ігри і конкурси. Діти для них писали вірші і оповідання, зачитували їх на таких іграх чи конкурсах. Таке літературне оточення створило для поетеси відповідний ґрунт і заохотило її віддатися поезії.

Не абиякий вплив на Лесю Українку зробили і її близькі приятелі — відомий український композитор М. Лисенко і письменник М. Старицький. В них вона навчилася позитивно оцінювати страждання українського народу, полюбила його пісню та й полюбила і сам народ і зненавиділа одвічного його ворога — Москву.

Ще молодію, коли їй минуло 10 років, захворіла вона на туберкульозу кісток.

Через хворобу вона не могла вчитися в школі і була змушена вчитися спочатку в приватних учителів, а далше поповнювала свої знання самоосвітою. Обдарованість, природні здібності і працьовитість поетеси дозволили їй опанувати загальноосвітні предмети. Крім загальної освіти, вона опанувала музику, живопис та читала багато книг. Ще в дитинстві поетеса навчилася таких мов: французької, німецької, грецької, латинської, а пізніше польської, італійської, еспанської, англійської і болгарської.

З огляду на те, що її стан здоров'я був дуже незадовільним і вона мусіла їздити на лікування в Єгипет, Італію, Німеччину, на курорти в Криму і Кавказу, а при тому майже самотужки здобула вищу освіту, набула знання з різних культурних ділянок, ство-

рила не абиякий поетичний дорібок, то на все це може бути здібний тільки правдивий геній. А ним велика українська поетеса таки була, не зупиняло її ніщо, навіть безжалісна хвороба, бо поетеса категорично заявила:

Ні, я хочу крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні,
Без надії таки сподіватись,
Жити хочу! Геть думи сумні!

Дальше в тім же вірші «Контра спем сперо!» (лат. Без надії сподіваюсь!) Леся Українка пише, що:

Я на вбогім сумнім перелозі
Буду сіять барвисті квітки,
Буду сіять квітки на морозі,
Буду лить на них сльози гіркі.

Від гарячих сліз поетеси може ще розтане «та кора льодовая, міцна» і може зійдуть ще квіти, і для поетеси тоді настане «весела весна». Наповниться вона, хвора, силою і тоді:

Я на гору круту крем'яную
Буду камінь важкий підіймать
І, несучи вагу ту страшную,
Буду пісню веселу співать.

Свій страшний, неблаганій хворобі, вона заявила відважно з непохитною силою Прометея:

Так! Я буду крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні,
Без надії таки сподіватись,
Буду жити! Геть думи сумні!

Крім поетичної праці, Леся Українка водночас була й видатним фолкльористом, її збірці належать багато відомих українських народніх пісень.

Перша збірка поетичних творів Лесі Українки «На крилах пісень» вийшла в 1893 р. На цю збірку звернув увагу Іван Франко, який писав: «Від часу Шевченкового »Поховайте та вставайте, кайдани порвіте« Україна не чула такого сильного, гарячого та поетичного слова, як із уст цієї слабосилої, хворої дівчини». І дійсно Леся Українка була не тільки великим майстром поетичного слова, але і великою патріоткою. В її патріотичних творах чистим джерелом зі щирої душі, хворої, зате сильною волею, виливалася безперечна любов до українського народу.

В цій праці я і хочу якраз звернути увагу на її патріотичний дух в її творчості.

Померла Леся Українка 1 серпня 1913 р. в місті Сурамі, в Грузії, звідки її тіло було перевезене до Києва і поховане на Байковому

кладовищі. Її смерть була тяжко сприйнята українськими патріотами, які своєю присутністю на її похоронах увіковічили ім'я української поетеси.

Досвітні огні

Дуже цікава з ідейної точки зору поезія Лесі Українки «Досвітні огні». В ній вона символізувала зірку, яка сяє серед темної ночі, підіймає зі сну і веде за собою на боротьбу з поневолювачами українського народу. Зірка є ніби тим огнем, що освітлює шлях до перемоги. В цій поезії символічний образ зорі втілюється в розгорнутій алегорії досвітніх огнів.

В першій частині поезії Леся Українка розкриває жахливу неволю нашого народу, який терпить незмірний гніт російської сваволі і мовчить, бо «всіх владарка ніч покрила». Правда, були одиниці, що хотіли повалити страшне самодержавство, але їх розгромлено і тоді ніч стає ще темнішою. Щоб схарактеризувати тяжкий гніт і неволю нашого народу, Леся Українка вживає в поезії таких термінів: «ніч темна», «чорні широкі крила», «вечірні огні», «владарка ніч», «покоритись темній силі», «темнота тяжка», «як в могилі» і т. п.

Все це гнітить Лесю Українку... гнітить до тієї міри, що вона не може спокійно пережити несправедливості і неволі, яка є спричинена московським самодержавством. Під гнітом переживань за долю українського народу Леся Українка пише:

Щасливий хто сни має милі!
Від мене сон милий тіка...
Навколо темнота тяжка,
Навколо все спить, як в могилі.

«Навколо все спить, як в могилі» є ніби докором українському народові, що так покірно тягне ярмо неволі.

В наслідок цих переживань і шукання справедливої розв'язки долі нашого народу, привиддя лихі гнітять душу поетеси, але вона немінна, немає сили повстати проти тяжкого гніту, але раптом:

Зненацька проміння ясне
Од сну пробудило мене, —
Досвітні огні засвітились!

Цим і починається друга частина поезії «Досвітні огні». Ясне проміння прояснило темряву ночі і пробудило з тяжкого сну людей до нових сил, праці і боротьби, а тому:

Досвітні огні, переможні, урочі
Прозріли темряву ночі,
Ще сонячні промені сплять, —
Досвітні огні вже горять,
То світять їх люди робочі.

Під цим Леся Українка розуміє ідейний огонь народу, який пробудився для дальшої боротьби зі своїми ворогами. Дуже цікавим явищем в цій поезії є ще емоційний настрій поетеси, яким вона звичайно хоче вплинути на читача. В першій частині, наприклад, «привиддя лихі» гнітять її душу, але в другій частині вони раптом зникають, освітлюються «досвітніми огнями», які показують шлях до більш позитивної розв'язки національного питання. Оскільки розв'язка, яка б вона не була позитивна, сама не прийде, її треба здобути, тому поетеса закликає:

Вставай, хто живий, в кого думка повсталала!
Година для праці настала!
Не бійтеся досвітньої мли, —
Досвітній огонь запали,
Коли ще зоря не заграла.

Отже, для того, щоб здобути волю, треба повстати, взятися за працю, не боячись «досвітньої мли» тобто поневолювачів. Навпаки, треба ту «досвітню млу» рознести, запаливши «досвітній огонь». Інакшими словами: треба в українського народу пробудити ідею визволення, яка була так довго приспана.

«Досвітні огні» Лесі Українки — це одна з поезій, яка свідчить про ідейний світогляд поетеси. В цю поезію вона вклала урочисті слова, якими закликала народ до боротьби за визволення, не дивлячись на те, що ще й «зоря не заграла».

Коли взяти під увагу те, що поезія була написана в роках, коли майже всюди в Європі почав розвиватися ліберальний рух, то і не дивно, що поетеса своїм палким словом закликала «робочий народ» вже нарешті засвітити огні волі і справедливості. Крім того Леся Українка уважала, що привілеї боротьби за волю і соціальну справедливість належать і українському народові нарівні з іншими поневоленими народами.

»І все таки до тебе думка лине«

І все-таки до тебе думка лине,
Мій занепащений, нещасний краю,
Як я тебе згадаю,
У грудях серце з туги, з жалю гине.

В цьому вірші, що був написаний в 1895 р., Леся Українка показує, яка незavidна доля впала на український народ під ярмом московського самодержавства. У вірші «І все-таки до тебе думка лине» віддзеркалюється любов поетеси до знедоленого народу, щирий патріотизм і зов до остаточного скинення московського ярма, бо, мовляв:

Сі очі бачили скрізь лихо і насилля,
А тяжчого від твого не видали,

Вони б над ним ридали,
Та сором сліз, що ллються від безсилля.

Так, «сором сліз», бо хіба хтось виборів колись державу, чи визволився в неволі, плачем. Плач — прикмета дитинства. Великі і мужні люди шукають більш позитивних, реальніших форм боротьби. Ворог не дивиться на сльози, бо він знає, що чим більше народ плаче тим легше тримати його в покорі. Ворог боїться, щоб поневолений народ не перестав плакати.

А народ таки плакав, і тяжко плакав:

О, сліз таких вже вилито чимало, —
Країна ціла може в них втопитись;
Доволі вже їм литись, —
Що сльози там, де навіть крови мало!

В цих останніх рядках якраз унааявнюється суть патріотизму і вояволиці Лесі Українки. Вона, хоч була хворою, вірить, що не сліз, а крови — ворожої крови потрібно, бо тільки в безкомпромісовій боротьбі можна здобути волю.

«Слово, чому ти не твердая криця . . .»

Перечитуючи цього вірша, складається враження, що перед тобою стоїть мужня, в повному здоров'ї людина . . . але в дійсності не так — хвора і слаба поетеса фізично, зате сильна і могутча духово з найгострішою «зброєю іскристою» — словом, яке можливо колись, в майбутніх поколіннях «в руках невідомих братів» стане «кращим мечем на катів».

Зацитований вище уривок цілком відкидає твердження московсько-комуністичних літераторів, що Леся Українка була соціалісткою в теперішньому розумінні цього слова. Леся Українка хоч і захоплювалася в той час марксизмом і перекладала дещо з творів Маркса, ніколи не пропонувала українському народові соціалістичної системи, не благословляла поневолення України новим імперіалізмом — червоною Москвою, а навпаки — закликала український народ боротися з будь-яким його поневолювачем. Для цього вона використовувала єдину її зброю — поетичне слово.

Леся Українка ніби знала, що хоч і впаде московський тиран у формі царату, то на його місце прийде новий, і, коли українці не виборють волі, то ще довго «невідомі брати» будуть боротися за волю України, але все ж прийде час коли:

Брязне клинок об залізо кайданів,
Піде луна по твердинях тиранів,
Стрінеться з брязкотом інших мечей,
З гуком нових, не тюремних речей.

Месники дужі приймуть мою зброю,
Кинуться з нею одважно до бою . . .

Зброє моя, послужи воякам
Краще, ніж служиш ти хворим рукам!

Слово Лесі Українки в цьому випадку є «зброєю іскристою», яка раніше чи пізніше підійме український народ на боротьбу проти свого поневолювача. Її поетичне слово — це надхнення визвольної боротьби в українські маси, які з тої чи іншої причини покірно хилили свою голову перед страшним ворогом ще й до цього часу.

Цінність і велич Лесі Українки полягає в тому, що, не маючи інших фізичних можливостей послужити своєму народові, вона бере своє могутнє поетичне слово, як ефективну зброю в боротьбі за його визволення.

»Коли втомлюся я життям щоденним«

Дуже цікава поезія «Коли втомлюся я життям щоденним» (написана 10 липня 1890 р.). В ній Леся Українка уявляла, що наша країна вільна. Забулося все лихоліття, неволю, визискування і війни з метою загарблення нових і нових країн Москвою.

Старий дідусь в колі своєї родини оповідає внукам про те, як колись наша країна була поневолена, і, які вони тепер щасливі — живуть вільно, в добробуті в своїй країні. Колись край наш не був таким — був він тюрмою, де наш рід жив в неволі, ворог використовував його як тільки міг, закував вільне слово в кайдани так, що народ не міг навіть правди висловити. Та, ворог на цьому не зупинився, він ішов війною на інші народи і підкорював їх:

Тоді війною звали братовбивство
Во ім'я правди, волі, віри, честі,
А кровопролиття звалось героїзмом;
Убожеством там звали смерть голодну,
Багатством — нагробовані маєтки,
Простотою — темноту без просвітню,
Ученістю — непевнеє блукання,
Бездушну помсту звано правосуддям,
А самоволу деспотичну — правом.

Висловлюючи свої думки в минулому часі, Леся Українка мала на увазі її й українського народу сучасність. Царська Росія завоюючи інші народи, посишала братів-ренегатів на їх підкорення і за це наділяла їх різними чинами, маєтками і привілеями. Війни ці завжди вела Росія під гаслом «во ім'я правди, волі, віри, честі». Не інші гасла вживаються і теперішнім московським мотлохом — червоною Москвою.

В поезії «Коли втомлюся я життям щоденним» яскраво віддзеркалюються турботи Лесі Українки за національне і соціальне поневолення нашого народу.

Не зважаючи на це, советсько-московські літературознавці безсоромно оскаржують українських літературознавців, що вони ніби перекидують дані про творчість і життя Лесі Українки. Найбіль-

шим парадоксом советських літературознавців є твердження, що нібито Леся Українка вже в той час була непримиренним ворогом «буржуазних націоналістів». Поскільки мені відомо, то такого терміну за життя Лесі Українки ще не існувало, а увели його нові червоні московські самодержавці, перетворили бувшу царську тюрму народів в нову, більш рафіновану.

В цій поезії Леся Українка викриває, навпаки, всю суть московського самодержавства, до якого б часу воно не належало, і мріє про Україну, про яку оповідає дідусь внукам.

Про Велета

Дехто уважає (О. І. Дей, «Сторінки з історії української фольклористики», стор. 156), що цю казку Леся Українка почула в Колодянському ще в дитинстві. В ній оповідалося про велетня, якого Бог приспав за якусь провину, але він колись прокинегься. В цьому велетні вона уособлювала долю українського народу, що за якусь провину зівстав приспаний Богом. Проте в казці вона висловлює надію, що наш народ, як той велетень, коли прийде відповідний час, встане зі сну і буде боротися за свої права.

Символізуючи велетня з українським народом, Леся Українка пише:

... сильний був колись
Не тілом лиш, а духом
всі людські пута й кайдани
зривав єдиним рухом.

Його збороти не могла
ніяка міць ворожа,
поки на нього не прийшла
таємна кара Божа.

Чим велет Бога прогнівив,
того Лаврін не відав.
Питала потім я й старих,
та жоден не повідав.

І дійсно: хто може сказати, чим український народ провинив перед Богом, що на нього впала така тяжка кара. Чому всяка боротьба нашого народу за волю закінчується невдачею, а ще гірше — побороюванням самих себе. Велети-борці за волю нашого народу знову засипають, як і Велет Лесі Українки:

Бо користали вороги
з його важкої млости,
безкарно точать з нього кров
і трощать білі кості.

Вже оснували тіло все

залізними дротами,
припалили до глибоких ран
неситими ротами.

Не раз до серця глибини
сягають хижі руки,
а велет спить камінним сном,
хоч терпить люті муки.

І хоч вороги послідню кров випивають з нашого народу, то Леся Українка вірить, що раніше чи пізніше, як той Велет, він устане:

... розправить руки грізні,
і вмить розірве на собі
усі дроти залізні.

Бояриня

Драматична поема «Бояриня» завжди була забороненою московською цензурою як націоналістична і не увійшла навіть в десяти-томне видання творів Лесі Українки, яке мало б бути повним.

Степан.

Нас доля так уже скарала тяжко,
що певно й Бог простить усі гріхи.
Хто кров із ран теряв, а ми із серця.

Хто засланий, в тюрму закутий був,
а ми несли кайдани невідомі.
Хто мав хвилини щастя в боротьбі,
а нас важка, страшна душила змора,
і нам не вділено було снаги
ту змору подолати...

Ось такими словами схарактеризував Степан, російський боярин українського походження, волю тих українців, що пішли на службу Москві. Степановому батькові надано боярські привілеї вже перед його смертю, але, не зважаючи на те, він ніколи не цурався ані козачих звичаїв, ані козацького вбрання. Степан, член молодшої генерації, хоч і не цурався свого роду, але все ж хотів вірно служити московському цареві. Коли Степан приїхав з Московщини в Україну, то значний козацький старшина Олекса Перебійний попросив московських бояр, щоб Степана «по давній приязні до його батька» погостити у власній хаті. Московські бояри, як тільки занюхали медок, то відразу роздобрилися (тут Леся Українка характеризує москалів, як п'яниць) і відпустили Степана до старшини Перебійного. В час гостини Степан наново знайомиться з дочкою Перебійного Оксаною, яку він колись знав ще малою дівчинкою.

Оксана подобалась Степанові. В час розмови вони пригадали свої молоді роки, і як бавилися колись разом. Не дивлячись на те,

що вже Москва міцно панувала в Україні, ані Оксана, ані її брат Іван не відцуралися свого народу і козацьких звичаїв.

Іван, брат Оксани, всією душею ненавидів москалів і московських бояр українського походження. Коли повернувся Іван додому, то застав там Степана і в хаті Перебійних відбувся такий діалог:

Перебійниха.

Ти б уперед хоч привітався з гостем!

Іван (сідаючи небало).

Ми вже віталися там коло церкви.

Перебійний.

Він буде мешкати в нас до від'їзду.

Іван (так само).

От як? Що-ж, добре... Слухай-но, Оксано, —
Ця страва вже простигла, принеси свіжої.

Оксана (уражена його небалим тоном).

Служебка зараз прийде,
то й накажи їй.

Іван.

Ба, яка ти горда! (До Степана).
У вас там на Москві либонь дівчата
так бришкати не сміють?

Степан.

Я московських дівчат не знаю.

Оксана.

Як-же се?

Степан.

Я власне
недавно на Москві. Поки ще батько
живі були, я в Києві, в науці,
при Академії здебільша пробував,
а вже як батько вмерли, я поїхав
до матері на поміч.

Перебійниха.

Чом ти ліпше
сюди не перевіз матусі?

Степан.

Трудно. Нема при чім нам жити на Україні.
Самі здорові знаєте, — садибу
сплюндровано було до цеглини
ще за Виговщини. Були ми зроду
не дуже так маєтні, а тоді
й ті невеликі добра утерали.

Поки чогось добувся на Москві,
мій батько тяжко бідував із нами,
На раді Переяславській мій батько
подавши слово за Москву, удержав
те слово вірне.

Іван.

Мав кому держати!
Лихий їх спокусив давати слово!

Перебійний.

Тоді ще, сину, на-двоє гадалось,
ніхто не знав, як справа обернеться . . .
а потім . . . присягу не кожен зрадить . . .

Іван.

Та певне! краще зрадити Вкраїну!

Степан (спалахнув, але стримався).

Не зраджував України мій батько!
Він її служив з-під царської руки
не гірш, ніж вороги його служили
з-під польської корони.

Іван.

Та звичайно,
однаково чиї лизати п'яти,
чи лядські, чи московські ! . .

Степан.

А багато
було таких, що самотійно стали?

Перебійний (до Івана).

Сутужна, сину мій, вкраїнська справа . . .
Старий Богдан уже-ж був не дурніший
від нас з тобою, а проте-ж і він
не вдержався при власній силі.

(Перебійника, нахилившись синові до вуха, шепче щось.
Той нетерпляче стріпує чубом).

Іван.

Батьку!
Що там замазувать? Кажімо правду!
Се річ не власна, се громадська справа!
Якби таких було між нами менше,
що, дома чесний статок протесавши,
понадились на соболі московські,
та руки простягали до тієї
»казни«, як кажуть москалі . . .

Ти-ж молодий, —
Чому-ж ти не підіймеш тої зброї,
що батькові з старечих рук упала?

На це відповідає Степан Іванові, що, мовляв, »ще змалку навчав мене з письма святого батько, то він мені казав на пам'ять вивчити про Каїна і Авеля«.

Степан вірить в те, що йому заповів батько і уважає, що зброєю нічого не здобудеш. Нею можна діткнути рідного брата, а це є проти закону Божого. Тими словами Леся Українка хоче звернути увагу на наївність і недозрілість українського козацтва і взагалі українського народу на справи визволення України, бо як даліше говорить Іван:

Се в Києві ченці
Навчають отакого!

В дійсності так і було: православна церква, щоб прислужитись цареві, стає скоро інструментом русифікації і поневолення України. Леся Українка в цьому, навіть і тепер, забороненому творі не боїться звернути на це увагу. В ньому вона хоче показати, що коли треба боротися за волю і незалежність країни, то не треба навіть звертати уваги на братів-яничарів, бо вони часто ще більше від ворога, щоб прислужитися йому, розпинають рідний край.

Аналізуючи лише кілька її творів з патріотичного огляду, бачимо, що в її творах, — майже всіх, — висловлена турбота за рідним краєм; в них вона закликає ще свідомих українців взятися за зброю і тільки нею здобувати волю Україні. Після Шевченка твори Лесі Українки є мабуть найбільш патріотичними, в них висловлено не тільки національне стремління українського народу, але і вказівки, як це стремління здобути.

ЖЕРТВУЙТЕ ЩЕДРО НА

ФОНД ОБОРОНИ УКРАЇНИ,

ВИЗВОЛЬНИЙ ФОНД ОУН

І ФОНД АБН!

Іван ВЕРГУН

ХАРАКТЕРИСТИКА КОЗАЦЬКОЇ УКРАЇНИ ТА ЇЇ ГЕТЬМАНІВ ФРАНЦУЗЬКИМИ ІСТОРИКАМИ І ДИПЛОМАТАМИ XVII, XVIII, XIX СТОЛ.

(Продовження, 2)

Найбільше читаною у Франції книжкою наприкінці XVIII стол. була 2-томова праця Жана-Бенуа Шерера п. з. «Анали Малоросії, або Історія запорізьких та українських козаків»^{19*}, яка була написана на підставі Київських джерел і праці князя Мишецького про запорожців (1747 р.), до яких він мав доступ завдяки гетьманові Кирилові Розумовському²¹.

В I-ім томі автор детально описує географію та історію України (звичаї, освіту, адміністрацію, релігію), в II-ім томі — гетьманів від Лянцкоронського до Апостола та їхні війни. При кінці в «Додатку» заподає документи переговорів, якими він користувався, коли писав свій трактат.

Шерер уточнює, що козаки, які вважали себе народом вільним і незалежним, походять від київських князів! Він змальовує їх, що були ліниві, схильні до пиятики, але *«на війні були хоробрими, слухняними й витривалими»* (т. I, стор. 12). *«Гостинність, — пише він, — є прийнятою звичкою у цілій Малоросії. Чужинець, який там подорожує, нічого не платить за нічліг і харчування»* (т. I, стор. 103). Запорізькі звички й закони Шерер утотожнює зі звичками і законами малтійських лицарів і французьких вільних стрільців**.

Повстання Хмельницького французький дипломат вважає визволенням України з-під польського протекторату. Програну під Берестечком пояснює полоном гетьмана та недогідним розположенням козацьких військ (мочари, болота), а підписання мілітарного союзу з Московщиною в Переяславі (1654 р.) — за обмеження самостійності України, тобто заборонаю для України підтримувати дипломатичні зносини з чужоземними державами. Помило тієї заборони, Хмельницький переговорював з королем, кримським ханом і римським імператором, який в 1656 році твердив, що, якщо впаде Польща, то пропаде теж Україна.

Про Хмельницького Шерер висловився, що *«він був найсправедливішим і найгіднішим із усіх гетьманів Малоросії; був розумним, обережним, розсудливим і при звичаєнім до втоми. Це була*

*) Ж. Б. Шерер: академік і дипломат, радник великого сенату в Страсбурзі, правничий дорадник імперської колегії справедливості в Петербурзі для справ Латвії, Естонії та Фінляндії.

**) Французькі вільні стрільці — це міліція, яка стріляла з луків. Була заснована в 1448 р. Карлом VII. В 1480 Людовік XI розв'язав її.

людина повновартісна та бездоганна, якої вимагали несприятливі обставини його нації» (том II, стор. 82).

За гетьманування Виговського, — пише Шерер, — козацька старшина не погодилася на польські пропозиції (15 точок Гадяцької угоди), бо підозрівала підступ з польської сторони, ніж добру волю та щирість. Обурюється теж Шерер проти Чарнецького, який зруйнував Бужин та Суботів (1664 р.), викидаючи з гробівця кості гетьмана Хмельницького та його сина Тиміша. Рівнож заподас документ угоди, підписаний Яном Казіміром і Юрасем Хмельницьким 18. 10. 1660 р. (т. II, документ К). Згадує про участь козаків (польські джерела промовчують) під Віднем: *«Собескі, польський король, з польською армією і з численними козаками-добровольцями пішов з поміччю імператорові Леопольдові, щоб, кінець-кінцем, розгромити турків під Віднем в 1683 році»* (т. II, стор. 153).

Відомості про Мазепу скупі, мабуть з браку відповідних джерел (пожежа Печерської бібліотеки в 1718 році), або з причин анатем на гетьмана. Все ж таки Полтавську програму мотивує тим, що Карло XII не перешкодив Меншикові захопити Батурин, де він міг знайти гармати, яких йому бракувало, та іншу зброю і мілітарний виряд (т. I, стор. 216). Крім того під час Полтавської баталії 8 липня 1709 р. (свідчення шведських старшин): 1) шведська піхота почала наступ тоді, коли кіннота ще не була приготованою; 2) шведи не знали розміщення ворожих позицій, тобто редут; 3) не було співдії армії як цілості, й тому москалі нищили окремі відділи шведської армії (випадок ген. Розена); 4) під час останньої атаки регіменти, помимо їхньої хоробрости, не билися суцільно, а розпорошено.

Біля Переволочної між Меншиковим і Левенгавптом був підписаний акт капітуляції (13. 7. 1709), в яким під 5-ою точкою сказано, що *«Запорізькі козаки та інші ребелянти, які знаходяться серед відділів Їх Шведської Величності, будуть видані окремо, без обмежень, в руки їхньої царської величності»* (документ J-H).

Про Полуботка пише, що він, будучи покликаний зі Савичем і Чорним до Петербургу Петром I, не побоявся вимагати привернення Україні вольностей, кінчаючи свою петицію такими словами: *«Я знаю, що мене чекає ув'язнення і кайдани в темній в'язниці, де мене заморять голодом по московському звичаю. Але це є мало-важним. Я обороняю свою батьківщину й добровільно вибираю найжорстокішу смерть, чим мав би ганебно придивлятися руїні моєї нації...»* (т. II, стор. 207).

Розуміється, що цар, ув'язнивши Полуботка та його товаришів, сконфіскував їхні маєтки. Він рівнож дав наказ заарештувати в Україні других старшин — Гречаного, Либницю, Манулевича — наставляючи на їх місця російських старшин Колошіна та Богданова. Але в наслідок опору в Україні, Катерина I, додержуючись заповіту свого чоловіка, випустила на волю Апостола, Савича, Щуровського, Лизогуба, реабілітувала Полуботка та померлих у

в'язниці козацьких послів, признаючи, що «ці козацькі послы, ув'язнені в Петербурзькій фортеці, померли з нудьги, холоду та інших нужд» (т. II, стор. 211). Вона також заборонила використовувати козаків до фізичних робіт при каналах, які за це звільнення платитимуть державі один рубель від особи. Лише по її смерті Петро II дозволив вибрати на гетьмана Данила Апостола (1. 10. 1727), зліквідував Малоросійську Колегію та за різні прогріхи, заслав кн. Меншикова в Сибір.

Дальше Шерер оприлюднює той факт, що Д. Апостол був похований (17. 1. 1734) у Сорочинській церкві, яку побудував ще за життя, київський митрополит Рафаїл Заборовський, якого пізніше цариця Анна заслала в Сибір на вимогу московського синоду. Анна рівнож заборонила вибір нового гетьмана та наставила «Правління гетьманського уряду» (3 українців, 3 москалів) під головуванням кн. Шаковського та Лисогуба.

Про гетьмана Кирила Розумовського (1750-1764) Шерер згадує побіжно наприкінці I-го тому свого трактату. Він пише, що Катерина II скасувала гетьманство тому, що Розумовський вагався яку позицію зайняти зі своїм Ізмаїльським полком — по стороні Петра III, чи Катерини II під час «палатної революції» (т. I, стор. 256). Це теж послужило претекстом Катерині зруйнувати Січ (1775), бо вона боялася козацького повстання. При тій нагоді Шерер зазначає, що на Січі кожного дня відправлялось Богослуження, на яким співало 30 хлопців-хористів під диригентурою священика. У той час Україна була культурнішою від Московії, бо «Росія завжди спроваджувала архієпископів з Малоросії; навіть катедри московського університету були обсажені образованими особами, які походили з київських шкіл» (т. I, стор. 325).

Наприкінці I-го тому, стор. 328, автор згадує, що вбивцю на Запоріжжю карали смертю, а проступок «проти натури» вважався за один із найбільших злочинів.

Після невдалої війни з Росією, Наполеон, заінтригований козаками, доручив ерудитові Лезюр-ові написати «Історію козаків»¹⁰. У цій праці, базованій на 60 різномірних авторах, Лезюр (скрупульяно розповів про подвиги наших козаків, виводячи їх від скитів, бо «їхні королі (скитів, — І.В.) були вибрані на зразок козацьких гетьманів» (т. I, стор. 22)*.

Описуючи військове вирядження й одяг запорожців, Лезюр додає: «вони мали поголені голови, за виїнятком жмутка волосся, яке спадало на їхнє чоло» (т. I, стор. 291). «Плюндруючі, жорстокі, поривчасті в наскоках, вони вдома додержувались правил, були великодушні й гостинні. Двері їхніх куренів (в оригіналі землянок — І.В.) ніколи не замикались: подорожуючий міг туди зайти і взяти що потребував» (т. I, стор. 293).

* Шарль-Люї де Лезюр (1770-1849): французький історик. Між 1818 і 1861 рр. появлявся історичний річник п. з. «Л'янжуєр історік», якого він був основником. До написання «Історії козаків» користувався документаціями у французькій, англійській, голландській, російській і польській мовах.

Замітка: Перегляд цілої французької історіографії заподано в хронографічному порядку.

Після Зборівської битви, коли Хмельницький мав просити короля Яна Казіміра вибачення, автор «Історії козаків» змальовує його так: *«Сльози, які потекли по обличчю, не були ознакою щирого покаяння, але ображеної амбіції; і куртизани подивлялися з марним задоволенням цю пишну церемонію, в якій монарх, змушений простити, виглядав менш велично, ніж звільнений козак»* (т. I, стор. 352).

Щодо Переяславської угоди, то Лезюр думає, що ця *«угода, користі якої були менш-більш для обидвох сторін, гарантувала б вічний мир, але вона, можливо, не підходила для непокірного козацького народу, ані духовости московського уряду; вона була для одного й другого джерелом непорозумінь та війни»* (т. I, стор. 400).

На початку II-го тому Лезюр описує Руїну. Базуючись на Гадяцькій умові, він підкреслює, що Україна мала право мати 60.000 реєстрових козаків, бити власну монету і *«можливість під час війни приєднатися до поляків, або зберігати нейтральність: гарантовані умовини 100-ма закладниками, які дійсно запевняли Україні повну незалежність»* (т. II, стор. 12).

Його опінія про Дорошенка була негативною тому, що він заключував зі всіма ворогами України союз. *«На кінець зненавиджений всіма, переслідуваний і обложений у Чигирині, був змушений скапітулювати»* (т. II, стор. 29). Про Самойловича навпаки: *«Самойлович був, без сумніву, один з найбільш визначних людей, що їх козаки мали у проводі. Відданий інтересам Росії, з якою він зірвав у тяжких обставинах, він притягнув до своєї партії всіх з другої сторони Дніпра»* (т. II, стор. 66).

Мазепі й Карлові XII присвячує цей ерудит розділ V і VI, всього 49 сторінок (68-117 стор.). Про Мазепу, кошового Гордієнка і його козаків висловлюється (правдоподібно на підставі ворожої історіографії), негативно й погіршливо. Тільки під кінець (стор. 116) віддає гетьманові належний довг, описуючи симпатію Карла XII до Мазепи в Бендерах: *«Він (Карло XII — І.В.) прихильно відносився до Мазепи, який зберіг, по мимо похилої старости, проникливі очі, здорову й культивовану духовість, блискучу розмову, яку він звичайно прсвадив з ним (Карлом — І.В.) по-латині»*.

Згадуючи про реформи Петра I по Полтавській битві, вважає, що *«Україна була ще свого роду князівством, маючи специфічний уряд, якої незалежність обмежувалася приховано й обережно, щоб не тривожити завжди неспокійну й обороняючу свої права расу»* (т. II, стор. 144). Тоді то російські генерали стаціонували зі солдатами в Україні, але не могли діяти без згоди гетьмана! А про Скоропадського пише (т. II, стор. 149): *«Він виконував зручно тяжку кар'єру, борючись проти впливів фаворита (Меншикова — І.В.). Але не зміг протиставитися плянам монарха; змираючи бачив свою націю вже приборканою»*.

Користуючись писанням Кастери й Майнштайна, які прославляли Петра I і Катерину II, він змальовує портрет гетьмана Ки-

рила Розумовського неправдивими барвами, тенденційно: «Його скромне походження, неповна освіта, його характер примітивний і непристойний, що, в протилежності, може видаватись ще більше дивним, що цей неосвічений козацький вождь був іменований на чолі Петербурзької академії»... (т. II, стор. 182, 183).

Лезюр, порівнюючи козацьку націю з московською, ставить крапку над «і»: «Їхні хати (українські — І.В.) малі, але чистіші від російських. Провідавши їхні кімнати, які завжди миті, білені, або шуровані від долівки до стелі, і їхні меблі, блискучі від чистоти, подорожник має враження, що оглядає малу, під стріхою, шведську хатку, або голландську. Благородніші, щиріші, чемніші, гостинніші, помисловіші від росіян, вони засвідчують наочним прикладом про вищість, яку громадська свобода дає людям над тими, що народились в рабстві... Жінки вищого роду чимраз більше вбираються після французької моди». І додає: «По всій Україні подорожник може звірити з упевненістю свій скарб господареві, а більшість селян не вживають там ні ключів, ані замків» (т. II, стор. 254, 255, 259).

Часто авторова оцінка козаків, залежно від джерел, є протилежною і мінливою. Все ж таки, хоч не відрізняє українських козаків від донських, признає, що «козаки (українські — І.В.), захоплені незалежністю, якою вони ніколи не користувалися, творять ще, в наслідок їхньої федеративної, мілітарної і цивільної конституції, відмінну клясу від російської нації» (т. II, стор. 308).

Але при кінці II-го тому, сторінка 317, Лезюр підсумовує: «Існування тої республіки (козацької — І.В.) в нутрі імперії являється політичною аномалією... І вкінці їхня країна, яку вони вважають завжди переходною, представляється перед нашими очима як простірний табір, положений на границі Європи».

Кому не відома сентенція Вольтера*, що «Україна завжди прагнула бути незалежною», запозичена з його історичного трактату про «Карла XII, шведського короля»?³⁰.

У цій праці він присвячує гетьманові Мазепі й Україні лише п'ять сторінок (124-128), характеризуючи їх ляконічно, але об'єктивно. Не дивно, бо ці відомості черпав від короля Станислава Лещинського, генерала Понятовського, генерала й радника Людовіка XV Григора Орлика та французького амбасадора в Константинополі графа Дезаллерс-а (бібл. 21, стор. 187).

Україну Вольтер утотожнює з «країною козаків, положеною між Малою Татарією, Польщею і Московією» (стор. 124). Мазепу титулує, описуючи побут шведів на Україні, козацьким князем: «Сам Мазепа, цей козацький принц, їх (шведів — І.В.) прохарчо-

*) Вольтер (1694-1778) це псевдонім. Фактично він звався Франсуа-Марі АРУЕТ, відомий французький письменник і філософ. Перше видання «Історії Карла XII» появилось в 1731 р., друге — в 1748, а третє, яким ми користувались, аж в 1853 році. вував, і без його помочі армія вигинула б із голоду та холоду» (стор. 132). «Спочатку українці мали привілей вибирати принца під назвою генерала. Але скоро їм це право відібрано й їхній гене-

рал був іменований московським двором» (стор. 125), — мотивує Вольтер прагнення українців відзискати самостійність!

Збуваючи мовчанкою легендарні пригоди Мазепи, Вольтер підкреслює, що *«Козаки поважали його задля бистроти його розуму. Ця повага, яка збільшувалась з кожним днем, примусила царя іменувати його князем України. Але при наближенні шведської армії, він рішився бути незалежним і створити могутнє королівство України з решток російської імперії. Це була людина працююча й підприємлива помію похилого віку. Тому він нав'язав таємно контакт зі шведським королем, щоб приспішити упадок царя»* (стор. 126).

Трохи даліше Вольтер твердить, що під час одного бенкету в Москві Петро I піддав думку Мазепі приборкати козаків, щоб вони були більше слухняними. Мазепа відповів, що на перешкоді цього діла стоїть ситуація в Україні та специфічний дух нації. Тоді цар назвав його зрадником і страшив палем...

Отож, Мазепа з 6 тис. козаків злучився з Карлом XII, *«підбадьорюючи короля через вивіди в цій незнайній країні та приятнею всіх козаків, які, ненавидячи росіян, прибували загонами до табору й забезпечували його харчами»* (стор. 128).

Академік Анатоль Леруа-Больє* в *«Імперії царів і росіян»* згадує теж про інші раси і національності, між якими фігурують теж українці⁹. Хоч він їх чітко відрізняє від росіян, все таки в багатьох випадках, порівнюючи їх з провансальцями, приходять до висновку, що великороси й малороси є той же самий нарід. Зілюструймо ці його контрадикції конкретними прикладами.

Правильно пан професор окреслює творення московської нації в наслідок перемішання слов'янських, фінських і монгольсько-татарських народів. Також є тої думки, що в Росії існує, крім рас, *«найбільша гомогенна і компактна нація на світі»*. А даліше, себе самого заперечуючи, твердить, що там існують *«два ідіоми»* великоросів і малоросів, які є відмінними й неподібними до себе. *«Вони представляють в Росії вікову протилежність між північчю і півднем. Перші мають головний центр у Москві, другі в Києві. Природа сприяла першим (москалям — І.В.), а щодо других (українців — І.В.) то їхня експансія була припинена різними наїздами»* ... (стор. 257).

Теж під оглядом фізичним і ментальним відрізняє він ці два народи. Росіяни мають приплескане обличчя, малі очі, вистаючі скроні. Вони є гордими й індивідуалістами... *«Цей нарід, абсорбуючи інші народи, асимілюючи їх морально й матеріально, нічого не видав зі себе»* (стор. 282). І навпаки: *«чистіші (українці, — І.В.) расово від їхніх великоруських братів, більше наближені до Заходу, вони мають чистішу кров, лагідніше підсоння й менше жорстоку історію... Вони мають гарніше обличчя, є вищими, житте-*

*) Анатоль Леруа-Больє (1842-1912): письменник, академік і професор у Високій школі політичних наук. Після довгого побуту в Росії, написав цікавий історичний трактат *«Імперія царів і росіяни»* (гл. Ля Гран Енциклопеді, т. 22).

радісними, веселішими, одночасно більше непосидючими й апатичними. Малороси і білороси є поважнішими від великоросів; вони мають духовість менше позитивну, більше сантиментальну, мрійливу й поетичну» (стор. 282).

Крім того, зазначає, що росіяни прив'язані до колективного господарства, яке є чужим для русинів. «У них (українців — І.В.) людина є далеко більше незалежною, родина менше скупченою, хати різноманітні». При тому ставить крапку над «і», кажучи, що «запорозькі козаки пов'язані з Малоросією, відіграли важливу роль в Україні й південних степах, й яких ім'я залишилось в Росії життєвим синонімом вольности й незалежности» (стор. 283). Більше того, кавказькі козаки це — малоросіяни. Всіх малоросіян, або русинів, начислюється 17 мільйонів з Галичиною і Закарпаттям включно. Назва рутенець, руснак, русин означає ту саму національність... Але «в Росії, немає ніякого сумніву, малорос є також росіянином так само, як великорос. Навіть Шевченко думав встановити в Малій Росії незалежну націю. Подібні його мрії не знайшли ніякого відгону серед малорусинів»... (стор. 284). Ось такі псевдо-докази, повні протиріч і суб'єктивності «вченого» Леруа-Больє!

Для написання розвідки «Мазепа (легенда й історія)»²⁹ Євген Мелькійор де Воґуе* користав з порад, як сам до цього признається, Костомарова, Соловєва й Бантиш-Каменського. Рівнож базувався на працях своїх земляків, а між ними Вольтера, в якого запозичив легендарні пригоди Мазепи. Збуваючи їх мовчанкою, скажемо, що автор «Мазепи» заподає протилежні оцінці гетьмана Костомаровим і Соловйовим.

Пригадавши коротко тих, які прославляли Мазепу (малярі, поети) Воґуе підсумовує «Від 50 років не має школяра, який не знав би його. Мазепа сам персоніфікує всю велику країну, Україну, весь історичний народ, козацький народ... О, так! Україна, край Мазепи, де козаки мчали степом, верхи на диких конях» (стор. 321).

«Походження, якого початок треба шукати в глибині віків, малорос замешкує цей край; цей слов'янський рід відрізняється від великороса мовою і чіткими етнографічними позначками» — в такий спосіб Воґуе схарактеризував український народ (стор. 333). А відносно запорожців, яких описує устрій і звичаї (теж негативні) зазначає, що «їхнім ідеалом була свобода, яка ототожнювалась з правами, якими інші не користались» (стор. 335).

Аналізуючи Переяславську угоду, в наслідок якої селяни усядикували інших панів, Воґуе переконаний, що в цій складній ситуації Мазепа добре вив'язавсь, завдяки своїм розсудковій і спритності. Він був «освіченим, красномовним, передбачливим; розмовляв по-російськи, по-польськи й по-латині. Ці якості відповідали

*) Євжен-Мелькійор де Воґуе (1848-1910): дипломат і академік, гл. «Діксіонер Енциклопедік Кіє», 1970.

становищу генерального писаря (при гетьманові Самойловичеві — І.В.), яке відповідало, на нашу думку, дипломатичній канцелярії гетьмана. Будучи в Московії, він простудіював терен і впливи та втербов собі політичний плян, якому залишивсь вірним 30 років» (стор. 337)**.

Пригадуючи заслання у Сибір Многогрішного і Самойловича, автор «Мазепи» стверджує, що «поширення московської домінації в Україні, вступ до якої дав її Богдан Хмельницький, було до такої міри, що імперські кігті здавлювали кожного дня козацьку країну все більше і більше» (стор. 338). «У подібній ситуації був вибраний Іван Степанович гетьманом, дня 25 липня 1687 р., завдячуючи цей вибір московському бояринові (Голіцинові — І.В.), даючи йому в винагороду 10.000 рублів» (стор. 339).

Мазепа хоч фаворизував козацьку аристократію, все таки не дозволяв їй утискати селян. Також позірно дотримувався угоди, яка його в'язала з царем і Москвою. Був рівнож вродженим пляновим дипломатом і не піддавався ілюзіям. Отож, видвигаючи хитрість і підступ москалів, авторові симпатії схиляються в сторону Мазепи.

Цитуючи деякі уривки з поеми Пушкіна («Полтава») про любов Мазепи до своєї похресниці Мотрі, Воґуе його корегує: «Згідно з переказами гетьман пошанував втішку й повернув її до батька». З тих та інших причин Воґуе слушно називає його «українським Соломоном».

«Мрією гетьмана була самостійна Україна, необмежена влада суверена, можливо корона. Він очікував лише відповідної нагоди, щоби «зрадити», так твердили його вороги» — з притиском ставить акцент академік Воґуе (стор. 347). «Це — старшини, які намовляли гетьмана (на нараді) приєднатися до Карла XII... І Мазепа перейшов Десну, їдучи прямо до шведського табору. В цей день маловідома й чарівна річка, яка спить у чернігівських лісах, під очеретами й водними лілеями, мала право назватись Рубіконом» (стор. 348).

І як не дивно, мабуть, щоби приподобатись московським властью їмущим, Воґуе суб'єктивно оцінює Мазепу й Карла XII, голосячи пеани Петрові І: «Не вимагайте суду історії над тою надзвичайною людиною (мова про Мазепу — І.В.): нарід його ненавидить, жінки його любили, церква його проклинає, поети йому прощають; хіба що розсудок цього світу не зміниться багато, я дуже побоююсь, щоби жінки й поети не мали завжди останнє слово (тобто вони мають рацію, — І.В.)» — так закінчує свою розвідку про Мазепу французький академік*.

«Польські автори познайомили (запізнали) Західню Європу з буттям і назвою козаків» — таким вступом починає свою працю про «Українських козаків та їхніх отаманів»¹³ Проспер Меріме**.

**) Помилка! Фактично Мазепа співпрацював з Петром I 22 роки!

*) ... je crains bien que les femmes et les poètes n'aient toujours le dernier mot.

**) Проспер Меріме (1803-1870) письменник і академік. Крім власних романів, займався перекладами російських письменників, теж українських! Був заприязнений з Наполеоном III та імператрицею Євгенією.

Козаків називає сторожами східних християн проти мусулман, звички козаків ототожнює з українськими, підкреслюючи, що на Запоріжжю всі були рівними, але важливіші справи рішались більшістю голосів. Київ уважали святим містом, не визнавали в своїй *«малій республіці ніякої чужої влади. Але захоплені своєю свободою, вважали її правом для кожного користуватись своїми прикхами...»* (21 червня, стор. 673).

Хмельницького змальовує як людину вчену, який володів польською, російською, турецькою і латинською мовами. Крім того, був амбітний, відважний, зрівноважений, гнучкий і хитрий. *«Це що людська рука побудувала, теж рука може зруйнувати»* — відповідав Хмельницький польському генералові, який показував йому укріплення цитаделі***. Під час війни *«він, правду кажучи, мав лише одну ціль: створити незалежну державу, якої він був би головою. Це була «беллюм сцитіко-козакум»* (22.6., стор. 678).

Між іншим, автор відмічає, що Хмельницький, під кінець свого життя, побачив негативні результати Переяславської угоди для України. *«Не менше пожадливі (від поляків — І.В.), але далеко більше дипломатичні, хитріші й впертіші, росіяни були панами чимраз більше вимагаючими, й здобич, яку вони спіймали раз, не висмикалась з-під їхнього ґніту»*. *«Він (Хмельницький — І.В.) помер, між іншим, в повному розквіті інтелекту, люблений і поважаний своїми підданими»* (23. 6., стор. 678).

Описуючи Руїну (Юр. Хмельницький, Дорошенко, Сірко), стверджує, що козаки приєднувались раз до поляків, другий раз до турків і татар, третій раз до москалів. Але Мазепа мав за пункт амбіції *«відвоювати незалежність нації»*. Він вірив, що з допомогою Карла XII, зможе відзискати державну незалежність, про яку мріяв Хмельницький й частинно, майже, її виборів (23. 6., стор. 682). Але найліпші старшини його залишили, прилучились тільки запорожці. По програній під Полтавою російська церква, *«якої папою був імператор»* врочисто викляла Мазепу та Юрася Хмельницького. *«Розгромлення українських козаків фатально відбилась на Польщі, і навпаки, поневолення Польщі не прискорило втрати їхньої незалежності»* — цілком правильно робить висновок Меріме!

Друга праця П. Меріме *«Козаки в минувшині»* є написана в 2-ох частинах: 1-ша частина присвячена Богданові Хмельницькому, друга Стенці Разінові (74 стор. 295-369). Пишучи працю про Б. Хмельницького, яка являється свого роду монографією, користувався він писанням Костомарова, польськими й руськими хроніками та французькими джерелами.

Хмельницького зображує, як *«вибраного вождя малої нації, яка оточена могутніми сусідами, й який він присвятив своє життя, щоби вибороти її самостійність. Здібний розсварити своїх ворогів, як теж втримати згоду серед нездисциплінованих груп, якими він*

***) Ce que la main de l'homme a élevé, la main de l'homme peut l'abattre.

командував, завзятий лицар, дипломат великих помислів, обережний серед успіхів, постійно зрівноважений після невдач, але Хмельницькому бракувало, щоби тішився європейською репутацією, народу менше жорстокого й, можливо, теж імені менше тяжкого до вимовлення» (стор. 1, бібл. 14).

Зайвим є на цьому місці перечислювати подвиги Хмельницького. Скажімо тільки, що «в 1632 р. він був виделегований запорожцями й руським народом до сойму, а в 1635 р., воюючи проти москвинів, дістав у нагороду від короля шаблю» (стор. 5). Після перемоги під Корсунем Меріме вважав його справжнім вождем, висловлюючись так: «у дійсності він був вождем, визнаним не лише козаками, але цілим руським народом, який був захоплений його славою й успіхами» (стор. 51).

Цікавим буде теж навести авторове твердження, що воєвода Кисіль писав у Москву, що революта русинів може поширитись у Московію та що в інтересі царя є придушити повстання в Україні. Друга сентенція є цікавою тим, що Хмельницький хотів полегшити долю селян, переводячи їх поступово в козацтво (у Костомарова навпаки — І.В.). Також у його замірах не було знищити Польщу, бо носивсь з думкою запевнити Україні самостійність під захистом потуги, тоді ще великої в Європі» (стор. 85).

Щодо козацької старшини то Меріме розмальовує її чорними барвами: «Підхмелені вином, козацькі старшини робили від'ємне враження на чужоземних міністрів своєю неотесаністю і дикими звичками, ставлячи послів у делікатне положення». Бо «міністри чужих потуг, які були вислані на переговори до Хмельницького, трактували його як самостійного князя» (стор. 97).

Варто теж звернути увагу на цікаву розмову, яку автор видвигає, між Хмельницьким і воєводою Кисілем, висланником Яна Казіміра, під час якої Хмельницькому приписує якості реалістичного дипломата. Ось, відповідь Хмельницького: «Ніхто, твердить він, не може виминути своєї судьби. Наша полягає в уживанні шаблі так довго, як ми хотітимемо бути вільними, бо краще вмерти, ніж жити невільником. Я знаю, що щастя є мінливим, але справедливість кінцево тріумфує. Ми любимо й поважаємо нашого суверена короля, але ненавидимо смертельно панів і вельмож» (стор. 100).

В місяці квітні 1651 р. папський нунцій привіз королеві до Любліна посвячений меч, щоби захищав католицьку віру. Також Хмельницький дістав шаблю посвячену на гробі Христа в Єрусалимі від архієпископа Корінту.

Хоч козаки не долюблювали селян, все таки селяни хоробро бились під Берестечком. Останній з них, якого за хоробрість хотів помилувати король, вигукнув до його посланця: «Я хочу вмерти, як правдивий козак!» (стор. 191).

За польськими хроніками Меріме переповідає, що Хмельницького, під час підписування угоди в Білій Церкві, хотів отруїти

польський генерал. Але після підписання цієї угоди (юрба й селяни кричали «зрада») Хмельницький *знову стався признаним паном України, якого всі шанували*» (стор. 223).

Наказ Хмельницького, щоб селяни вертались до своїх панів — розуміється, полегшуючи їхнє становище — на думку Меріме, ослабило Україну, спричиняючи постійні розрухи.

Під час нарад у Москві відносно справи України, зібрані апробували оплесками пропозицію царя анексувати до Росії Україну, як провінцію (стор. 263).

Наголошує автор теж непорозуміння між Хмельницьким і москалями та союз між ним і шведським королем Карлом Густавом... На лист польської королеви Марії-Люїзи де Гонзак Хмельницький відповів Любомирському: *«Я є згідний заключити мир, наскільки король і республіка визнають незалежність України, як король Еспанії признав Голляндії»* (стор. 279). *«Я є згідний повірити — додає від себе Меріме — що Хмельницький був щирим, коли він пропонував Польщі мир. Його гордість, заспокоєна приниженням колишніх володарів, змінилась у відрух великодушності, яка не була чужою його характерові»* (стор. 279).

Згадує ще Меріме про польсько-українську угоду (червень 1657), на підставі якої Польща визнала незалежність України з умовою, що Україна зірве союз зі Швецією і Семигородом. Посередником тих переговорів був амбасадор Бенъовський! (стор. 284).

Про заслуги І. Виговського висловився сам Хмельницький: *«Він є від 10 літ зі мною — сказав він старшині, — він орієнтується у всій політиці й зможе бути корисним для армії. Я бажав би, щоби він був моїм наступником»* (стор. 290).

Меріме рівнож підкреслює, що Хмельницький умів підбирати таких союзників — розуміється крім Москви — які не схильні були його доминувати. *«Він зумів, на протязі десять літ, вдержати Україну від чужого поневолення. Він зміг би, можливо, закріпити державність, наколи б прийшов до влади молодшим, або передав владу здібному провідникові, яким був сам»* (стор. 293). І виправдуючи Хмельницького, кінцево заключає: *«На жаль, він зустрічався тільки з мінливими й поверховими принципами, які в ньому добавчували ворохобника, але який міг бути їм корисним. Помимо того, що він ставивсь до Польщі прихильно, яка два рази знаходилась під його ногами, Хмельницький завдав їй смертельного удару, відбираючи від неї Україну й впроваджуючи, так би мовити, москалів у секретні й слабості республіки. В однім дні злости, він приготував їй розбір»* (стор. 294). А ми, корегуючи академіка, додали б: без самостійності України не може бути мови про незалежну Польщу! Історичні факти з минувшини цю тезу вповні підтверджують!

(Закінчення буде)

ТВОРЧИСТЬ ЗАКОРДОННИХ АВТОРІВ

Ганна ЧЕРІНЬ

УКРАЇНСЬКА КРОВ

(Оповідання)

(Продовження, 3)

Один по однім сиві сенатори забирали слово за і проти урядової політики у В'єтнамі. Хто був за війну — ставав у табір «яструбів», а хто проти — брав гілку оливки й махав голубиними крильцями. Більшість, хоч і знали економічні причини, що викликали цю війну й участь у ній Америки, але одверто в цім не признавалися й заявляли, в тих чи інших словах, те саме:

— Це помилка, але ми там — і не можемо вийти, бо це означало б зламати своє слово, заплямити честь американського прапора.

— Втікати не годиться, — згоджувався з ним інший сивоголовий мудрець, — але можна послабити наші дії, менше тратити зброї й крові.

— Що!? — заgrimів сенатор Південної Кароліни, Стром Турмонд, такий же бомбастичний, як його ім'я. — Треба якраз підсипати порошу. Треба так воювати, щоб виграти.

— Ну, та як там воювати, коли південнов'єтнамський уряд не має престижу! Той задерикуватий пілотик, прем'єр Кі, тільки й робить, що паради влаштовує та бенкетує з сусідами.

— Ну, шукає союзників, і це добре. Скрізь за чаркою легше домоворитись — отож, треба бенкетувати і в Тайвані, і в Індонезії. Це — дипломатія.

— Забагато тієї дипломатії, краще б часом на фронт навідався. А наші хлопці також: на фронт, як браві солдати, не йдуть, а тиняються по Сайгоні та курять опію. А чарівні азійські красуні на них успішно полюють. Побачите, що попривозять із собою косококих жінок і купу дітей; на це вони великі мисткині, того ж то в них таке перенаселення.

— Панове, панове, ми відійшли від теми, — стукнув голова зборів молотком по столі. — Справа в тім, що армія наша страждає від браку аmunіції, медикаментів та радіоапаратури. Ви знаєте, як це потрібно в джунглях. В'єтнамці вміло маскуються: насадить купу листя на танк або на кулемет — і повзе. Дивишся в сутінках — і не знаєш, чи справді куці повзуть, чи тільки так здається. Поки протреш очі — з куща вже сипляться кулі. А все через те, що зіпсувались радіоапарати, й розвідники вчасно не повідомили. І так загинуло наших вісім хлопців, що навіть і не воювали, а тільки підбирали пораних союзників...

— А що робить державний секретар Раск? Що він собі думає? Чому не оголошує війни?

— Про це вже всім натрубив повні вуха Шлесінгер. А Раск сидить як Будда, й посміхається...

— Йому не так уже й смішно. Онде його дочка з негром крутить! Кажуть, до одруження доходить!

— Та не такий уже він і негр. Має чорну кров, але має й білу. Має таке ж право називатися білим, як і негром. А до того ж, хто кричить про інтеграцію, мусить ділом довести свою щирість — і добре, коли хоч один член уряду на таке піде.

— Ну, як хоче, але з В'єтнамом також треба щось зробити: або війна — або додому.

— Добре, але ми за нього цю справу вирішувати не будемо. Президент Джонсон також хоробриться, шаблею брязкає — то що ми проти них будемо виступати?

— Мітинг закінчуємо, — глянувши на годинник, оголосив голова засідання.

12. Портрет Шевченка

З Діяною справи йшли — ліпше не могло бути. Повправлявши лекцій із десять у розмовах, вони за один раз переглянули всю абетку. За одну годину Діяна вже могла читати, ба, навіть писати всі слова, що їх знала на слух. Повна дитячого захвату, вона старанно виводила на папері: «Баба», «Мама», «Тато»... Зі своєї власної ініціативи написала своє ім'я (правда, з помилкою: «Деана»). А далі написала й ім'я своєї матері, що, як виявилось, чомусь було «Оля» (Діяна написала «Ола», бо так вона й вимовляла...).

Почали читати першу книжку — дитячий буквар із малюнками. В текстах було багато звуконаслідування, різних «Гоп-гоп», «Чуки-чуки», «Скік-скік», голосів різних тварин... Борис боявся, що Діяна образиться за цю інфантильність і скаже: «Я ж не бейбі». Але, де там: це все їй дуже подобалось! Вона входила в транс і дуже легко запам'ятовувала всі ці дурнички, мабуть тому, що це було не конче потрібне.

Читали знайомі Борисові з дитячих літ рядки:

Ой гоп, чуки-чук,
Наловила доня щук!

Так співала колись Борисові мама, гуцаючи його на коліні. Тільки замість «наловила доня» мама співала «Наловиз синочок». Діяна довго не могла зрозуміти, в чім тут сенс, а Борис не міг їй пояснити, бо сенсу й сам не бачив. Так-сяк переклав, зауваживши, що шука тут припливла для рими. Діяна попросила почекати хвилину, вийшла в іншу кімнату й була там хвилин із десять, а тоді з тріумфом прочитала переклад:

Hoopla, hoopla, hoopla-hike!
Our dear daughter's caught a pike!

— Чи так? — примильно дивлячись йому в очі, запитала свого вчителя.

— Точнісінько! Ви маєте хист перекладача. І поета. Стривайте, ви напевно пишете вірші?

— Часом, коли мені сумно. Але вони не дуже добрі.

— Колись мені прочитаєте, добре?

— Може...

— Нам дуже потрібні перекладачі, щоб американці могли знайомитись із українською літературою. Не знаю ще вашого хисту, але колись, коли ви вже добре знатимете українську мову, може спробуєте?

— Може, — так само непевно промовила Діяна. — Але тепер повернімось до щуки.

— Про щуку скінчено. Тепер будемо читати про жабу.

Історія з жабою була патетична, приблизно такого змісту: Брат і сестричка пішли по рибу. А по дорозі вони побачили вужа, що повз у траві й тримав у роті жабу, так, що від неї тільки лапку було видно (тут же і красномовний малюнок). Діти, перелякавшись чи то вужа, чи жаби, чи то їх обох, зчинили крик. А з того переляку вийшло добре діло, бо вуж перестрашився та й упустив жабу. »Тепер жаба вже буде жити«, — казала книжка. І це речення стало для Діяни й Бориса тільки їм двом зрозумілим прислів'ям: що б то не сталось, коли б справа хоч трохи йшла на краще. Вони говорили: »Тепер жаба вже буде жити!«

Минуло ще кілька місяців і Діяна вже вільно читала й непогано писала. Борис таки запровадив її до маминої кляси. Діяна платила два доляри на місяць, як і всі свідомі українські батьки; директор з ентузіазмом дав дозвіл і подав допис до місцевого ілюстрованого журналу »Трибуна« про те, як слава нашої школи українознавства докотилася аж до славного на всю Америку університету, бо одна студентка вже вступила до першої кляси та обіцяла заангажувати ще більше студентів. А до учнів директор виголосив таку промову:

»Дорогі діти-студенти першої кляси! Ви маєте велику честь привітати в своїх рядах визначну студентку, кандидатку в лавреати Нобля, панну Діяну Сміт, що ласкаво погодилась студіювати найгарнішу в світі мову разом із вами. Вона тому студіює українську мову, що вважає її найгарнішою у світі. Отож, якщо вона так уважає, то ви повинні вважати ще більше. А головне, ви повинні вважати, щоб панна Сміт, яка не є україною, не перегнала вас, українців в науці. Бо якби так сталося, то виявилось б, що вона краща українка, ніж ви. А це для неї була б велика честь, а для вас великий сором. Отож, я не буду тратити дорогоцінного часу на розмови, бо я не знаю, як ви, а панна Сміт хоче вчитися. Беріться до науки, бо буде вам біда!«

В класі запанувала небувала тиша. Надії Михайлівні вже не доводилось щоп'ять хвилини казати »Діти, тихо«, бо присутність Діяни була покищо дуже помічна. Діти вчилися пильно, навіть домашні задачі готували старанно, але косо поглядали на Діяну й потайки бажали їй якоїсь невеликої біди, щоб перешкодила їй ходити до їхньої школи. Але Діяна приходила щосуботи.

Потроху діти до неї звикли й перестали від неї бокувати. Діяна весь час запитувала, як вимовляти те чи інше слово, показуючи, що вони таки сильніші в українській мові, ніж вона. На перервах вона, разом із дітьми, ходила колом і виспівувала гагілки. Збоку це виглядало зовсім нормально — ніби вихователька із своїми дітьми. А може так воно й було? Вона виховувала їх, а вони — її.

Проте, Діяні важко було розмовляти українською мовою.

Одного разу Борис приніс »Кобзаря«. Діяна розкрила книгу й пильно задивилась на портрет молодого Шевченка.

— Це лице мені дуже знайоме. Хто це?

— Це — Тарас Шевченко, наш Бернс, Шекспір і Вашингтон в одній особі. Найбільший поет України. Нещодавно в Вашингтоні поставили йому пам'ятник у тій дільниці, де знаходяться амбасадри різних країн. Української амбасадри там, на жаль, немає, але є тепер український амбасадор — Тарас Шевченко. Його офіційно привітав, відкриваючи пам'ятник, Двайт Айзенгауер. Але ви, мабуть, не знаєте про Шевченка... На жаль, не знає його і світ так, як він того вартий.

— Ні, я тепер не читаю газет, то не чула про відкриття пам'ятника.

— Бо як де про це й було написано, то вже ж не на першій сторінці, хібащо в українській пресі...

— Та я тепер, признаюсь, і першої сторінки не читаю. Працюю й учуся, ледве встигаю до лекцій готуватися, а замість відпочинку оце товчу українську мову... Тільки мало користи з того!

— Чого ж ви так себе знецінюєте? Якраз ви великі успіхи покажете!

— А все ж я це обличчя знаю...

— Може воно нагадує Вам якогось знайомого!

— О ні, такий, як він, є тільки один! О, тепер я пригадала! Думала вже, що муситиму до психіатра йти, щоб він мені пригадав! В дитинстві я на цей портрет молилась!

— На Шевченка? Ви? Як це так?!

— Це дуже довго розказувати. Коротко не можна, а довго немає часу. Можливо, іншим разом, а тепер ось вже будильник дзвонить — кінець нашої лекції. І я прошу вибачення, бо мушу притьмом бігти в одне місце.

13. Ну, чого я про неї думаю?

З нетерплячкою очікував Борис наступної п'ятниці. Шкода, що вони вчаться тільки раз на тиждень. Все більше він усвідомлював, що Діяна зацікавила його не тільки як учениця, і не тільки як людина, що вивчає українську мову. Власне, Борис не високо оцінював свої педагогічні здібності. Добре, що його мама була професійна вчителька й біля неї Борис дечого теж навчився, але бігме він не мав маминої терпеливості й витримки — і напевно покинув би навчання після кількох вибриків неслухняних учнів. А мамі нічого: вона навіть із захватом розповідала синові про витівки малих баламутів і признавалася, що й сама одливала коники, коли була школяркою.

Бориса дивувала Діянина любов до української мови. Сидячи проти неї, він мав досить часу, щоб спостерегти, що її великі ясносірі очі могли бути холодними або теплими, залежно від настрою. Чітко вирізьблені рожеві уста мило ламались у вимові українських слів. Вона просила Бориса вимовити те чи інше слово й потім повторювала за ним, імітуючи навіть рухи уст і інтонацію. В проміннях заходячого сонця її попелясте волосся золотіло. Діяна пильно вичитувала слова, шукала корені, старанно записувала нові слова, виводила літери повільно, як дитина, допитувалась про значення слів, на що Борис не завжди міг знайти відповідь — обіцяв поспитатись у мами й пробував їх звести до купи. Але мама, хоч і прийняла її до своєї кляси, не виявляла бажання запросити Діану додому, а Діяна також нічого не відповідала на натяки Бориса про такі можливості. Отож, учитель з утіхою спостерігав старання своєї учениці, дивувався її ентузіязмові... Що її до цього спонукало? Що викликало цю щире любов до України? Для чого вивчає вона українську мову й видає на це свої останні гроші? Чи така вона справді багата? Щось не виглядає... А чому вона молилась до Шевченка?

Ці питання мучили Бориса до такого рівня, що, замість В'єтнаму, йому почала снитися Діяна... Але розпитувати було незручно.

Це була найкоротша в світі година — година їхнього навчання! Принаймні, для Бориса. Та, мабуть, і для Діяни, бо вона вчилася із великим задоволенням, просто якось закохано.

Ну так, Борис отримував за лекцію платню й не міг використувати цієї години на приватні запитання чи розмови, хоч уже не раз він хотів відмовитися від грошей і вчити Діану безкоштовно. Але вона про це й чути не хотіла.

Після лекції він також не міг із нею говорити: в нього була лабораторна година. Та й Діяна не хотіла приватних розмов. Вона кудись теж поспішала. Ну, то як із нею розмовляти, як познайомитися ближче? Вже півроку вони знайомі, але тільки як учитель і учениця, а Борисові хотілось інших розмов. Що ж робити? За-

просити її на побачення? А що як це приведе до зближення? Власне, він нічого б проти цього не мав, але як Діана? Необачний крок — і тоді пропали б ці дорожочинні для них обох лекції — бо нема нічого гіршого від залюбленого викладача і байдужої до нього учениці. Краще б уже навпаки!

»Залюбленого!« — зловив себе Борис на підсвідомій думці. »Що я, здурів? Ще чого не було! Таж вона мені навіть не подобається, не мій тип. І я не її тип, вона на мене навіть не дивиться, тільки як вчиться слова вимовляти... Геть із такими дурними думками. Тільки в обставинах відповідальності, дисципліни можна успішно студіювати. Любов заважає в навчанні. Ні мені, ні їй це не було б на користь«... А проте — він якось мусить її розпитати...

14. Нашого полку прибуває

— Оксано, тебе кличе директор! — перелякано зашепотіла Дженні. — Сподіваюся, що це не через ті п'ятнадцять хвилин, що ми під час обіду спізнилися!

— Якби те, то б нас обох викликали, не турбуйся!

— О, ти не знаєш: спершу тебе, а потім мене... Поодиначі страшніше!

— Панно Лисяк, я вас попрошу завтра показати бібліотеку гостям із України. Чи могли б ви це зробити?

— Гм... Могла б. А що то за гості?

— Делегація. Не знаю, чи всі вони сюди прибудуть, чи тільки один або два, але ось вам їхні анкети, можете ознайомитись. Вони прибули до Америки з рамени ЮНЕСКО на культурний обмін.

Оксана глянула на анкети. Їх аж шість. Навіть із фотографіями. Вік, освіта, фах, родинний стан, з якою метою прибули, як довго й де саме перебуватимуть. Навіть знання мов.

Із шести — два поети, один лікар, два професори й один економіст. Всі з вищою освітою. Три закінчили Київський університет, решта — російські вищі школи. Всі одружені, крім одного поета. Всі знають англійську мову й кілька інших. З перелічених мов на першому місці стоїть українська, а на останньому — російська.

»От якби так і в державному житті було« — подумала Оксана, — а то для пропаганди аж на такі трюки йдуть!

У всіх на шпальті про мету відвідин написано: »вивчати суспільне життя Америки«. Коннотація шпигунства!

Наступного дня Оксана вдягнула свою вишиту сорочку й рівну чорну спідницю. Ніяких інших прикрас. Гладенько зачесалася. Приміряла блискучі сережки-півмісяці й зняла їх, щоб не виглядало записно, ніби до гостей спеціально причепурилась.

О десятій годині ранку вже й прибув гість. Тільки один. Вродливий чоловік, літ під сорок.

— Юрій Іванович Борівський, викладач географії з Київського університету, — відрекомендувався доброю англійською мовою.

— Оксана Лисяк, бібліотекарка, — так само по-англійськи відповіла Оксана.

— Не мушу й питати, чи ви українка. Ім'я, вигляд, ну, і ця сорочка — може ми перейдемо на нашу рідну мову?

— Гаразд. Мені сказав директор, що я маю вам показати бібліотеку. Що ви хотіли б побачити?

— Все, що варте уваги. Розкажіть мені про ваші методи праці, про те, як студенти користуються бібліотекою...

— Бібліотека ця побудована сім літ тому. Архітект її... — почала Оксана, не зовсім упевнено, бо оце вперше вона виступала в ролі гідя й сама не все гаразд знала про бібліотеку, хоч цілий вечір проглядала брошури й памфлети та старалася запам'ятати статистику, котру органічно ненавиділа. Але й професор не дуже захоплювався цифрами. Проте, Оксана скоро перейшла на цікавіші речі:

— У нас вхід до книгосховища вільний. Кожен студент може знайти в каталозі льокацію потрібних йому книжок, піти до них і переглянути все, що є на полицях, бо книжки там угруповані за предметами, всі разом. Там же, в книгосховищах, є столики й стільці, щоб при книжках можна сісти й усе, що потрібно, переглянути...

— А де у вас українські книжки?

— Вони разом із усіма іншими книжками. Звичайно, белетристика, мовознавство й певні періоди української історії згруповані на тих самих полицях, але інші предмети інтегровані в загальну колекцію так, що українська книжка може стояти поруч із німецькою чи італійською.

— А багато у вашім університеті українських студентів?

— Ні, на жаль, не багато. Але сподіваюсь, що в майбутньому буде їх більше.

— А ви теж вчилися в цім університеті?

— Я вчуся зараз. І працюю.

— А ви тут самі? Ви народились у Америці?

— Та-ак, — не зовсім уміло збрехала Оксана, і почервоніла. Чого це вона, власне, має розказувати цьому «делегатові» свою біографію?

— Чи можна було б у вас десь напитися кави? — попросив Борівський.

»От іще мені халепа«, — затривожилась Оксана. — »Він ще мене десь на обід поведе«. Але в Америці так заведено, що гостя навіть муситься почастувати принаймні склянкою кави. Тож повела товариша Борівського до кафетерії й купила йому горнятко кави з пундиком. Ну і собі також.

Професор Борівський перестав розпитувати, а натомість розказував про себе: викладає економічну географію в Київському уні-

верситеті, одружений, має двох дітей — ось і фотографії. А шукаючи фотографії, і паспорт витяг і показав, щоб Оксана, бува, не сумнівалась: Борівський, Юрій Іванович, українець. »Ще він може сподівається, що і я покажу йому паспорт, щоб перевірів, чи справді я в Америці народилась. А дзуськи!«

— А чи міг би і я пройти до книгосховища й подивитись на деякі матеріали, для котрих я, власне, і завітав до вашої бібліотеки?

— Звичайно. У нас же вступ до сховища вільний. У вас, сподіваюсь, також? Оксана добре знала, що в ССРСР до сховища нікого не впускають...

— Гм... Всі потрібні книжки у нас також можна дістати. Часом, знаєте, дехто до книжки йде, а часом і книжка до нас.

— Еге, у вас там книжки з ногами, самі до читачів приходять...

— Во-во-во, — засміявся Борівський. — Не Магомет до гори, то гора до Магомета, як каже українське народне прислів'я.

— Щось я такого прислів'я не чула, алеж у вас прислів'я не ті, що в нас.

— Прислів'я не ті, а люди ті самі, — миролюбно посміхнувся гість.

— А який предмет, дозвольте запитати, вас, власне, цікавить?

— Розведення курей і спосіб збирання та збереження яєць.

»Щось це не дуже до географії належить«, подумала Оксана, пішла до каталогу й стала перечитувати заголовки »Кури — яйця...« і т. д. Якраз таких книжок багато не було, але, побігавши від гасла до гасла, вона встановила місце в сховищі й повела туди професора Борівського.

— На цих двох полицях ви знайдете потрібні матеріали. Бажаю успіху в праці.

— До побачення. Я ще до вас завтра прийду, можна?

— Прошу, мій обов'язок допомагати всім читачам.

Дженні напружено чекала на поворот Оксани:

— Ну, що, якась халепа?

— Так, халепа, але не з директором і не через спізнення. Заспокоїся, тобі нічого не буде. А я мало не пропустила лекцію. О, ні, — глянувши на годинник, заспокоїлась Оксана, — маю ще півгодини. Ще перегляну оці картки.

Перед тим, як іти на лекцію, Оксана щось надумала. Щось їй підозріло виглядав цей люб'язний і говіркий професор. »Ану, підуй та навідаюсь до нього в книгосховище, подивлюсь, як то він там вчиться яйця нести!« Пішла туди, де лишила Борівського при столі з кріселком, ще й лампу для нього роздобула. То було тільки десять хвилин тому, але по Борівському і слід прохолов. Ніде поблизу його не було.

— »Знати, які то йому яйця були потрібні!« — засміялася Оксана.

15. Друга візита

Дженні й Оксана мали, мабуть, тільки одну спільну рису. Але сама тільки ця риса зробила їх великими друзями. Власне, Дженні була найближчою подругою Оксани, хоч і не була українкою. Українство було в Оксани таке болюче, що її саму дивувало, як близько вона стоїть до Дженні, яка тільки від Оксани довідалась про Україну, — але щиро зацікавилась нею.

Та спільна для них риса — це були книжки. Дженні жила в своїм власнім світі огороженим товстою стіною книжок — і то книжок добрих, не сенсаційних сексуальних криміналок. Вона читала пожадливо, зі смаком, читала запоем. Оскільки другою її любов'ю після книжок була їжа, то вона й книжки вважала їжею, їжею для мозку й серця. «Це моя амброзія», — говорила вона.

— Ти могла б жити на самій амброзії й тоді була б богинею, — завважувала Оксана, яка радила їй похуднути. Вона боялась, що Дженні дістане удар або розрив серця.

— Я не хочу бути богинею. Хібащо Деметрою, богинею плодів земних.

— Тоді ти мусіла б відмовитись від м'яса.

— Від стейків? Ні за що! Я не буду відбирати в Деметри її «джабу», хай вона буде й далі богинею, а я буду звичайною смертною й їстиму стейки.

Дженні їла не просто. Вона їла стейк із книжкою. Смажила його з грибами й цибулькою, не забувала й про добру пайду свіжого хліба й салату. Тоді клала перед собою, на спеціально куплену підставку, книжку й насолоджувалась. Часом чар книжки перемав смак смаженини, і Дженні читала з розкритим ротом, тримаючи на вилці забутий шматок. Її співмешканка Діана, побачивши таке диво, реготалась:

— Ти ще замість стейка шматок книжки відкусиш!

— О, я й забула, що роблю. Мені здавалось, що я в сальоні графині Россоль...

Дженні справді їла книжки. Так вона й говорила:

— Знаєш, Оксано, я на сніданок мала «Осінні поезії» Сандберга. Всю книжку за один раз проковтнула.

— І не подавилась?

— Що ти! Хіба таким подавитись можна? Це ж свіжі полуниці, дозрілі яблука, соковиті персики! Ти от думаєш, що знаєш Сандберга, правда?

— Аякжеж, таж живу в Чикаго, в «місті з широкими плечима...»

— Балоні! Той вірш із усіх найгірший, бомбастичний... А от ти прочитай його «Пісню вітру»:

»The branches trapped the wind into
whistling, »Who, who are you?«

Розумієш, »Who, who are you?«, — гуде вітер... Як це буде по-вашому? Ти ж якийсь поет, ану візьми і переклади його!

— Ех, Дженні, я трохи пишу, але хіба ж би я посміла перекладати Сандберга? Поет, що наважиться його перекладати, сам му-сить бути такої ж величини, а я... Я ще не доросла. Може ко-лись... Але дай мені його, я почитаю. Тільки не так, як ти, а помалу, кілька поезій на день. Якщо вже говорити про їжу, я їстиму його поезії інакше, ніж ти — буду смоктати, як цитринову цукерочку...

— Оксано, — штовхнула її Дженні під лікоть, — ось твій бой-френд іде!

В коридорі з'явився професор Борівський. Він був одягнений у новий американської фірми світлосірий костюм із дуже крикли-вою краваткою.

— Добридень, Оксано — як вас по-батькові?

— У нас не називають по-батькові, хібащо старших людей. Можете мене називати місс Лісяк, або панна Оксана, якщо ви не боїтеся »панськості«.

— Чого ж би я мав боятися? Я також пан на своїй землі. Ми всі пани на Україні, і може ще й переїдемо з »товариша« на »пан«.

— Чи ви в тім певні? Ану попробуйте там сказати, що ви — пан, то з вами довго панькатися не будуть, відразу вишлють в панські хорони на Сибір!

— Ну-ну, пані Оксано, хіба ж так можна? Хіба так із гостями обходяться? Я ж не нападаю на вашу державу й не лаю вас американськими акулами.

— Бо ви тут як гість, а вдома напевно лаєте.

— Не маєте на те доказів. Врешті, можна те саме сказати, тільки іншими словами. Але не будемо воювати; я приїхав, щоб співпрацювати в справі всесвітнього миру, а ви на мене, щирого українця, одразу нападаєте...

— Бо як наші люди до вас приїжджають, то ані слова не можуть сказати правди, їх рідні бояться, і вони самі бояться, аж трусяться...

— Бо може мають чого боятися! Може були німецькими коля-борантами!

— Всі совети були німецькими коляборантами!

— Коли?!!

— Коли підписали з ними угоду про мир і дружбу. Сталін із Гітлером так усміхались один до одного й руки тиснули, і Молотов, і Мікоян, і всі інші... А як почалась війна, тоді й урвалась дружба й коляборація. Чи ж не так?

— Ну, це складне політичне питання. А я ж викладаю еконо-мічну географію, економічні аспекти, продуктивність...

— Про кури й їхнє змагання за краще несення яєць? Чи й вони у вас стахановки? До речі, де ж ви ділись учора? Я ще кілька цікавих книжок для вас відшукала, кинулась до сховища — а вас як вітром змело?!

— Бо тільки я сів за стіл, як прийшов до мене мій колега з нашої групи й сказав, що ми маємо їхати до Інтернаціонального інституту на зустріч.

— А звідки ж він знав, де вас відшукати?

— Ого, як ви за мене взялися! Як на допиті. Звідки? Та, знаєте, в нас кажуть — язик до Києва доведе!

— Дивлячись який язик. Часом буває, що язик до Сибіру доведе!

— Ну, ви таки затята! Дозвольте в свою чергу спитати, звідки ви так багато знаєте про Україну, якщо народились у Америці? І звідки в вас така чудова українська мова, тільки, на жаль, із додатком еміграційної галичанщини? І звідки ви знаєте такі речі про Україну, ніби там бували, та ще й не раз? А може таки були, так десь у 1941 або 42, коли з заходу прибуло до України »повнення...«

— Ну що ж, щодо галичанських зворотів, то, як кажуть, з ким поведешся, від того й наберешся... Вони в нас найактивніші. А своєю мовсю я говорю в родині та в українським товаристві, а часом і на роботі, от хоч би й із вами...

— А такі, як я, часто приходять?

— Такі, як ви, оце вперше з'явилися, що за книжками про кури шукають, але були трохи інакші. Поспитайте в тих, що вас послали. Але ближче до справи: чим ще можу вам допомогти?

— Я хотів би побачити дисертації з економічної географії й взагалі, може й хто з українців написав?

— Вони в нас не розподілені за національністю автора. Шукайте за темою та предметовим гаслом, а потім — у самім кінці того відділу вони угруповані за прізвищами авторів у алфавітнім порядку.

— Шкода, це забрало б забагато часу. А такого довідника нема, де зазначені праці українців?

— Оксано, — виглянула зі своєї комірки Дженні. — Тебе місс Картман кличе, негайно!

Оксана зрозуміла, що Дженні рятує її від напасти. Не раз вони послуговувалися таким засобом.

— На жаль, мушу з вами попрощатись. Пошукайте самі в каталогу.

— Шкода, що не маємо більше часу для такої цікавої полеміки. Тож до побачення, до зустрічі в Києві. Я постараюся віддячитись вам за ваше гостинне прийняття.

(Далі буде)

I-КА

БУНКЕР

*Присвячую пам'яті Матері-Героїні
й погибшим друзям в бункрі 15.2.1945 р.*

Після ночі в селі було так спокійно і тихо, немов воно відпочивало від горя і щоденного лиха майже безперерійних облав.

Ранок проснувся холодний, а лютневу груду вітром заносив-притрушував сніжок. Люди обережно, неспішно виглядали за пороги своїх хат, або вже підсипали в стайнях корм худобі.

Неожидано в спокій ранку вдерся десь постріл, неспокоєм нуртуючи думки. В хату вбіг переляканий сусідський хлопчина, а по його лиці котились сльози. Він, заїкуючись, вихлипував: »... большевиков веде в село В. Б., йдуть на Доськове подвір'я... він зрадив бункер...«

В селі було багато бункрів, між ними один, про який ніхто докладно не знав, де він є. Знав про нього В. Б. Він належав до певних і, здавалось, на смерть готових партизан.

Вістка про зраду в секундах оббігла селом. Люди ще надіялися, вірили, що може видасть бункри порожні, чи хоч би харчеві склади, бож як може видати місце, в якому певно є його товариші, його найкращий друг Роман. А тим часом сталось страшне. Большевики підходили вже до Процовичевої хати, ведучи між собою В. Б.

*

Стара Процовичка, як звичайно, ночуючи в синовій хаті, встала ще за темна. Вдягаючись в сумерках ранку, відмовляла ранішні молитви. »Отче наш... нехай буде воля Твоя...«. Її очі мимохіть глянули на сплячу донечку Геню, якої личко зарожевіло від сну і на сина, що лежав уже з відкритими очима, щось думаючи. Сказала: »Полеж ще, ось запалю в печі, тоді і встанеш...«

Оберемок соломи і тріски у в'язці звечора приготувала, тож положила в кухню на рушта трохи соломи, на верх трісок, а на них сухі поліна дров. Черкнула сірник, запалила соломі, й, приклякнувши на одно коліно, роздмухала полумінь, а як загорілись тріски, тоді причинила дверцята печі. Тріски потріскували, в хаті ставало щораз ясніше, а вона приготувляла сніданок.

Досько, посапуючи, вдягав чоботи, а мати постояла хвилинку над донькою, любуючись її красою, а тоді злегенька торкнулась теплою личка. »Вставай доню, вже ранок, снідати пора... Геня протягнулась пестливо, поглянула на матір заспаними очима, усміхнулась і кивнула головою.

*

Надворі загавкав собака якимось голосно і люто. Заки Процовичка відчинила двері, щоб поглянути хто ж то так рано до них йде, большевики вдерлися в хату, а з ними В. Б. Цей останній, не під-

водячи очей і не дивлячись на нікого, сказав: »Веди Доську в бункер і скажи хлопцям нехай здаються, бо і так вже не втечуть«... Процовичка сплеснула руками: »Де твоя совість, хлопче...«, але її вмить відгородили від сина і ще босої доньки, з якої личка немов витікало життя. Вона стояла біла мов стіна, держучись ліжка. Знадвору було чути стріли...

*

Досько натягнув кожух, звернув лице в сторону матері і сказав: »Нічого перед силою не вдюю, простіть мамо...« і вийшов з хати. Ціле подвір'я було »засипане« москалями. В стайні отвір бункра відкритий, а з нього витягали забитого москаля, що пробував увійти в середину. Другий поранений лежав недалеко. Досько зрозумів, що хлопці бороняться, а це означає, що не здадуться живими і кожного, хто схоче увійти до бункра, заб'ють. А його попихали до отвору, щоб намовив друзів здатися. Він, перш чим вступити на драбину, крикнув: »Не стріляйте, хлопці, це я...« А за кілька хвилин долинув вгору його голос: »... ми не здамося, будьте ви прокляті...«

Розлючені большевики вивели з хати Геню, 17-літню тоді дівчину. Вона не пручалась, спокійно підійшла до отвору гукаючи: »Це я, Геня, не стріляйте, йду до Вас...«

Глянула востанне на клаптик неба, що виднів з дверей хлівів, і зійшла в бункер. Не повернулась і вона.

Тоді останньою вивели з хати стару Процовичку. Вона, як і донька, крикнула: »Не стріляйте, йду до вас...« і вступила на драбину в бункер.

Зійшла в долину і сказала: »Ви діти обступлені кругом і живими вам не вийти, але не мені радити вам, як поступати, тільки ти Геню, дитино, вийди, може помилують... Геня, здержуючи насилу сльози, промовила: »Залишусь з ними мамо, ліпше вмерти, чим стати такою, як В. Б.« Тоді мати поцілувала кожного зосібна, довше пригортаючи доньку і, важко хитаючись, полізла по драбині вгору. Випростувалась перед большевиками, сміло відсунула рукою наставлені багнети і чітко, голосно промовила: »Вони не здадуться і живими вам їх не взяти, а й мені, старій, не страшно вмирати...«

Кати відтрутили стару матір, а за хвилю на тік хліва посипалися перші гранати...

*

Але бункер був глибоко в землі (3 метри в глибину). Большевики зігнали людей і заставили їх лопатами розкопувати землю. Підганяли їх кольбами, бо вони старалися відтягнути неминучу хвилину — докопатися до дна. Коли ж, однак, перші лопати потрапили на склепіння дощок, з середини виразно почулись стріли. Хлопці постріляли себе...

Та видно большевики не були певні, ще боялися підступати, ще кинули гранати в розкоп, розбиваючи склепіння бункра, а тоді

знову почали підганяти селян, щоб ввійшли в середину. Вони і не тікали, а з повагою і якоюсь обережною ніжністю почали виносити неживих. Уложили їх рядочком, похилили відкриті голови в пошані й подиві до геройства і смерті.

Большевикам мало було смерти героїв, вони навіть не дозволили старій матері забрати трупів хоч би її власних дітей. Самі поклали їх на два вози, а на кінець підпалили хліви і стодолу Процовичів.

*

Під вечір лиш жар ще жеврів із попелищ та вітер розвівав останки диму. . . Люди обступили стареньку матір, намовляли піти в хату, та вона немов чогось ще ждала, вдивляючись в попеліючі жаринки до ранку. І не заводила стара, як то буває, за небіжчиками, лише уста її безперервно вимовляли: »... де ви діти мої«... .

Здавалось, що все село вдягнуло жалобу, інстинктивно відчуваючи, що чорна хмара лиха ще не минула. Люди ждали. . .

*

Наступний день минув спокійно, але горе Процовичів, горе всіх нас висіло у воздуху. Люди сновигали селом, нікого не бралась робота і мабуть ніхто про ніщо інше не думав, як лише про загинутих юних борців-героїв: Теодора (Доська) і Євгенію Процовичів, Романа Свидницького, Захарка Климчука, Петра Козака. . . Про героїв УПА, яких не дали похоронити; ніхто досі не знає, де їхня напевно спільна могила, та про яких пам'ять вічною залишиться для Х-ва і сусідніх сіл, для всіх, хто про цю подію знає.

Стара Процовичка пішла із синові хати до своєї, маючи ще двоє дітей, для яких мусіла жити: наймолодшого 20-літнього сина і старшу доньку. Та видно чаша її горя не була ще повною. . .

*

Одного літнього дня того ж 1945 року йшов її син селом і не далеко церкви прямо перед собою побачив несподівано польську міліцію. Відрухово кинувся в бік і в цей сам час впав один-одинокий стріл. Поляки завернули вози і від'їхали в сторону Варяжа. Процовичів Петро лежав на запорошеній дорозі мертвий.

Збіглися люди, підняли тіло і занесли до хати Процовичів. Стара мати лиш скрикнула, але і тим разом не плакала, закам'яніла з горя. Не промовивши більше ні слова, висунула на середину ванькира стіл, накрила білим рядном, витягнула зі скрині вишиту сорочку, нові штани та й сама, відсуваючи сусідів, одівала сина, тулячи його мертве тіло, обмиваючи рушником застигаючу кров. . . Прибрала сина так, як одивають до шлюбу молодого, і вже не забороняла людям допомогти положити сина на стіл. За цей час хтось приніс з церкви хрест, засвітив свічки, квітами прибрали стіл кругом. Жінки шептали молитви, схлипували плачучи. Не плакала лише старенька Процовичка. . .

І раптом знадвору хтось крикнув: »Люди тікайте, міліція вертається назад«... Всі кинулися з хати тікати, кожний спішив, біг до дому. Лишилась лише старенька мати з донькою. Думала: »Пішли люди, у них свого горя досить, поговорю на самоті з сином«...

Але і тим разом кати не дали. Вбігли в хату, відірвали насилу матір від трупа, поперекидали свічки, потоптали квіти, стягнули зі стола тіло і, як ті шуліки, вкрали, забрали на віз і втекли з ним як злодії до Варяжа...

*

Наступного дня міліція з військом арештувала около 40 мужчин і відставила їх до в'язниці в Грубешові. І коли жінки арештованих в найближчих днях виходили зі села, щоб занести їсти своїм чоловікам і братам (пішки 40 км), їм назустріч вийшла з хати стара Процовичка. Може лише більше зчорніла і похуділа, але випростувана зі зложеними на животі руками. Вона з журбою і співчуттям похитала головою і сказала: »Бідні жінки, — не плачте, хай Господь провадить вас, бо горе не має меж«...

Вона ще довго стояла, спершись на ворота, і дивилась вслід за ними доки, доки їх було видно...

Чи багато є жінок на світі, які, заховавши свої нещастя глибоко в душі, вміли б і мали силу потішати інших?..

*

Я бігла селом до бункра, не бачачи за сльозами дороги, не відчуваючи спотикалась об замерзлу грудку дороги. Там хлопці, — розпукую кричало серце, — там Роман...

І отак на бігу хтось зловив мене, затримав, не пускав. Я не бачила хто, не хотіла знати. Це була перешкода, якої хотіла позбутися, відчепитися. Пам'ятаю, я кричала: »Пустіть мене... пустіть...« Я виривалась і тоді цей хтось вдарив мене. Біль прошив лице, боліли чомусь руки, але виразно почула: »Вернись, вб'ють, вони ще не від'їхали«... Це був Б. М. Він насилу тягнув мене до своєї хати, а в моїй душі гасла остання крихітка надії, що Роман ще живий.

Тільки в хаті запримітила, що стою лише в суконці і мештах на босі ноги. Б. М. підійшов зі мною до вікна, що виходило в сторону Процовичевої хати. Ми мовчали і... ждали. Години ставали роком. В їх тишу вривалися часті вибухи гранат і аж в темноті сідаючого вечора ми з вікна побачили валку большевиків, що виїздили на сокальський гостинець.

До хати хтось приходив, відходив, хтось схлипував, здержуючись від голосного ридання. Я не мала сили оглянутися, не хотіла рушитися і немов з віддалі почула голос М. Б.: »... Підемо, проведе тебе до дому, вони забрали тіла вбитих зі собою«...

Хтось накинув на плечі кожушину, ми вийшли з хати в ніч. Тепер мої ноги вчували, що спотикаються об замерзлу грудку дороги...

За два дні 17 лютого 1945 р. мене арештували.

Іван ЛЕВАДНИЙ

Л. ПОЛТАВА — МАЙСТЕР РІЗНОМАНІТНИХ ЖАНРІВ

(Продовження, 4)

Про ролю жінки в українській історії

Як супровід до показу історичної жіночої носії, що його від 1967 року проводить 64-ий відділ Союзу Українок Америки в різних містах Америки і Канади, Леонід Полтава написав історичну поему «Слово про українку». Рецитація поеми відбувається в час демонстрування жіночих історичних убрань.

У своїй поемі Леонід Полтава насвітлив окремі етапи розвитку України і ролю в них жіноцтва:

Є шлях — вперед. Є шлях — без вороття.
Шляхів, шляхів на білім світі! . .
Та є один — немов саме життя,
Його ніяк не можна повторити:
Шляхи у минулі, у далекі дні,
У глиб століть, у Лавр підземні ходи,
Шлях аж туди, де на земельнім дні
Лежать племена, роди і народи . . .

Свій огляд починає Полтава з жінки-сарматки, що жила у третьому столітті до нашої ери, і змальовує ті давні часи, коли після успішних ловів на звірів відбувались і гучні весілля та молода »в красі її прикрас« брала шлюб, щоб її »рід не знав кінця« і »не погас«.

Далі Полтава переходить до Київської Русі, що зростала між готами і Римом. Жінка тих часів була:

Ясна, усміхнена, проста,
У краснім русі вільна,
Із добрим словом на устах
І з честю — неподільна!

Поет звертається до княжої України, змальовуючи її велич і зростання:

Державо Київська, о русичів Державо,
З гербом Тризубом і Христовим знаком,
З карбованим і золотом і правом,
З мечем крицевим і пахучим злагою, —
Ти йдеш у світ широкою ходою,
Ідеш на світло Риму й Візантії . . .
Уже умивсь свяченою водою
Святим Андрієм виведений Київ.

Йдеш на Варязьке, йдеш на Руське море,
Європи й світу вільная Державо,
Несеш красу і власне саяво в зорі,
Моїх прапредків радосте і славо!..

На тлі цієї могутности Полтава виводить найвизначнішу жінку того часу, княгиню Ольгу, яка принесла першу християнську свічу. Одягненій у прецінні шати, ясну туніку і щасну корону княгині поет виголошує славу.

Далі виступає боярина київська, що була вірним другом своєму чоловікові, допомагала йому, »оберталась у крила, коли поранили орла«, »рядила певною рукою« і вмирала гордо.

Патріоткою була і боярина з Галичини та в часи небезпеки кликала до оборони рідного краю: »Нехай не знає гордий Галич чужинця хижої ноги!«

На тлі величі княжого Києва виводить автор молоду дворянку:

Чотириста церков у Києві самому
За Ярослава — князя із князів...
В Холмі, в Чернігові, у Любечі — ми вдома,
Дарма, що сніг віків давно замів
Прапредків наших...
Вийди ж, невідома,
Дворянка юная із наших городів —
В туніці і дальматиці... Сама ти
Немов боярина, жоржина чарівна,
Держави Руської негаснуча весна,
І роду нашого нев'януча прамати!

Коли центральні землі княжої України потрапили »під копита татарських навал« та дика орда розбилась об Волинські і Галицькі вали, »королівську руку Данила душогуб у боях пізнає«. І галицько-волинська княжна зі щирим серцем готова допомогти, хоч доводиться »змочити сльозами золотий нарукавник«:

Вірна в горі, незрадна як жінка,
Ніжна мати, дбайлива жона...
Все, чим славна тепер українка,
Крізь віки шле нащадкам княжна...

І коли скінчилась золота доба княжої державности та, здавалось, скінчилось і вільне життя українського народу, виросла степова сила Козаччини, вірними подругами козакам були їх жінки:

В час походів, і битв і пожеж України,
Коли кров'ю вмивались і гори й лани —
У містах залишалися вірні дружини,
Вірні зорі козацької старшини.

Ти між ними була: господарна, завзята,
І до танцю охоча й до шаблі в біді,
Жінко-зірко полковника, чайко крилата,
Щоб ростити дітей у високім гнізді.
І не знала: прилинуть? Чи, може, навіки
Випускаєш у світ, як і мужа-орла? ..
Випускала, від болю склепивши повіки,
Та свобода над все найдорожча була!

Згадуючи часи гетьманщини, поет звертається до тогочасної жінки:

Тебе на Січі не було,
Дружино, сестро, мати,
Але усюди, де мело,
Незлякано була ти:
В палаці гетьмана ти є...
Пилявці... Жовті Води...
Ти віддала життя своє
Для вічності народу
У Буші славній... Всюди ти...
Та навіть в хуртовині
Ти шлеш до Франції листи
Про вибрані тканини...

Відзначаючи, що в золоті хрестів, у перлинах Лаврських книг піднісся гетьманат, поет стверджує, що в молодих шляхтянках з Києва відбився »стопрекрасний стиль козацького барокко«, а коли шляхтянка з Галичини своїм одягом і різнилася від киянки, то їх пісня »з єдиної струни«, »серця одним бажанням злиті«:

І Україну ж люди знов назвуть
Ім'ям чудовим, ніжним, як сама ти —
Твоїм іменням, українко-мати!

В буряні часи Мазепи, коли »гармати б'ють, сміються прапори«, »українка йшла туди, де брат, де муж, де батько рвались у простори«, в її очах світилися надія і віра, а в руках жевріло тепло згорілих хат, вона привертала борцям занепаду впевненість і лад.

Сповнені великим патріотичним звучанням поетичні ілюстрації до постатей жінок різних періодів української історії розкривали ролю української жінки, яка і в часі миру і в біді була вірною поплічницею своєму чоловікові, поділяла його думки, давала новий запал у боротьбі за волю, часто сама ставала поруч з ним зі зброєю в руках, плекала родинне вогнище, вирощувала нові покоління українського роду.

Нам невідома друга такого типу поема про жінку у всій літературі Слов'янщини, хоча у деяких місцях цього твору є елементи риторичності і може занадто різко розгойданих патосних дзвонів (однак, подекуди ілюстраційний характер виправдано виникає з її практичного призначення до показів ноші українки різних століть).

Для нашого дитинства

В різні роки написав Леонід Полтава багато творів для дітей. За створеними відразу після війни дитячими п'єсами «Мавпячий король» і «Мишача війна» з'явилися інші твори. Поеми «Слон по Африці ходив» і «Жучок-щербачок» (обидві 1955 року) були видані в Лондоні старанням Союзу Українців у Великій Британії. Першу з них згодом переклав на французьку мову французький письменник Франсуа Альбер Віалле.

Збірка віршів «Моя книжечка» одержала першу нагороду на конкурсі Об'єднання працівників дитячої літератури (ОПДЛ) в Західній Німеччині, і в 1956 р. під назвою «Лебеді» її видав з блискучими кольоровими ілюстраціями Мирослава Григорієва (та однією М. Михалевича) Союз Українців у Великій Британії рівночасно з іншою поемою Полтави для дітей «Лісова пригода», ілюстрації до якої зробила молода 14-річна німецька малярка Гайдрун Петрідес у Мюнхені. Вона теж ілюструвала поему «Вартові», видання «Говерлі» в Нью-Йорку, вийшла в 1961 р. і відразу ж розійшлася, як і більшість видань цього автора. Невеличка поема для дуже малих дітей, віком 4-6 років, «З лісу зайчики ішли» і поема «Зайчик Клаповух», обидві талановито ілюстровані Тамарою Цимбал, вийшли в 1964 р. накладом «Книгоспілки» у Нью-Йорку.

Різдвяна поема «Живі забавки» з ілюстраціями Петра Сидоренка, як видання Центральної Управи Спілки Української Молоді, вийшла в 1966 р. в Брюсселі, Бельгія. Накладом самого автора видруковано під фірмою Об'єднання працівників дитячої літератури віршоване оповідання «Малий індієць» з ілюстраціями Якова Гніздовського.

Велика, дотепна, багатокольорова «Абетка веселенька для дорослих і маленьких» з прегарними ілюстраціями Петра Сидоренка була видана в 1969 р. старанням ЦУ Спілки Української Молоді в Бельгії завдяки заходам редактора сумівського журналу мігра Омеляна Ковалю. Подвійний наклад «Абетки» перевищив 6 тис. примірників.

Збірку історичних оповідань «Молодий дзвонар з Конотопу» видало в 1969 р. Об'єднання працівників дитячої літератури в Канаді під керівництвом знавця дитячої літератури ред. Богдана Гошовського. Ілюстрував те видання мистець Михайло Михалевич. В журналі «Веселка» були видруковані поеми «Казка про чародія-лиходія» і «Про Івасика-козака і Чорне море» з ілюстраціями славного ЕКА, в журналах «Наш Світ» СУА та «Крилаті» СУМ, було багато дитячих віршів та оповідань Полтави.

Як видання Центральної Управи Спілки Української Молоді в Бельгії вийшла в 1977 р. поема для дітей «Котячий хор» з ілюстраціями обдарованої студентки Оксани Киянки (перший наклад 3 000 прим., другий — 2 000 прим.).

Про важливість створення відповідної літератури для дітей сам автор говорить: «Хоч це може багатьом здається дивним, але піднесення і втримання нашого національного прапора починається з першого слова української матері до української дитини, з першого дотику дитини до рідної дитячої книжечки, з першого прочитаного рядка українською мовою, з першої української молитви до Творця.

Так починається справжня, серйозна, обрахована на десятиріччя або й на сторіччя наперед політика. Тарас Шевченко — автор не лише «Кобзаря», а й «Букваря».

Твори Леоніда Полтави для дітей цікаві своїми сюжетами, написані ясною, зрозумілою для юних читачів мовою, користуються великим успіхом серед наших дітей. Корній Чуковський, наш, на жаль, зросійщений земляк, чиї твори поруч із Маршаком, вважаються класичними у світовій літературі для дітей (їх вивчають у Англії й інших країнах Заходу) якось сказав: «Щоб писати для дітей, треба ввійти у їхній світ і поселитися в ньому». Леонід Полтава обдарований цим рідкісним умінням для дорослої людини та вже й старшого віку, бо коли пишемо цю монографію, поетові вже 59-ий рік життя. Між іншим, він переклав класичну поему для дітей К. Чуковського «Мийдодір» на українську мову (її перекладено на більшість європейських мов), але та праця ще не опублікована через сталу нестачу фондів.

Вчитуючись у сповнені багатущою фантазією, часто побудовані на основі українських народних казок, перелиті погідним гумором, різносюжетні твори Л. Полтави для дітей, інколи приходить думка, що, можливо, його справжнім і найбільшим покликанням саме і є дитяча література, занедбана за кордоном і навмисне упосліджена в Україні.

Діти в дитячій літературі, яка є базою для всіх видів і жанрів літератури для дорослих, є найкращими критиками дитячих видань. Може помилятися дорослий критик, але діти у своїх підсвідомих оцінках — безпомилні. Про любов юних читачів до дитячої творчості Л. Полтави свідчать їх листи до редакцій молодечих журналів. До сторінки «Нашим малюкам» у журналі «Наше Життя» хлопчик Івась Феценко-Чопівський у жовтні 1960 р. писав: «Дякую за гарні віршики. Особливо за «Паротяг» Леоніда Полтави та «Пригоду з Бурком» Д. Колотало. Я ці віршики знаю напам'ять. Як будемо колись у Філадельфії, то я Вам їх покажу». До цього листа М. Клепачівська, його бабуня доповнює: «Мушу додати, що з віршика «Паротяг» діти зробили собі цілу забаву. Івась і Петрусь, мої внуки, переводять її українською мовою зі своїми американськими товаришами. Івась стоїть напереді і виголошує: «Чох, чох, чох — я паротяг...» а за ним усі хлопці наслідують. Коли Івась доходить до слів «Я кочуся, я кочуся...», то вони швидко в тон починають «їхати»... кумедно звучить їхнє «я — чуса» — «я кочуся».

У драматичному жанрі

Плодовитим виявив себе Леонід Полтава і в ділянці драматургії. Його п'єсою «Пам'ятник героєві» зацікавилась Студія Йосипа Гірняка — Олімпії Добровольської ще в Німеччині, але твір був технічно важкий до постави й тому не побачив сцени. Те саме сталося і в Америці з п'єсою «Чужі вітри».

П'єса-драма для аматорського театру «Чого шумлять дуби» на 3 дії відтворює повстанський рух на Україні і переселення українців з Лемківщини після війни. В 1950 р. цей твір був видрукований у Парижі окремим виданням, тираж якого був 300 примірників. Написаний спеціально для аматорських гуртків, він не потребував складного сценічного оформлення й тому виставлявся в багатьох місцях українського поселення в різних країнах. Цю п'єсу ставили вуглекопи в Шарлеруа в Бельгії, в Сошо в Франції, як також і в Англії та в Аргентині. Про цей твір згадує еспанська Світова Театральна Енциклопедія, подаючи, що це зразок драматичного твору, розрахований на малий аматорський склад.

Історію родини міщанина Лози в Києві за советських і німецьких часів змальовує драма «Чужі вітри», написана в Парижі і нагороджена другою премією (першої премії не одержав ніхто) на драматичному конкурсі З'єданого Українського Американського Допомогового Комітету в Америці (300 доларів). Її надруковано в журналі «Визвольний Шлях» в 50-их роках. Але поставив її щойно через 25 років, у 1977 р., під керівництвом режисера Антона Кривецького театральний гурток при Осередку Спільки Української Молоді в Аделаїді. Ішла ця драма також і в інших містах Австралії. До вистави було видано програму зі світлинами героїв, а сцена з повстанцями була зфільмована серед живої природи й показана під час вистав. Відгуки преси на саму драму і її сценічну реалізацію були дуже прихильні.

Драма «Заметіль» на три дії відображає життя родини київського залізничника, поділеної своїми симпатіями між самостійницьким і комуністичним таборами в 1917-19 роках. Автор написав цей драматичний твір у Парижі, на основі не лише вивчення документів доби Української Центральної Ради, дії Симона Петлюри, Євгена Коновальця, Миколи Міхновського та інших, а й на базі багатьох розмов із попередніми політичними емігрантами у Франції — учасниками тих подій. Написано «Заметіль» у Парижі, а згодом видруковано в журналі «Визвольний Шлях» у 60-их роках. На драматичному конкурсі Союзу Українських Організацій Австралії вона дістала другу нагороду (першої не було), поділену між Леонідом Полтавою і д-ром Григорієм Лужницьким.

Драму перевидано в Нью-Йорку заходами Комітету Української Національної Ради для відзначення 50-ліття Української Національної Революції. На сцені цей твір виставлений не був.

Драма «Актори» на 3 дії у виконанні двох акторів, чоловіка й жінки, що виступають у шістьох ролях — це перекий історії України зі звуковим супроводом на стрічці (музика й звукові ефекти інж. Богдана Бобинського). В 1963-1965 роках цю річ ставив «Театр у П'ятницю» у Філадельфії, де в ролях виступали обдаровані актори Марія Степова і Богдан Паздрій, він же й режисер. Ця модерна п'єса — суцільна новина в українській драматургії — ішла теж в інших містах США. В Австралії її поставив театр Степана Залеського в Сідней, ролі грали Степан Залеський і його дружина. Про цю виставу газета «Вільна Думка» (ч. 35 за 1963 р.) писала: «На того роду театральну виставу глядач ждав з тугою вже давно й вона свіжим вітром оживила душі і серця. Ціла п'єса — суцільна драма і «пар екселанс» високої психологічної напруги, діє на глядача безпосередністю і ощадністю мистецьких засобів та примушує його бути активним її співучасником».

Далі газета в Австралії зазначила: «Найкращі поезії ті, де в них нема адресата. У них нема бажання висловлюватись до кінця, бути остаточно зрозумілим, а є недоговореність справжньої поезії. Тому їх адреса — кожний».

Адресатом «Акторів» є теж кожний і, не зважаючи на національно-історичний фактаж, не обов'язково кожний українець, а кожна людина спроможна естетично і емоційно сприймати, бо у своїй глибинній суті «Актори»... п'єса філософічна».

Рецензія за підписом Р.М.Ч. кінчається словами: «І так за один вечір п'єса «Актори» вписалась на першій сторінці репертуару театру імени геніального режисера «Березоля» Леся Курбаса. П'єса гідно продовжує традицію мистецьких шукань акторів «Березоля» — Олімпії Добровольської і Йосипа Гірняка, завдяки їх колишнім учням і перемникам Ірині і Степанові Залеським».

Рецензент стверджує, що «п'єса «Актори» — композиційно-технічна новина на українській і новина на еміграційній сцені...» та що «глядач просто забуває, що в п'єсі грає лише двоє акторів, а не великий драматичний ансамбль і приходять до такого висновку: «Великі драматичні бльоки можна підіймати простими засобами, при умові, що вони — мистецькі».

«Три ікси», віршована п'єса-сон, написана в 1964-65 роках у Нью-Йорку, показує драму в родині інженера-електроніка, втручання машин у життя людей. Дія розгортається на Україні. У цій п'єсі також лише двоє виконавців.

У 1966 р., у Вашингтоні, працюючи в радіо «Голос Америки», Полтава розпочав і в 1967 р. скінчив драму на 4 дії «Недосяжні», виводячи в ній вояків-повстанців.

Про свій твір автор каже: «Якщо б коротко окреслити історію нашого народу, то досить двох слів: оптимістична трагедія, постійна боротьба, постійні перемоги — і постійні терпіння, жертви, кров. У цьому пляні й написані «Недосяжні». Ворог нищить Україну, однаково Берлін чи Москва, чи хто інший, — вже здавалося б досягає свого, та завжди є

щось, чого жодний ворог не може досягнути, і тому не може перемогти України раз назавжди. Конкретно в «Недосяжних» спочатку нацисти, а потім комуністи не змогли досягнути сотника УПА під псевдом «Наречений» — носія української революційно-визвольної ідеї, новочасного мазепинця-державника. Ми навіть не бачимо його на сцені, хоч насправді він плянує, керує, скеровує, він є спричинником багатьох подій, однією з пружин механізму боротьби. До тієї боротьби в колоніальній УССР — в її найрізноманітніших проявах — долучаються нові, свіжі сили. Ворог це усвідомлює. Він розшукує, він карає, але багатьох не може досягнути.

Театральною мовою я хотів у п'єсі «Недосяжні» висловити кредо великого Тараса Шевченка: «Борітеся, поборете, вам Бог помагає».

Дія розгортається, починаючи від 1943 року. Перша дія — в поїзді та у Львові, друга дія — на Сибірі в бараці засланців та в кімнаті слідчого, третя дія в сибірському лісі і четверта — на Сибірі в кімнаті начальника табору, в бараці засланців і на подвір'ї перед баракком.

З нагоди 25-ліття Української Повстанської Армії драму ставив у 1967-68 роках «Театр у П'ятницю» в Америці. В 70-их роках її видрукував «Визвольний Шлях».

Як оповідав Леонід Полтава, на виставі «Недосяжних» (режисер Володимир Шашаровський) у Нью-Йорку був присутній останній Прем'єр Уряду України п. Ярослав Стецько, що зробило авторів, акторам і глядачам велику честь і який дав позитивну оцінку п'єсі.

Драматичні твори Полтави тематично охоплюють здебільшого періоди напруженої боротьби в українській історії — часи визвольних змагань Третьої Державности («Заметіль») або сучасні бурхливі події, що хвилювали українське громадянство: боротьбу УПА, виселення українців з їх рідних земель («Чого шумлять дуби»), долю політичних в'язнів та їх героїчну поставу в часі слідства («Недосяжні»).

Хвилюючі драматичні сюжети цих творів захоплюють глядачів, а динамічний розвиток дії, напружені діалоги, бурхливе наростання конфлікту весь час скеровують увагу глядача на сцену. В деяких своїх творах автор наближається до сатиричної комедії («Пам'ятник героєві») або психологічної драми («Актори», «Три ікси»).

Бажаючи облегшити працю театральним колективам і аматорським гурткам, Полтава старався не ускладнювати їх сценічним оформленням і великою кількістю персонажів. У п'єсах «Актори» і «Три ікси» виступають лише по двоє дійових осіб. Одначе, до тих «двох осіб» автор-драматург ставить дуже високі вимоги, вміння психічно переключатися із століття в століття, запам'ятати віршований текст тощо. В «Акторах» дія відбувається спершу за княжих часів, потім за Гетьманщини і врешті — у наших часах.

(Далі буде)

Олекса ВОРОПАЙ

ЖИВЕМО В АНГЛІЇ...

(Уривки зі щоденника — 1972 рік)

(Продовження, 11)

В ілюстрованому журналі для молоді «Авангард» ч. 1 (55) за 1960 рік була надрукована стаття о. д-ра Б. Куриласа, ЧНІ, «Збірник запашних квітів».

Читаю статтю: «Видатний римський історик Кай Саллюстій Крисп (86 — 35 рр. до нашої ери) таким міркуванням починає твір «Про змову Каталіни»: «Люди, спрагнені вдосконалення понад інші тварини, хай зо всіх сил подбають, щоб життя не проминуло їм у німості, як це буває у звірят. Сама природа схилила останніх вниз, послужних для шлунка. Уся наша сила — в духовості та тілі. Дух командує, тіло ж радніш має прислужувати».

Оцей уривок старовинної глибокої думки не сховався із поля нашої уваги, прочитуючи преший том книжки п. Олекси Воропая. І справді, великого подиву заслуговує автор, що потрапив збирати довгі літа матеріяли з рідної етнографії та, врешті, видав їх окремою книгою. Скільки наполегливості в праці та священного запалу до рідної культури знаходимо в шановного автора, що ще в підсоветській дійсності до 2-ої світової війни шукав підтримки для свого духа і серця при животворних джерелах рідного українського генія, опісля й серед бомб, злиднів і невгод 2-ої світової війни й після неї вдихує він сам чарівне евшан-зілля народньої духовості та доводить його животворні пахощі до нас у 1-му томі «Звичаї нашого народу». Під подихом евшан-зілля колись половецький князенько зразу протверезів з хмелю чужини та повернувся до своїх братів одноплемінців у степи. Так само, українська молодь по чужинах живуча, читай-вчитуйся у цю прекрасну книгу, теплом серця навіяну, і запалюйся любов'ю до великого свого рідного.

Велике завдання виконав п. Олекса Воропай. У час, коли тиранія холодної Півночі силкується вирвати з душ української молоді на батьківщині найдорожчі самоцвіти: любов до Бога Христа, знищити почуття української суверенності духа, зліквідувати животворчі ріки рідної мови та старобатьківські традиції, О. Воропай дає тобі, молоде, в руки блискучу зброю слова — збірник запашних квітів, народніх звичаїв.

Годі короткою рецензією відобразити хвилюючий океан всеукраїнського життя, зібраний хоч би термінами «зими» та «весни» в творі «Звичаї нашого народу». Яке багатство думок, мотивів, тем, богословської та філософської глибини в тому, що створив наш нарід, хоч його били, ограблювали, заковують советщиною та колгоспною панщиною. Яка в нього сила духа, що заповідає тотальну перемогу!

Справді, вже цим своїм твором О. Воропай заслужив собі на вдячність української спільноти. Тому докінчуючи зачатку на початку статті цитату з «Про змову Каталіни», докінчую її: »Люди, оручи, плаваючи по морях, будуючи житла — у всьому тому ідуть за покликом чесноти... Чимало смертних марно пройшли життям, гей би мандрівники, бо клопотались (тільки) шлунком та спанням, неграмотні й некультурні... За моєю оцінкою, однаково безвартні і їх життя і їх смерть; адже однакова про них обидвох запала мовчанка. Навпаки, я міркую, що тільки той живе й гаразд користується душею, хто напняв усі сили до праці та шукає вславити себе або великим ділом, або в ділянці мистецтва«.

Отже саме «Звичаї нашого народу» і є те велике діло, що його довершив п. О. Воропай на славу Божу й для звеличення українського імені. Побільше б нам таких мистецьких осягів, а життя стане ще більш багате, цікаве й захоплююче. Від душі бажаємо шановному авторові мерщій видати другий том «Звичаїв нашого народу»!

От. Д-р Б. Курилас, ЧНІ«.

О, я щиро, щиро дякую від глибини свого серця за так гарно написану статтю про мою книгу «Звичаї нашого народу». Помагай Вам, Боже, у всьому Дорогий наш Отче Доктор Б. Курилас!

В журналі «Київ», що виходив у Філадельфії (Америці) в ч. 1 за 1960 рік була надрукована стаття Івана К-ий: «Олекса Воропай» *«Звичаї нашого народу»*.

Читаю статтю: »... О. Воропай накреслив собі іншу мету. Він не обмежився до народніх звичаїв, пов'язаних з календарним роком, а дав опис багатьох самостійних звичаїв, розваг, зразків словесної творчості усього народу, — не тільки його селянської верстви. Розкидані по книзі також відомості про шанованих народом святих і свята; поширивши такого роду інформації, автор міг би опрацювати дуже потрібний на еміграції український «патерик».

Отже, зміст книги найрізноманітніший. Читачам це сподобається, сподобається і жива розповідь автора та його наявне намагання дослівно записати слова опитуваних осіб (стор. 23, 137, 150).

Це тільки перший том праці, тому тут немає окремого бібліографічного зведення, хоч рясні примітки в тексті виявляють сумлінне використання літератури про слов'янський фолклор. Проте автор не звернув уваги на деякі нові публікації, а серед них на згадану вище книгу С. Килимника та на праці В. Петрова, який дав, між іншим, нове освітлення звичаїв Водохрищ.

Найцінніше в книзі — записи з народніх уст. Автор зумів використати добу біженецьких таборів у Німеччині, коли вкупі перебували втікачі з усіх обширів України, й записав багато подробиць від осіб настільки похилого віку, що частина їх напевно не дожила до опублікування їхніх спогадів.

Автор повинен був розкрити у вступі методи своєї праці, зокрема щодо точності записів та дати посильні інформації про опитуваних осіб. Цього немає, але в післямові до другого тому це легко виправити познайомивши користувачів книги з Свиридом Галушкою, Іваном Глушкою, Тимофієм Зусем та іншими, що своїми розповідями збагатили цю працю.

Захоплений фолклорним багатством, автор занадто часто виходить поза рядки теми книги, подаючи найрізніші перекази (19, 61), — серед них деякі навіть у кількох варіантах, як, напр., про скарби (396), — численні пояснення про природу й тваринний світ України (235, 245, 250, 255) тощо.

Цікаві записи псевдонародних віршів та малознаних звичаїв: про те, як дівки-чарівниці святять воду проти Введення (15), про сорочку, що в ній належить на посів виїжджати, про заходи проти посухи (248) й ін. Доречно цитуються в книзі уривки з рідкісних тепер публікацій з записами давніх розваг, а серед них, — за оповіданням російського письменника М. Помяловського, — «рекреації» Чернігівської духовної семінарії (295). Щоправда, немає підстав зачисляти такого роду розваги до звичаїв народу; не народні, й такі — автор про це знає — інтернаціональні звичаї, як обманювання на першого квітня, що займає чотири сторінки книги.

Описано й багато ігор, включно з грою в карти, згадується про «громади» (54, 57, 444), подається порівняння наших звичаїв із звичаями інших країн (21) та пояснення назов, коли автор переказує народню етимологію (свято Введення, — коли душа «видить своє тіло»), або розкриває значення «полоскозуба» (208).

У другому тому варто б стиснути виклад, зокрема оминати повторювань та виправити деякі, щоправда, нечисленні коректорські недогляди (Грубошевський пов. стор. 170).

Іван К-ий«.

Дякую щиро Шан. Панові Івану К-ий за статтю. Шкода мені, що не знаю хто це є «Іван К-ий».

В газеті «Гомін України» за 7 січня 1960 року була надрукована стаття: Олекса Воропай «Звичаї нашого народу», але автор статті не зазначений. Стаття добре написана і я її записую до щоденника.

«У вступі до книги автор пише: «Звичаї народу — це ті прикмети, по яких розпізнається народ не тільки в сучасному, а і в його історичному минулому», а далі стверджує: «... звичаї нашого народу на диво між собою близькі. Хто його знає, чи не саме ця близькість звичаїв є тим цементуючим матеріалом, що перемагає своєю міццю всі інші сили, які працюють над руйнуванням єдності нашого народу».

Книжка написана не тільки в свідомості значення звичаїв народу у його житті, але теж з великою любов'ю, що виразно помічується впродовж усіх сторінок цього корисного видання. Це

має свій вплив на стиль книжки, яку автор оформив мистецькими образами і немов на екрані фільму відтворює цілий рік життя народу в його звичаях. Починаючи частиною зими, Олекса Воронай поступово провадить читача через ряд другорядних дат у центральному пункті зимового сезону і зосереджує нашу увагу на звичаях, пов'язаних з святом Різдва Христового. Подібно це стається в другій частині — весна, де короною і окрасою звичаїв у цій порі року є свято Христового Воскресіння.

Звичаї українського народу віддзеркалюють минуле його історії, його характер і світогляд, що формувався впродовж тисячі років. Тож, поруч виразно християнських традицій, просвічують крізь них наверхування, часом тільки формою, але не рідко й живим змістом первісної української культури. Очевидно, кожен народ має якісь власні притаманності у своїх звичаях. Вивчаючи наші звичаї, а ми вже опинились в такому стані обставин, що мусимо їх вивчати, пізнаємо глибше джерело нашого світогляду, що є продуктом в однаковій мірі нашого свідомого, як теж і підсвідомого життя. Чим глибше його собі усвідомлюємо, тим більше себе вдосконалюємо, зглиблюємо і пізнаємо.

Праця автора не є хрестоматією, чи збіркою етнографічних записок. Вона, хоч і науковий твір, своєю літературною композицією і формою образів читається легко і є доступною для кожної людини, менше і більше образованої, менше, або більше до такої літератури приготованої.

Я щиро дякую Шановним Редакторам «Гомону України» за так гарно написану статтю про мою працю «Звичаї нашого народу». Помагай Вам, Боже, у всьому!

В газеті «Шлях Перемоги» за 21 травня 1967 року була надрукована стаття шановної пані Софії Наумович: «... Те, що передається нащадкам». Я цю статтю записую до щоденника: «Звичаї народу, — це ті прикмети, по яких розпізнається народ не тільки в сучасному, а і в його історичному минулому, — пише автор у вступі. — Звичаї, а також мова, — це ті найміцніші елементи, що об'єднують окремих людей в один народ, в одну націю...» Отож, це те підсвідоме, що каже нам поступати в різних моментах саме так, а не інакше, «це ті неписані закони, якими керуємося в найменших щоденних і найбільших всенациональних справах».

Бо й справді, чи ми знаємо, чому не любимо, щоб нам «кіт перебіг дорогу», чому бережемося, борони Боже, вітатися «навхрест», або «через поріг», чи «стукаємо в дерево», коли хочемо, щоб наше якесь бажання «збулося» і т. д. і т. д.? Ці рухи, чи «чари», виконуємо майже автоматично, бо їх виконували наші діди-праділи аж до найдавніших предків. А коли хто нехтує прадідівськими звичаями, то його й «люди цураються», й «Бог карає».

Такі самі традиції є й у інших народів, як каже автор: «В усіх народів світу існує повір'я, що той, хто забув звичаї своїх пред-

ків, карається людьми і Богом. Він блукає по світі, як блудний син, і ніде не може собі знайти притулку та пристановища, бо він згублений для свого народу. У нашого, українського, народу існує повір'я, що від тих батьків, які не дотримуються звичаїв, родяться діти, що стають вовкулаками».

Але не тільки сільський народ тримається предковічних звичаїв. Освічені й розумні люди, які знають вагу традицій для нації, не тільки плачуть їх, але й вивчають, збирають і записують для нащадків. Це саме й зробив д-р Олекса Воропай, що приглядався, прислухався й нахапався того добра, — як від людей ще в Україні, так і на еміграції, вишукуючи тих, котрі добре знають звичаї свого села, містечка чи міста. Ось так і постали два товсті томи чудових, чарівних обрядів і звичаїв, що читаються, мов казки, як веселі оповідання, або навіть як любовні історії, — бо все це взято зі справжнього життя українського народу.

Хто бажає вивчити й плекати українські звичаї в своїй хаті, пояснити їх своїм дітям, — той знайде всі необхідні джерела в книжках д-ра Воропая. Та й у великій пригоді стануть вони тому, хто опиниться в клопоті перед чужинцями, які запитують про значення такого чи іншого нашого обряду. Це не так легко — пояснити пересічному чужинцеві, чому в нас на Різдво їдять кутю й що вона означає, який символ приховується під цією простою, а також старовинною стравою!

Чужинці теж надзвичайно цікавляться нашою народньою носією, що її вони бачать під час різних виступів нашої молоді. Та й сама молодь хотіла б знати, чому їхні «жерсетки» чи «шаравари» мають бути пошиті так, а не інакше. Та й ми самі цікаві дізнатися, як зодягалися наші князі, гетьмани, міщани, студенти академій, — у різних епохах нашої історії. І все це, під окремим розділом «Український народній одяг», знайдемо в цінних книжках нашого етнографа. Тут, до речі, хочемо зробити шановному авторові невеличке зауваження: на стор. 391 т. 2 читаємо таке речення: «На українському Поліссі та в Білорусі личаки збереглися ще й досі; часом вони називаються «лапті» і є символом бідності. Приповідка: «Гулі не одного в лапті взули». І стільки всього про «лапті»! Чому ж автор не додав до цього пояснення ще одного речення, а саме, що «лапті» — це «національне взуття москалів»! Не зашкодило б чейже нашій молоді, та й дальшим нащадкам, про те знати!

Книжки д-ра Воропая корисні теж для інших цілей. Ось, наприклад, у «Визвольному Шляху» (1966/12) появилася стаття д-ра Романа Кухара п. з. «Картина Львова в повісті І. Франка «Лель і Попель». Ще в середній школі у Львові ми вивчали, що І. Франко написав цю повість польською мовою, але вона звалася «Лель і Полель» (а не Попель). Також від польських міщан доводилося

чути, що хтось іде собі спроквола «лелюм-полелюм». Звичайно, в нас не було тоді мовних зацікавлень, але заслухане вбилося добре в пам'ять. Отже, прочитавши цю змінену назву Франкового твору в статті д-ра Кухара, який напевно не видумав її сам, але взяв зі советського видання Академії Наук Української ССР: «Історія української літератури», Київ 1955, — ми заглянули до «Звичаїв нашого народу» й напревелику радість знайшли на стор. 27 окремих уступ «Ляля, Лада і Ладок», в якому прочитали: «Як Латона була матір'ю Аполона і Діяни, так і Лада мала двоє дітей: Лелю і Полелю». А далі ще й така приповідка: «Що ти ходиш лелюм-полелюм, наче тобі ступінь по червінцю». А примітка внизу каже, що ця приповідка є й у словнику Грінченка! Отож, завдяки «Звичаям» можемо тепер поставити запитання: хто тут помилився: д-р Кухар, чи видання Академії Наук у Києві? Бо Іван Франко — напевно ні. Годі ж бо підозрівати, що такий ерудит і визначний учений, яким був Іван Франко, поплутав мітичного Лелю з історичними польським королем Попелем, про якого, до речі, в статті д-ра Кухара й згадки немає. Є натомість, згадка про «Леля-Полеля». А, може, це тільки відомий «друкарський чортик»?.

Я щиро, щиро дякую Шановній Пані Софії Наумович за цю так добре написану статтю про мою працю: «Звичаї нашого народу». Помагай Вам, Боже, у всьому!

В газеті «Свобода», що виходить в Америці, за 8-го березня 1968 року була надрукована стаття п. Леоніда Полтави: «Звичаї нашого народу» О. Воропая.

Читаю статтю: «Ще в 1958 р. «Українське Видавництво» в Мюнхені випустило перший том фундаментальної праці доктора слов'янської етнології і д-ра природничих наук Олексі Воропая «Звичаї нашого народу», що охоплювали дві пори року (зиму і весну) в українських народних відзначуваннях і святкуваннях. У 1966 р. те ж видавництво надрукувало 2-ий том, що охоплює літо й осінь (448 стор. з різномовною бібліографією та резюме автора англійською мовою).

Один за другим перед читачем проходять неповторні, прекрасні своєю поетичністю картин — описи народних святкувань. «Другий тиждень після Великодня називається «поминальним», або Томиним (Фоминим) тижнем. Автор згадує, що є ще й третя назва, «Радуниця», згадана в Троїцькому літописі. Що це за свято? Читаючи далі, натрапляємо на вже знайомі нам терміни: «гробки», «поминки», «проводи» — і людям старшого покоління пригадуються далекі цвинтарі на Україні, де в той день над могилою родича правилась панахида, потім клали кілька яєць. . . обідали біля могили. . . Для багатьох молодших читачів цей та багато інших звичаїв здадуться дивними, особливими, неповторними, і книга

Олекси Воропая для таких буде справжнім відкриттям духових багатств українського народу. Автор не лише знає тему (а вона — багатюща і вимагає дійсно знання), він любить звичаї українського народу, з подивугідною терпеливістю порозшукував багато історичних цитат — свідчень з різних часів, починаючи ще з княжої доби України; і не дивно, що в кінці кількох розділів він закликає молодші покоління знати, себто любити народну спадщину, зберігати кращі народні традиції й за кордоном. А яким чаром віє від хоча б такого звичаю: «Збираючи врожай не тільки з поля, а й городу чи саду, за нашим народним звичаєм годиться щось залишити «на пні», в землі чи на дереві»... Виявляється, це для того, аби й на другий рік родило, і ще практичніше — щоб птахи мали чим харчуватись у скрутну зимову днину, «бож Бог, мовляв, родить не тільки нам, а й на їхню, пташину долю».

«Красна гірка», «Заячий пастух», «Вулиця», «Зажинки», «Головосіка» — що криється за цими назвами? Коли хтось зацікавиться культурою власного народу значно глибше ніж самими реченнями про культуру, той знайде відповіді в «Звичаях нашого народу». Окремий розділ у 2-му томі становить «Український народний одяг», з кількома ілюстраціями та багатьма докладними описами не лише одягу, а й матеріалів для нього, способу пов'язування рушника, ношення шапок тощо.

Д-рові Олексі Воропаєві одесцеві родом, цього року минає 55 літ життя. Він дійсно в розквіті творчих сил, і ця вдячна згадка нехай йому буде заохотою до дальшої праці, потрібної людям». (ЛП).

О, я щиро, щиро дякую п. Леоніду Полтаві, за так добре написану статтю про мої книги «Звичаї нашого народу». Поможі, Боже, і Вам ще написати багато добрих книг про події з історії нашого народу, а зокрема про гетьмана Івана Мазепу. Поезія ж хай Ваша дзвенить, як великодні дзвони по всьому світі!

В журналі «Жіночий Світ» за березень 1968 року була надрукована стаття М. І. М. «З любови до матері».

Читаю цю статтю: «Маємо перед собою два поважних томи, майже 1000 сторінок, етнографічних нарисів д-ра Олекси Воропая під назвою «Звичаї нашого народу». Перший том був виданий в 1958 р., а другий в 1966 р., обидва в Мюнхені.

У присвяті до першого тому, «Зима і Весна», читаємо такі слова автора: «Моїй матері, що перша навчила мене любити свій край, від щирого серця присвячую». Автор дійсно вивчився любити не тільки свій край, а й свій нарід у його багатих традиціях, оригінальному лагідному світогляді на широких, різнобарвних просторах своїх історичних земель. Цю любов він засвідчив своєю багаторічною працею над збиранням, вивченням та кваліфікацією звичаїв свого народу в сезонних циклах, з додатком опису українського народного одягу.

Д-р Воропай народився в чорноморському портовому місті України Одесі, в 1913 році. В 1940 р. він закінчив науку в агрономічній академії. Ще на рідних землях він почав збирати й записувати народні українські звичаї в різних околицях України, а потім продовжував цю працю під час великого «ісходу» українського населення в Західню Німеччину та Австрію в роках останньої світової війни, записуючи оповідання про народні звичаї з усіх виходців з рідних земель.

Треба було насправді великої любови до свого завдання, терпливости, уважливости й праці, щоб скласти й упорядкувати такі великі два томи. В першому томі описано зиму й весну у звичаях нашого народу, а в другому — літо й осінь. Матеріал багатий і всебічний. Мова автора легка й описи його викликають живе зацікавлення читача. Це є дуже важливим, бо нудні описи втомлюють читача і вбивають його охоту до читання. Багато в праці д-ра Воропая нового матеріалу, якого в інших авторів не було записано, це його власні опитування, розшуки й записи в певних місцевостях. Хоч українська етно-фолкльористична література досить багата, але праця д-ра Воропая є цінним вкладом до неї, за що автор заслуговує на глибоку подяку українського громадянства, тим більше, що він не тільки віддав багато літ свого труду на неї, а й своїми власними засобами видав її. Жінки читачки не тільки скористають з його праці для доповнення свого знання щодо традицій і звичаїв українського народу та його традиційної національної ноші, але їм буде також приємно пізнати автора з його праці, як вірного і вдячного сина своєї матері, від якої він дістав свою любов до рідного народу і віддячився їй своєю працею.

З бібліографічного списку, поданого в книгах д-ра Воропая, бачимо, що він використав також багату літературу для своєї праці в різних мовах.

В цей час д-р Воропай живе й працює за своїм фахом у біологічних науках в Англії». М. І. М.

Від глибини свого серця я щиро дякую цьому доброму чоловікові, що криється під трьома літерами: »М. І. М.«

Я написав був листа до Шановних Пань, що редагують журнал »Жіночий Світ« і просив їх написати мені, хто ж то криється за тими літерами? І ось кілька днів тому я дістав відповідь таку: »Я рада, що Вам подобалася рецензія в »Ж. С.« Її написав д-р Микита Мандрика, ще й Іванович, отже не жінка«.

Так, я щиро, щиро дякую від глибини свого серця п. д-ру Микиті Івановичу Мандриці.

(Далі буде)

Роман КУХАР

ПОЕТ, МОВНИК, ГРОМАДЯНИН

Левко Ромен: ПОЛЯРИЗОВАНЕ. Посмертне видання. Вступна стаття Яра Славутича. Видано заходами доньки Євгенії Логази. Обкладинка роботи Павла Лопати. Торонто, 1981, 116 стор., портрет автора.

Поет відійшов у засвіти, проте залишився в серцях живих... Завжди зворушує, коли творчою спадщиною батьків турбуються діти, щоб вона не пропала, а навпаки, щоб утвердилась і далі ширяла над рідною суспільністю. Про те саме й подбала донька покійного Поета, п. Євгенія Логаза. Поклін їй за те! Знаємо, що Левкові Роменові дуже залежало на своїй останній поетичній збірці, про яку він ще задовго до смерті відзивався, як про «Поляризовне» (метрика увідного вірша «Поляризоване» доводить, що поет вибрав форму «поляризоване», а не «Поляризоване» доводить, що поет вибрав форму «поляризовне», а не «поляризоване», як подано в наголовку збірки, напр.: «Поляризов/а/ні це магнети, Як та ж от сила гравітації, Що купчить зорі і планети...»), підбираючи до неї дбайливо найпримітніші в тому задумі вірші, своїм звичаєм очищуючи їх від усього зайвого, обточуючи у сяйні клейноди. Хоч і не багато збірок до того часу видав («Передгрім'я», 1953; «Поеми», 1956; «Дуб Нелин», 1969), вони надали йому своєрідного, прикметного йому одному обличчя — вимогливого в чистоту рідної мови поета, як і прямодушної людини стійкого національного характеру. Останню збірку, яку роки виношував у серці і плекав, як ті весняні паростки від зазимків, уже не довелось побачити виданим твором.

Проте вона виразно відзивається чітким голосом автора, кидає знаменні йому перестороги в суспільство, подає дороговкази, наче й зажива:

«Не пишайтеся, будяччя, новою »красою»
 (А хизуйтеся хіба — колючками!), —
 Не вітають вас бджоли бринінням-ясою,
 Червоністе марно квітками...
 Бо як вирветься з брану, як прийде господар,
 Знов почне перелогои орати, —
 Заясніє весь світ, наче Божя господа:
 Він змете вас — як зілля трикляте!»
 («Будяччя»)

Поетові перестерігання не поминають і чужинців-приятелів:

«Америко! — не будь такою
 Хапливою на »бариші«!..
 При них — не матимеш спокою
 За волю — нації душі...»

Та бережись! — при плюсах зиску
В безоглядний упасти транс...

Таж »воріженьки« до кошари
Пропхнуть принюхливих вовків,
І понасіються обмари...«

(»Америко!«)

Ані ворогів:

»А сусіди, мов гієни
По бенкетах м'ясожерця,
Як ущухне гук военний,
Хлепчуть-смокчуть кров із серця...

Та купіль Дніпра не дарма
Дух наснажила, обмила, —
Скине ще Твій нарід ярма,
Здійме в леті дужі крила!«

(»Києве!«)

Посмертна збірка вносить чимало нового у творчість Левка Ромена. Крім ясного, чіткого провідного слова поетового, що ним характерна вся його поетична діяльність, Левко Ромен повертається обличчям до нашої молоді (його славень під музику Зеновія Лавришина »Під гуркіт« доводиться промовистим зразком), завзиває її кріпитись на чинах героїв — Святослава, Симона Петлюри, Євгена Коновальця, абож і самий поринає пам'яттю в ідейні задуми і творчий шлях своїх друзів ідеї — Володимира Шаяна, Павла Степи, Галини Журби. Поет виступає в цій збірці теж із новими, довшими творами, »Франко на останку днів«, »Легенда про Святославів череп«, »Його галактика чекала« (поема про Миколу Кубальчича), що з ідеологічного погляду поєднують світи героїв даних творів з його власним духовим світом.

Левко Ромен — мислитель у поезії. Законами поетичної мови він уміє справно орудувати з метою досягнути своє головне завдання — поетичним словом надхнути читача, спонукати його насамперед до думки, вольової наснаги й чину. Естетика в нього на другому місці, згідно з засадою — »поетом можу й не бути, проте громадянином не можу не бути«.

У своїй вступній статті до збірки Яр Славутич підхоплює саме оті прикметні риси Левка Ромена: »Варта підкреслити, що він послідовно плекав національно-визвольну тематику, прославляючи провідників українського визвольного руху. Його ідеалом була вільна і незалежна держава... У своїх творах розвиває автор основну, державницьку тему... У скарбниці української поезії знайдеться належне місце і для Левка Ромена — патріота, державника, доброго знавця мови«.

Про Левка Ромена можемо сказати словами римського поета: Він не зовсім помер.

ОГЛЯДИ, РЕЦЕНЗІЇ

Іван ОВЕЧКО

ГЛИБОКА СТУДІЯ МАРКСИЗМУ

Петро Балея: ОБЕЗВЛАСНЕНЕ СУСПІЛЬСТВО. Стор. 686. Видання Українського Культурного Осередку в Лос Анджелесі. 1981 р.

Не зазначено на цій книжці, де її надруковано, тому й не можемо публічно погратулювати технічним виконавцям цього монументального видання, що збагатило нашу політичну науку таким поважним надбанням. Цій книжці нічогосінько не бракує, щоб бути на полиці найвибагливішої в світі бібліотеки поруч з іншими глибокими студіями політично-економічних систем. Цією студією марксизму як утопії в теорії і терору в практиці Петро Балея записав себе в список найповажніших українських дослідників. Та й чи тільки українських? Небагато бо й чужинецької літератури на цю тему з таким детальним, документальним, а через те й об'єктивним та глибоким дослідженням джерел.

Дуже добре зроблено, що подано сім сторінок англomовного резюме на початку книжки, яка складається з трьох розділів-частин, при чому кожна окрема частина творить собою певну суцільність і могла б бути окремою книжкою. Коли я читав цю працю П. Балея ще в рукописах, моїм бажанням було побачити колись усе те видане в одній книжці, але не міг скрити свого песимізму щодо фінансово-видавничих можливостей в українській емігрантській дійсності. Та ось виявилось, що така можливість знайшлася, і українець, де б він не був, мусить бути гордий появою довгорічних студій Петра Балея в бездоганному оформленні.

Коли б така праця була доступна англomовній інтелігенції 20-30 років тому, то, правдоподібно, ми мали б сьогодні куди менше професорів-марксистів по університетах усього вільного світу. Тому й останнє речення англійського резюме українська спільнота у вільному світі мусить взяти до серця (і до кишені) та якнайскорше видати цю працю в англійському перекладі. Тисячі бо статей у сотнях наших газет не можуть зробити і невеличкої частини того впливу на формування думки і розуміння суті марксизму, як ця одна книга Балея — і про марксизм у теорії, і в практиці. На отаких дослідженнях якраз і будується світогляд поколінь.

У першій частині книжки автор дає термінологічні пояснення та зупиняється на основних моментах політичної філософії Маркса, пояснює головну різницю між марксистською і правою диктатурою та розглядає проблему легальності в марксизмі. У другій частині мова про т. зв. безкласове суспільство, диктатуру пролетаріату, про фальшиві різновидності марксизму на Заході та про людину й її ролі в суспільстві. У третій частині (вона найбільша розміром — понад 400 сторінок) розглядається питання філософії, ідеології та полемічних за-

совів марксизму, фермерські концепції Маркса і Леніна та політична тактика марксистів, як також різниця між Марксом, Енгельсом і Леніним та ін.; закінчується цей розділ питанням етики в марксизмі. Це тільки поверховий опис змісту цієї глибокої студії марксизму Петра Балея, бо в загальному відгукові було б занадто претенсійно пробувати як слід проаналізувати зміст усього видання — таке можуть зробити тільки фахові історики й знавці політичних наук у професійних журналах, до чого й хочемо спонукати їх цим відгуком.

Але й кожному звичайному політичному емігрантові «Обезвласнене суспільство» може допомогти в процесі думання й пізнання суті марксизму як такого. У всякому разі, навіть перечитавши та передумавши окремі частини книжки, читач доходить до висновку: якщо й є серед нас, українців, якась кількість переконаних марксистів різних забарвлень і окреслень-додатків, то тільки тому, що вони не мали нагоди простудіювати якраз отаку працю, як ця Петра Балея.

Книжка видана на доброму папері, в твердій обкладинці з золотим відтиском та портретом автора. Як уже сказано, технічне оформлення бездоганне, безліч джерел і приміток-пояснень, багата документація. І мова добра, хоч і не без дрібних помилок і «чортиків», як ото «робітник» (замість «робітник») на стор. 133 або раз «географічний», а другий раз «географічний» (замість географічний) на стор. 203, натомість «аграрний» треба було дати з «г» (стор. 362) та ряд інших правописних похибок, за якими треба дошукуватись і тому аж ніяк не впливають на високоякісність видання. Не знаємо й ціни книжки, а дістати її можна, напевно, в автора, або, правдоподібно, в Українському Культурному осередку:

UKRAINIAN CULTURE CENTER
4315 Melrose Ave., Los Angeles, Calif. 90029, U.S.A.

КОМПОЗИТОРИ ІВАН ВОВК, ІГОР БІЛОГРУД, СЕРГІЙ ЯРЕМЕНКО НАГОРОДЖЕНІ ЗА МУЗИЧНІ ТВОРИ

В 1978 р. з Фонду ім. Лариси Целевич, яким задує Кураторія при Головній Управі Об'єднання Жінок Оборони Чотирьох Свобід України, в складі: письменниці Алли Ксссовської, Оксани Керч, Мирослави Ласовської-Крук, мгр Ляристи Лозинської-Кий і Галі Климук, проголошено конкурс на музичний твір для вшанування надходячих великих роковин, 1000-ліття хрищення Руси-України.

Прислані на конкурс твори розглядали і оцінювали члени Жюрі: проф. Дарія Каранович, проф. Мирослав Антонович, проф. Ігор Соневицький і згідно з їхньою opinією Кураторія встановила: Першу нагороду в сумі 500.00 дол. за скрипковий концерт композиторів Іванові Вовкові, який живе тепер в Куритибі — Бразилія;

Другу нагороду за оперу «Ольга Київська» — в сумі 300.00 дол. композиторів Ігореві Білогрудові з Чикаго — США, за музику, та за лібретто до цієї опери в сумі 200.00 поетові Леонідові Полтаві;

Третю нагороду в сумі 200.00 дол. за кантату «Завойовники Прерій» композиторові Сергієві Яременкові з Едмонтону — Канада, та за слова-вірш поетові Ярові Славутичу в сумі 100.00 дол.

Вислід конкурсу проголошено під час Восьмої Річної Конференції Головної Управи ОЖ ОЧСУ в дні 24 жовтня 1981 р. Про значення музичних конкурсів говорила член Кураторії Фонду проф. Дарія Каранович. Вона ствердила, що скрипковий концерт Івана Вовка це твір, який збагачує українську музику своєю високою мистецькою якістю; рясно-орнаментована скрипкова, сольова партія та оригінальні зіставлення й протиставлення її з різними індивідуальними інструментами та інструментальними ансамблями, багата гармонічна мова, квінтові паралелізми і квартові акорди, дисципліна в розбудові кульмінаційних пунктів — творять твір цінним. Опера «Ольга Київська» визначається розлогими мелодіями та широкою амплітудою емоційної насиченості. Сильна драматичність і лірично-поетична розповідність з контрастивими настроями робить твір дуже вартісним. Кантата «Завойовники Прерій» С. Яременка являється серйозним твором. Насичений він вправно, вдячний для виконань так солістам як і хоріві. Автор свобідно володіє композиторською технікою, уміє розгорнути широкі музичні картини.

Під час проголошення вислуду конкурсу між присутніми був поет Леонід Полтава. Член кураторії, поетеса Алла Давиденко вручила йому нагороду за лібретто до опери «Ольга Київська».

Фонд Лариси Целевич існує від 1974 р. З нього вже було нагороджено 10 музичних творів. Фундаторами були мгр Уляна Целевич і мгр Андрій Стецюк. Дня 18 серпня 1981 р. сл. п. Уляна Целевич, високо-заслужена політична і громадська діячка відійшла із цього світу, але Фонд існуватиме далі, а це завдяки дотаціям прихильників Фонду, приватних осіб і організацій та й мгра Андрія Стецюка, який задекларував щорічну суму у висоті 500.00 дол.

Проголошення теми і умов слідуючого конкурсу відбудеться вневдовзі.

Мирослава ЛАСОВСЬКА-КРУК

Софія НАУМОВИЧ

І ДОКИ ЩЕ, КАТІЛІНО?

У паризькій «Руській мислі» з червня 1981 р. появилася довжелезна стаття-лист О. Солженіцина під таким же довжелезним заголовком: «До конференції українсько-московських взаємин у Торонті Гарвардського Українського дослідного інституту».

Як видно з тексту, ці обидві установи, які навіть не удостоїлися окремих відповідей від О. Солженіцина, запросили його на конференцію, не зважаючи на факт, що вже раз той же Солженіцин дав полічника українцям, не прийнявши подібного запрошення УВУ! До речі,

постає питання, а яке відношення мав би мати Солженіцин до української науки?

І що ж відповідає цей «великий письменник», як його дехто зве, українським установам? Крім звичайних блянь про те, що, мовляв, за нещастя українського народу не винуваті москалі, але якийсь безликий «світовий комунізм», йдуть повчання українській еміграції, що вона має робити, бо ж не вона вирішуватиме справу незалежності, але «народ в Україні» під московським, очевидно, чоботом. Але даймо місце власному «літературному» стилеві Солженіцина:

»Ваше запрошення дає мені право висловитися писемно... но я вважаю погубним цей навал пристрастей, цю температуру, яка надувається (?) довкола цього питання«. Далі Солженіцин хвалиться своєю філантропією, мовляв, з його фонду користають в'язні без різниці національності. Проте, як відомо, дружина Юрка Шухевича відмовилася брати гроші з того фонду, що ствердила Горбаневская у Парижі! А після цього Солженіцин далі товче воду в ступі: »Проти комунізму робиться дуже мало... а вся пристрасть кидається на звинувачення братів [тут він забув додати «старших»]... Образливо що цей спір втрачає всю природну висоту, всю глибину думки, всі історичні об'єми (!), а зводиться тільки до проблеми: сепаратизм чи федерація?« Тут уже грубо Солженіцин пробрехався, бо підкорені народи й гадки не мають про якусь нову «федерацію» і вибирають не «сепаратизм», а незалежність! Але він далі ображує українську еміграцію: »Оця тутешня скажена (!) атмосфера уже відома... Рік тому я написав статтю до «Фореїн аферс», щоб перестерегти Захід проти... уважання комунізму як московської національної появи... І на моє здивування деяка частина українського громадянства у США zareагувала на мою статтю вороже й парадоксально. У відповідь мені появилася стаття Л. Добрянського у «Конгрешенел рекордс» та брашура УККА... За те, що я писав про переслідування руского народу, мене обсипали звинуваченнями у воюючому рускому шовінізмі... Стаття Добрянського переповнена... ненавистю до москалів..., а комунізм він називає мітичним... Те саме брошура УККА, яка прозиває москалів імперіялістами. Влітку 1980 р. на українському «мітингу» у Бофало в часі «Тижня поневолених націй» оратор говорив, що: «Комунізм — це міт, весь світ хотять загарбати не комуністи, а москалі!» І врешті Солженіцин накидається й на саму конференцію, куди його не знати чого запросили: »В такій атмосфері, в такому засліпленні нічого не можна розсуджувати, усі діалоги будуть безплідні... Коли слухаєш цих самопевних напасників (!) то дивуєшся, чи вони справжні християни«. Очевидно, для Солженіцина християни — це москалі, що винищують мільйони людей, а хто з них пробує боронитися, то цей «нехрист»! Так він далі веде своє лицемірство: »Ніякого національного питання не можна признати (?) поза принципом обмеження і покаяння!« Виходить, що поневолені народи мають ще й каятися! Тільки невідомо перед ким? Мені особливо болісно (ой, як сантиментально!) від цієї нетерпимости у вирішенні українсько-московського питання, бо... я

сам мішаного походження...» А причину цього антагонізму Солженіцин пояснює так: «Наші проблеми ХХ віку не вирішуються тільки тому, що давно одна наша вітка підпала під татарське, а друга під польське панування... бо хто ж такий був Ілля Муромець на службі у Києві — москаль, чи українець?» — наївно висловлюється Солженіцин, присвоюючи москалям історію нашої Княжої Держави.

Але кінець його листа, це вершок нахабності. Він домагається, щоб цю його писанину прочитати на українській конференції, додавши до неї ще одну писульку, а саме його ж листа до Конференції поневолених народів у Страсбурзі 1975 р., в якому цей новий «собіратель» пише про «єдинство народів восточної Європи», про начебто неправильну підміну слів «советський» — «руским» та знову про те, що не москалі, але якісь мітичні комуністи поневолюють народи.

Прочитавши цього листа Солженіцина, якого «Руская мысль» з радістю помістила, хочеться висловити припущення, що це вже буде останній раз, коли українці запрошуватимуть цього інженера-вояка-бригадира у концтаборі і «придурка на шарашці», який проливає крокодилячі сльози над «українським народом», але бажає його тримати в московських кігтях...

ІЗ ГАЛЕРЕЇ УКРАЇНСЬКИХ МИСТЦІВ В АВСТРАЛІЇ

Мстислава-Йоанна Чорній, лектор, педагог, артист, мала свою четверту індивідуальну виставку в «Монтрічард Галереї» в Аделаїді від 23 серпня до 23 вересня 1981 р., на котрій виставила 23 картини, намальовані водяною фарбою.

Мстислава Чорній дуже популярна не лише між своїми студентами, але також між любителями образотворчого мистецтва. Протягом 3-ох годин почерез галерею перейшло дуже багато відвідувачів, що справило велику приємність мисткині і її родині.

Картини Мстислави дуже кольорові і неповторних композицій. Її творчість синтезує в собі величезний досвід і новаторські пошуки увесь час. Кожна її виставка інша, як і кожний твір інший. Приглянутись ближче до картин, в око кидаються три технічні інтерпретації, а саме: блокова, відрухова, і спонтанна. Її концепт мальовання слідуючий (переклад з каталогу): «Мої праці експресивні, що є виявом свідомості і почувань. Їх оптична репрезентація виявлена кольором. Темою моїх творів не є сценарні описи краєвидів і квітів, вони є темою кольору. Для мене колір — це знаряддя, якому я завдячую естетичну насолоду і який я вживаю як засіб для вияву радше почуття ніж опису. Колір є моїм елементом, який висловлює образотворчу структуру, виявляє світло, простір, прозорість і блискучість. Більшість моїх праць є імпровізовані, а процес komponування не є пляновий, а такий, що в більшості полягає на зворушенню явищами кольору. Паул Сезан сказав: «Коли колір є багатий, тоді форма повніша». Її прагнення до

різноманітності, вона звертається до нової тематики розкриття нових ідей засобами кольору. Картина «Магнетичні степи» — це неначе українські степи в дзеркалі, в пізній осені, де в ярі видно пригорілі чагарники, а на горбках кущі підшиті різнобарвною травою, що нагадує нам гаряче літо, спеки, огні в наслідок блискавиці чи інших обставин. Картина «Поцілунок горизонту», має багато спільного із музичним твором Сибеліуса «Фінляндія», де колір глибоко синіх хмар нагадує суворість північної краси, даючи відчуття сили тону. Картина «Симфонія Неба і Землі» в пастелевій тональності, де кольори переливаються з одного в другий, без зайвих контрастів, спокійні для ока й тим самим для душі.

Картина «Містерійний світанок» представляє осінній спокій, безлисті дерева покриті інеєм, що нагадує нам чудові хроматичні шати, а інші, чим далі від ока тим більше зливаються із імлюю, лучаться з атмосферою й перетворюються у міраж. Названа картина є атмосферична.

Поети добирають слова, щоб надати жару поезії, а композитори пишуть ноти над ними і прикрашують гарними мелодіями, що роблять їх приступними не лише для ума, але для вуха теж. Мистці-живописці додають кольору і глибини для захоплення ока, і тим переносять глядачів у чар казок, подвигів у походах, буйних уяв, в багатство загадок до розв'язання, в наснаги та любов до різних барв кольорів і спокою чи напруги ума.

Кожна картина має свою образну мову, надає спектаклю для ока душевного заспокоєння чи піднесення, і глибокої задуми, що корелює думки мистця із любителями мистецтва, притягаючи певну увагу до краси натури. Ціль мистця є вчити людей розуміти прекрасне, виховувати тонкий смак, підносити душевно у взаємозносінах між собою.

Образна сила і емоційний вплив на глядача, так само як музика прикрашує слова гарними гармоніями, малярство барвами кольорів звеселяє наші серця, наповняє душі радістю. Щасливі ті люди що зуміли сприймати, вивчати і розуміти мистецтво різних родів.

Космин ЧОРНИЙ

ІЗ ХРОНІКИ УКРАЇНСЬКОГО КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ

У Вашингтоні відбулося 20-го вересня 1981 р. офіційне відкриття і освячення українського цвинтаря в Сідар Гіл Меморіал Парк. Ініціатори цього діла — це отці із Українського католицького крайового собору Пресв. Родини та з Української православної церкви св. Андрія Первозванного у Вашингтоні. На цвинтарі буде споруджений безкоштовно пам'ятник-мавзолей з двомовним написом «Жертвам за волю України». На барельєфах цього пам'ятника відвідувач цвинтаря зможе прочитати про боротьбу України за волю і незалежність. Пам'ятник із водограєм і вічним вогнем, що символізуватиме життя народу, буде за-

вершений стилізованою короною з княжих часів України (до 1000-ліття хрищення України) із хрестом на самій вершині. На фасаді пам'ятника буде стояти велика постать-символ вічної України з національним гербом, Тризубом.

*

У Мюнхені 29 липня 1981 р. померла Оксана Ващенко, дочка по сл. п. проф. Г. Ващенкові, відомому українському науковцеві та педагогові.

*

У Нью-Йорку 6-го травня 1981 р. відійшов у вічність відомий хореограф українського танку, Василь Авраменко. Покійний приїхав до Канади 1926 року й продовж багатьох років був учителем і надхненником багатьох українських танцювальних ансамблів.

*

Трагічно загинула в Канаді 8-го серпня 1981 р. в автомобілевій катастрофі письменниця і журналістка Леся Лисак. Вона автор книжок «Терпкі пахощі», «Срібна Мадонна», «Замок на вулиці Мейн» та «Стежка до дому».

*

Проф. Ярослав Рудницький, відомий мовознавець і суспільно-громадський діяч, закінчив уже працю над своїм етимологічним словником української мови, який він розпочав в 1941 р. у Празі. У серпні минулого року він здав до друку півтомник, що охоплюватиме букви «З»-«Б». Цей том матиме всього 500 сторінок друку. Він появиться в Оттаві цього року під фірмою Української Могилянсько-Мазепинської Академії Наук (УММАН) і Товариства плекання рідної мови. Варто при цьому згадати, що в 1981 р. вийшов теж короткий словник Я. Рудницького під заголовком «З української екзильної ідіології». До цього своєрідного словника увійшли різні слова питомі індивідуальній мові авторів та навітлено як поодинокі автори вживають мову.

*

З нагоди 120-ліття з дня смерті Т. Шевченка минулого року, 23-го серпня 1981 р. в Елмайра Гайтс біля Нью-Йорку відбулося урочисте відкриття пам'ятника Тарасові Шевченкові в Меморіальному парку його імені. Цей пам'ятник — це твір двох українських скульпторів — Анто́на Павло́ся і Михайла Черешньовського. Михайло Черешньовський, який заопікувався спадщиною покійного А. Павло́ся, знайшов нагоду примістити плоскорізьбу-портрет Т. Шевченка на почесному місці на цьому монументі й тим удоступнив цей твір відвідувачам цього парку.

*

Товариство української опери Канади відзначило 90-річчя поселення українців у Канаді оперою «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського. Постановка відбулася в Гамільтоні та в Торонті в жовтні мин. року. Режисер опери Володимир Колесник, який давніше працював у київській опері. Того ж року глядачі в Західній Канаді, Едмонтоні мали нагоду побачити на сцені також оперу «Купало» Анатолія Вахнянина.

*

У США 22-го липня 1981 р. помер сл. п. Василь Дяків, батько відомого українського композитора.

мого публіциста, члена УГВР, Крайового провідника ОУН та сотника-політвиховника УПА, Осипа Горнового. Покійний належав до провідних людей села Олесин в повіті Бережани, звідки походив. Там він організував театральний гурток, працював у читальні «Просвіта», заснував бібліотеку, організував і став головою кооперативи, працював у комітеті побудови місцевої церкви, а згодом включився у ряди УГА, де став підстаршиною. На еміграції був членом відділу ООЧСУ у Філадельфії.

*

У Буфтя, біля Букарешту в Румунії, 8-го жовтня 1980 р. помер поет, перекладач і публіцист Орест Масикевич. Померлий був активним учасником Визвольних Змагань під час Другої світової війни на Буковині, член ОУН та згодом в'язень сталінських концтаборів. Повернувши із сталінської каторги в 1955 р., він включився активно в громадське, літературне та взагалі культурне життя українців у Румунії. Сл. п. О. Масикевич — це автор збірок поезій «На місячних перехрестях» та «Бурквіти».

*

У видавництві Сорбонни в Парижі появилася торік праця французькою мовою д-ра Володимира Косика «Політика Франції щодо України, березень 1917 — лютий 1918 рр.». У цій книжці автор розглядає такі справи, як ставлення французьких представників у Східній Європі до українського національного руху і Української Народної Республіки, включно з постановою німців та австрійців. Д-р В. Косик виявляє у своїй праці багато цікавих фактів про закулісну гру і змальовує атмосферу, в якій Україна вступила в міжнародні взаємини й змагалась за своє визнання. Варто додати, що це перша праця на цю тему французькою мовою і, взагалі, перша праця на тему з української історії, що її видав Сорбонський університет у Парижі.

*

Інститут Дослідів Волині й Товариство «Волинь» у Вінніпезі планують видати двотомний Географічно-історичний словник Волині, в якому буде подано документацію про кожну оселю та всі ділянки життя цієї княжої Волости. Над завершенням цієї виїняткової і цінної праці трудився майже 40 років знавець Волині, проф. Олександр Цинкаловський. У цій фундаментальній праці будуть включені 550-600 ілюстрованих сторінок. Видавці повідомляють, що ціна кожного тому після виходу становитиме 25 доларів, але коли б друкарські ціни зросли перед виходом книжок, то будуть дорожчі. Готується також до друку тсм «Етимологічно-семантичного словника української мови» проф. д-ра Івана Огієнка (митрополита Іларіона). Перший том якого (букви А-Д) вийшов 1979 року.

*

Українське історичне товариство у США видало недавно «Історичний Атлас України», в якому поміщено 41 мапу, 108 сторінок пояснень до них та покажчик географічних назв, всього 191 сторінка.

НЕКРОЛОГ

З глибоким смутком і болем повідомляємо співробітників і читачів нашого журналу, актив Організацій Українського Визвольного Фронту й Українську громадськість, що в неділю 3-го січня, 1982 року, несподівано помер при громадській праці на 67 році життя

сл. п. майор Іван К. ГВОЗДИК

народжений 16-го серпня 1915 року на Центральних Землях України, кол. майор у війську, довголітній провідний член ОУН, учасник революційно-визвольної боротьби в Україні і військовий вишкільник збройного підпілля ОУН і УПА, майор УНА та учасник фронтових боїв на Заході під час Другої світової війни, провідний член СУБ і ОБВУ, член Військово-студійної групи ОБВУ і Редакційної Колерії журналу «Сурмач», співробітник журналу «Визвольний Шлях», прикладний вірний УАПЦ, автор багатьох статей на військові і громадські теми й активний трудівник на громадській ниві в м. Галіфаксі, Велика Британія.

Похорон сл. п. майора Івана К. Гвоздика відбувся у п'ятницю 8-го січня 1982 р. із Свято-Покровського храму в Галіфаксі та на місцевому цвинтарі, а Поминальна Тризна в залі Відділу СУБ при численній участі кол. українського вояцтва і представників українських установ.

З несподіваним відходом сл. п. Івана К. Гвоздика у вічність висловлюємо глибокі співчуття Дружині й Тещі Покійного, його найближчим Співдружам по військовому ремеслі та громадській праці, Голові й Головному Управі ОБВУ і всім Подругам і Дружам, з якими Покійний трудився в ім'я українського національного ідеалу — відвоювання Української Самостійної і Соборної Держави.

Хай чужа земля буде Покійному легкою, а світла пам'ять про Нього вічною!

*Редакція і Адміністрація «Визвольного Шляху»,
Подруги й Друзі у Вел. Британії*

БІБЛІОГРАФІЯ

Боковський, Валентин: Іван Мазепа. Історична драма на 5 дій — 6 відслон, за трилогією Богдана Лепкого. Відбитка з «Визвольного Шляху», 1981 р. 39 стор.

Лавренко, М.: «Незрозумілі події» стали ясні! В-во «Рідний Край», Нью-Йорк, США, 1981 р., 64 стор., м'яка обкладинка.

Соколенко, Герась: *Твори поета невідомої долі*. Збірка поезій. Видання АДУК-ОУЧСУ, Нью-Йорк—Філядельфія, США, 1981 р. 36 стор., м'яка обкладинка.

Чуб, Дмитро: *Люди великого серця*. Статті, розвідки, спогади. В-во «Ластівка», Мельбурн, Австралія, 1981 р., 240 стор., м'яка обкладинка.

Альманах ОБВУ ч. 2, 1964-80. Видання Об'єднання бувиших Вояків Українців у Великій Британії. Загальна редакція д-р С. М. Фостун. Лондон, Англія, 1980 р. 201 стор., тверда обкладинка.

Благовісник Патріярха Києво-Галицького і всієї Руси. Кастельгандольфо біля Риму, Італія, 1977-79, 357 стор. + 66 стор. фотографій.

Пам'яткова книжка XIX конвенції Союзу Українок Америки, 23-25 травня 1981 р. Філядельфія, США, 193 стор., м'яка обкладинка.

Абстракти шостоого наукового з'їзду Постійної Конференції Українських Студій при Українському Науковому Інституті Гарвардського Університету, Кембридж, Масахусетс, США (29-31 травня 1981 р.). Зредагував М. Ю. Богатюк. 79 стор., м'яка обкладинка.

Каталог українського творчого мистецтва. Видання Союзу Українців у Великій Британії, Манчестер—Лондон, Англія, 19 стор., м'яка обкладинка.

Бюлетень. Неперіодичний орган Ректорату й Деканатів УВУ для внутрішнього зв'язку та інформації. Видає Український Вільний Університет, Мюнхен, ч. 1 (38) за серпень 1981 р.

Звіт із діяльності Союзу Українців у Великій Британії за час від 1. 1. до 31. 12. 1980 р., Лондон, Англія.

Вісник, суспільно-політичний місячник, орган Головної Управи ООЧСУ у США, числа від березня до серпня за 1981 р.

Наш Фронт, суспільно-політичний журнал в Австралії, орган ЛВУ в Австралії, чч. від квітня до липня за 1981 р.

Наше Життя, журнал Союзу Українок Америки, Нью-Йорк, чч. від квітня до червня за 1981 р.

Бюлетень Спілки Визволення України, Нью-Йорк, США, ч. 1(6) за червень 1981 р.

Сучасність, журнал літератури, мистецтва та суспільного життя, Мюнхен, ч. 5, 6 за 1981 р.

Авангард, журнал української молоді та студентства. Видання ЦУ СУМ, Нью-Йорк, 1-2 за 1981 р.

Крилаті, журнал українського юнацтва. Видання ЦУ СУМ, Брюссель, чч. 6, 7-8 за 1981 р.

Бюлетень Лондонського Відділу Українського Крайового Патріархального Об'єднання Мирян Помісної УКЦеркви у Великій Британії. Числа 5-6, 7-8 і 9 за 1981 р.

Післанець Правди, орган Українського Місійно-Біблійного Товариства та Об'єднання Українських Євангельсько-Баптистських Церков у США. Ч. за травень-червень 1981 р.

Євангельський Ранок, видає Українське Євангельське Об'єднання в Північній Америці. Ч. за квітень-червень 1981 р.

Нові Скрижалі, орган Ради Ініціаторів Соборного Храму Рідної Віри. Квартальник, чч. 2, 3 за 1981 р.

Вісті Парафії Покрова Пресв. Богородиці Помісної УКЦ, Клівленд-Парма, Огайо, США, ч. 4-6 за квітень-червень 1981 р.

Життя і Школа, журнал культури та освіти, Пенсільванія, США, ч. 3 за травень-червень 1981 р.

Привіти, доповіді і резолюції 36-их Річних Загальних Зборів Союзу Українців у Великій Британії, Лондон, 1981 р.

Бюлетень Комітету Українців Канади, Вівніпер, Канада, ч. 1-2 за січень-червень 1981 р.

Блох, Сидней і Реддаэй, Питер: **Диагноз: Инакомыслие**, перекл. з англійського, Published by Overseas Publications, London, 1981., 420 pp., soft cover.

Chirovsky, Nicholas L.: **An Introduction to Ukrainian History**. Vol. I: Ancient and Kievan-Galician Ukraine-Rus'. Published by The Philosophical Library Inc., New York, 1981, 347 pp. + XXIV, hard back cover.

Chub, Dmytro: **New Guinea Impressions**. Published by "Lastivka Press", Newport, Australia, 1981, 104 pp., soft cover.

Dmytrenko, M.: **Mykhailyk**. Translated by W. Nicholson Skorkhid. Published by W. Nicholson Skorkhid, Hamilton, Ontario, Canada, 1981, 57 pp., soft cover.

Kandyba, Ivan: **Russian Unlawfulness in Ukraine**. Translated from Ukrainian by Z. Matla-Rychtycka. Published by Ukrainisches Institut für Bildungspolitik, Munich, W. Germany, 1980, 40 pp., soft cover.

Kosyk, Wolodymyr: **La politique de la France a l'égard de L'Ukraine, Mars 1917-Février 1918**. Publications de la Sorbonne, Paris, 1981, 304 pp., soft cover.

Nowak, Jan: **Kurier z Warszawy**. Published by Odnova Ltd., London, 1978, 468 pp., soft cover.

The Tradition of Polish Ideals. Essays in history and literature edited by W. J. Stankiewicz. Published by Orbis Books (London) Ltd., London, 288 pp., soft cover.

Stetzko, Yaroslav: **Revolutionary and Reactionary Forces in the World**. Published by the Press Bureau of the Anti-Bolshevik Bloc of Nations (ABN), Munich, West Germany, 16 pp., soft cover.

Helsinki or Liberation? A Documentary report. Published by the Ukrainian Central Information Service, Toronto, Canada, 1981, 52 pp., soft cover.

ABN Correspondence, a Bulletin of the Anti-Bolshevik Bloc of Nations, Munich, West Germany. Nos. 3/4 May-August 1981, 5 September-October 1981.

L'Est Européen. Revue bimestrielle, Paris, France, No. 177 Mai-Juin 1981, No. 178 Juillet-Aout 1981.

The Ukrainian Quarterly, a Journal of East European and Asian Affairs. Published by the Ukrainian Congress Committee of America. Nos 3, 4 1979.

Harvard Ukrainian Studies, published by the Ukrainian Research Institute, Harvard University, Cambridge, Massachusetts, USA, Vol. V, No. 1, March 1981.

Survey, a Journal of East and West studies. Published under the auspices of the London School of Economics by the Oxford University Press. Summer 1980, Vol. 25, No. 3.

East-West Digest, a Quarterly Journal published by the Foreign Affairs Publishing Co. Ltd., Richmond, Surrey, England, Vol. 16, No. 16, August 1980.

Kultura, Revue mensuelle, Instytut Literacki, Paryż, Nos 6, 7 1981.

News from Ukraine, a Bulletin published by the American Friends of ABN, Maryland, USA, No. 1, Summer 1981.

The Albanian Resistance, a News Bulletin published by the National Democratic Committee for a free Albania. Paris, France. No. 114, July 1981.

Jesus to the Communist World Inc. A Bulletin. Glendale, California, USA, Nos 4, 5, 6, 7 & 8, 1981.

Przegląd Prasy Zagranicznej w opracowaniu S. Lubomirskiego, No. 4 kwiecień 1981, No. 5 maj 1981.